

**TURUN
YLIOPISTO**
Oikeustieteellinen
tiedekunta

Alaikäisen oikeudet väkivaltarikoksen uhrina

Perus- ja ihmisoikeudet lainsäädäntö- ja oikeuskäytännössä OTMU2231-1103

Pro gradu -tutkielma

Laatija:

Rosa Autio

14.12.2024

Turun yliopiston laatujärjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu

Turnitin OriginalityCheck -järjestelmällä.

Pro gradu -tutkielma

Oppiaine: Perus- ja ihmisoikeudet lainsäädäntö- ja oikeuskäytännössä OTMU2231-1103

Tekijä: Rosa Autio

Otsikko: Alaikäisen oikeudet väkivaltarikoksen uhrina

Ohjaaja: Veli-Pekka Viljanen

Sivumäärä: 79 sivua

Päivämäärä: 14.12.2024

Alaikäisen oikeudet väkivaltarikoksen uhrina ovat sekä juridisesti että yhteiskunnallisesti merkittävä aihe, joka sisältää keskeisiä kysymyksiä lapsen perus- ja ihmisoikeuksista rikosprosessin aikana. Tämä tutkielma tarkastelee lapsiasianomistajan oikeuksia väkivaltarikoksen uhrina ja pyrkii hahmottamaan, miten näiden oikeuksien toteutuminen on turvattu lainsäädännöllisesti ja käytännössä suomalaisessa oikeusjärjestelmässä.

Tutkielma tarkastelee erityisesti lapsen oikeutta tukeen rikosprosessin aikana, riittävään tiedonsaantiin, asioiden ymmärtämiseen sekä lapsen näkemyksen huomioimiseen. Näistä näkökohdista voidaan katsoa muodostuvan lapsen etu rikosprosessissa yhdessä perustuslain säännösten kanssa. Tutkimusaineistona on Varsinais-Suomen käräjäoikeuden tuomioita ja poliisin esitutkintapöytäkirjoja. Tutkimus pyrkii arvioimaan, kuinka lapsen oikeus tulla kuulluksi ja ymmärretyksi sekä hänen oikeutensa oikeudenmukaiseen käsittelyyn ja tukeen toteutuvat rikosprosessissa. Näiden kysymysten tarkastelu on tärkeää paitsi alaikäisten uhrien perusoikeuksien turvaamisen kannalta, myös oikeusprosessien yhdenvertaisuuden ja oikeudenmukaisuuden näkökulmasta.

Tutkimuksessa hyödynnetään monimetodista lähestymistapaa, jossa yhdistyvät lainopilliset ja empiiriset menetelmät. Lainoppi muodostaa tutkimuksen keskiön, ja sitä täydennetään empiirisellä analyysillä. Lisäksi tutkimuksessa hyödynnetään oikeusdogmaattista tulkintaa kansallisten ja kansainvälisten oikeuslähteiden pohjalta, tavoitteena systematisoida ja tulkita lapsen oikeuksien toteutumista rikosprosessissa. Empiirinen osuus keskittyy lapsiuhrien kuulemiskäytäntöihin ja päätöksenteon lapsiystävällisyyteen erityisesti kvantitatiivisen tulkinnan keinoin, sisältäen kuitenkin myös kvalitatiivista arviointia.

Tutkimus osoittaa, että lapsiuhrien oikeuksien toteutuminen rikosprosessissa on osin puutteellista. Päätöksenteossa lapsen etua ei aina punnita riittävän näkyvästi, eikä lapsen näkemyksiä huomioida systemaattisesti. Lopputulemana esitetään, että lapsen oikeuksien vahvistaminen edellyttää lapsiystävällisempiä tiedonsaantimenetelmiä, parempaa kuulemisprosessin dokumentointia sekä selkeämpiä suojelutoimenpiteitä. Lisäksi tutkimus antaa konkreettisia tulkintasuosituksia lapsen edun ensisijaisuuden ja prosessuaalisen oikeudenmukaisuuden turvaamiseksi käytännössä.

Avainsanat: lapsen etu, lapsen oikeudet, perusoikeudet, väkivaltarikollisuus

Sisällys

Alaikäisen oikeudet väkivaltarikoksen uhrina	I
Lähteet.....	V
Lyhenteet.....	XIII
Liitteet.....	XIV
1 Johdanto.....	1
1.1 Aluksi	1
1.2 Tutkimuskysymykset ja aiheen rajausta.....	5
1.3 Metodit, tutkimusetiikka ja tutkielman rakenne	7
2 Lapsiasianomistajan perus- ja ihmisoikeudet rikosprosessissa.....	10
2.1 Lainsäädännön yleiset lähtökohdat koskien lapsia.....	10
2.2 Lapsen etu	12
2.3 Yhdenvertaisuus	15
2.4 Oikeus elämään sekä henkilökohtaiseen vapauteen ja koskemattomuuteen..	16
2.5 Sosiaaliset oikeudet – perheen tukeminen	17
2.6 Oikeus oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin ja tiedonsaantioikeus.....	19
2.7 Oikeusturva ja turvaamisvelvoite.....	21
3 Lapsi asianomistajana väkivaltarikosprosessissa	25
3.1 Lapsen edustaminen ja tuen saanti	25
3.2 Edunvalvoja	27
3.3 Avustaja	28
3.3.1 Oikeudenkäyntiavustajan määräämisen lähtökohdat	28
3.3.2 Oikeudenkäyntiavustajasta luopuminen	32
3.4 Tukihenkilö	35
3.5 Kokoavia näkökohtia perusoikeuksien näkökulmasta	36
4 Lapsen kuuleminen rikosprosessissa: osallisuus, ymmärrys ja näkemyksen selvittäminen.....	39
4.1 Lapsen kuulemisen lähtökohdat.....	39

4.2 Toimintatavat lapsen asiaa käsiteltäessä.....	43
4.3 Lapsen oikeus tiedonsaantiin ja saadun tiedon ymmärtäminen	46
4.4 Lapsen näkemykselle annettava painoarvo	49
4.4.1 Ikä ja kehitystaso	49
4.4.2 Informed consent -periaate.....	53
4.4.3 Tietoon perustuvan suostumuksen käyttö rikosoikeudessa.....	56
5 Nuorten välinen väkivaltarikollisuus erityistarkastelussa.....	61
5.1 Tutkimukset nuoriin kohdistuvasta väkivallasta	61
5.2 Tapausanalyysi nuoren asianomistajan näkemyksen huomioon ottamisesta ja ymmärryksen varmistamisesta	64
5.2.1 Tutkimuksen perusoikeudellinen ja teoreettinen tausta	64
5.2.2 Tutkimusaineisto	67
5.2.3 Varsinais-Suomen kärjäoikeuden ratkaisut	70
5.2.4 Lounais-Suomen poliisilaitoksen esitutkintapöytäkirjat	72
6 Lopuksi	75

Lähteet

Kirjallisuus

- Aaltonen, Anna-Kaisa, Lapsioikeus ja lapsen oikeus tuomioistuimissa. Edita Publishing Oy 2009.
- Aer, Janne, Lastensuojeluoikeus: Lapsi- ja perhekohtaisen lastensuojelun oikeudelliset perusteet. Sanoma Pro 2012.
- Alvesalo, Anne – Ervasti, Kaijus, Oikeus yhteiskunnassa – näkökulmia oikeussosiologiaan. Edita 2006.
- Auvinen, Maija, Huoltoriidat tuomioistuimissa. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja A-sarja N:o 272. Gummerrus Kirjapaino Oy 2006.
- Ellonen, Noora – Rantaeskola, Satu, Lapsiin kohdistuvien väkivalta- ja seksuaalirikosepäilyjen tutkinta. Poliisiammattikorkeakoulun oppikirjat 24. Poliisiammattikorkeakoulu 2016.
- Fredman, Markku, Rikosasianajajan käsikirja. 2. uudistettu painos. Alma Talent Oy, yhteistyössä Lakimiesliiton Kustannus 2021.
- de Godzinsky, Virve, Kohti lapsiystävällisempää oikeudenkäyttöä. Lakimies 6/2015, s. 856–878.
- Hahto, Vilja, Uhrin myötävaikutus ja rikoksentekijän vastuu: rikos- ja vahingonkorvausoikeudellinen tutkimus tekoa edeltävästä uhrikäyttäytymisestä fyysistä koskemattomuutta loukkaavissa rikoksissa. Edita 2004.
- Hakalehto, Suvianna, Lapsioikeuden perusteet. Juridica-kirjasarjan 34. teos. Alma Talent 2018.
- Hakalehto-Wainio, Suvianna, Lasten oikeudet lapsen oikeuksien sopimuksessa. Defensor Legis N:o 4/2011, 510–525.
- Hakalehto-Wainio, Suvianna, Lapsen oikeudet ja lapsen etu lapsen oikeuksien sopimuksessa. Teoksessa Hakalehto-Wainio, Suvianna – Nieminen, Liisa (toim.) Lapsioikeus murroksessa Lakimiesliiton kustannus. 2013. (Hakalehto-Wainio 2013a).
- Hakalehto-Wainio, Suvianna, Lasten oikeusturva lapsen oikeuksien sopimuksen näkökulmasta, s. 297–330, teoksessa Muuttuva sosiaaliikeus. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja, E-sarja N:o 24, Hänninen Sakari (toim.) –

- Kotkas Tuomas (toim.) – Nykänen Eeva (toim.) – Pajukoski Marja (toim.) – Sakslin Maija (toim.). Hansaprint Oy 2013. (Hakalehto-Wainio 2013b).
- Hallberg, Pekka – Karapuu, Heikki – Ojanen, Tuomas – Scheinin, Martin – Tuori, Kaarlo – Viljanen, Veli-Pekka, Perusoikeudet. Alma Talent Oy 2005.
- Heikkilä, Marjukka – Rantaeskola, Satu – Suikkanen-Malin, Tuija, Lapsen edunvalvonta lastensuojelu- ja rikosprosessissa. Warelia 2018.
- Heiskanen, Markku – Outi Roivanen, Helsinki!: tutkimus helsinkiläisten turvallisuudesta ja Helsingin poliisin palvelukyvyistä. Poliisiammattikorkeakoulu 2005.
- Helin, Markku, Lapsen etu ja lapsen tahto. Helsingin hovioikeuspiirin tuomarikokous. Kausijulkaisu (10), s. 66–72. Helsingin hovioikeus 2003. (Saatu pyynnöstä sähköpostitse Helsingin hovioikeudesta 28.8.2024).
- Helin, Markku – Linna, Tuula – Rintala, Matti, Huolto- ja tapaamispäätöksen täytäntöönpano. Kauppakaari Oy, Lakimiesliiton kustannus 1997.
- Helminen, Klaus – Fredman, Markku – Kanerva, Janne – Tolvanen, Matti – Viitanen, Marko, Esitutkinta ja pakkokeinot, 5. uudistettu painos. Alma Talent Oy 2014.
- Helminen, Klaus – Kuusimäki, Matti – Rantaeskola, Satu, Poliisilaki. Alma Talent Oy 2012.
- Hietanen-Peltola, Marke – Hakulinen, Tuovi, Lastenneuvola ja kouluterveydenhuolto, 11/2022. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos.
- Hintikka, Satu, Uhrin traumaattinen kriisi, teoksessa Åberg, Leena-Kaisa (toim.) Rikoksen uhrin käsikirja, 3. uudistettu painos. PS-kustannus 2017.
- Hirvelä, Päivi, Rikosprosessi lapsiin kohdistuvissa seksuaalirikoksissa. WSOY 2006.
- Hirvonen, Ari, Mitkä metodit? Opas oikeustieteen metodologiaan. Ari Hirvonen 2011.
- Honkatukia, Päivi, Uhrin rikosprosessissa – haavoittuvuus, palvelut ja kohtelu. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimuksia 252. Hakapaino Oy 2011.
- Huittinen, Matleena, Lapsiin ja nuoriin kohdistuvien väkivaltaepäilyiden tutkiminen lapsen edun mukaisesti. Selvitys poliisin ja perhekeskustoiminnan näkökulmasta. Työpaperi 21/2019, Terveiden ja hyvinvoinnin laitos 2019.
- Häkkänen-Nyholm, Helinä, Oikeusprosessiin liittyvä stressi ja reaktiiviset häiriöt. Duodecim, vuosikerta 133, nro 24. Lääketieteellinen aikakauskirja Duodecim 2017.
- Jokela, Antti, Rikosprosessioikeus, 5. uudistettu painos. Alma Talent Oy 2018.

- Jokela, Antti, Oikeudenkäynnin asianosaiset ja valmistelu, Oikeudenkäynti II, 4. uudistettu painos. Alma Talent 2024.
- Järvinen Saija – Alanko Markus – Piispa, Minna, Toimenpideohjelma nuoriso- ja jengirikollisuuden ehkäisemiseksi ja torjumiseksi vuosille 2024–2027. Oikeusministeriön julkaisuja, mietintöjä ja lausuntoja 2024:13. Oikeusministeriö 2024.
- Kaakinen, Markus – Näsi, Matti, Nuorten rikoskäyttäytyminen ja uhrikokemukset 2020. Katsauksia 47/2021, Helsingin yliopisto, valtiotieteellinen tiedekunta, kriminologian ja oikeuspolitiikan instituutti 2021.
- Kainulainen, Heini – Saarikkomäki, Elsa, Rikosprosessi väkivaltarikosten uhrien näkökulmasta. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimustiedonantoja 126, Tammerprint Oy 2014.
- Kangas, Urpo, Perhe- ja jäämistöoikeuden perusteet. 3. uudistettu painos. Alma Talent Oy 2023.
- Kjällman, Petra, Rikoksella loukattu: rikoksen uhrin käsikirja. SMS-tuotanto 2002.
- Helin, Markku, teoksessa Potilaan oikeudet ja potilasasiamiestoiminta. Suomen kuntaliitto 1994. Koivisto, Jari.
- Korpilahti, Ulla – Kettunen, Hanna – Nuotio, Erika – Jokela, Satu – Nummi, Vuokko Maria – Lillsunde, Pirjo (toim.), Väkivallaton lapsuus – Toimenpidesuunnitelma lapseen kohdistuvan väkivallan ehkäisystä 2020–2025. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja, Punamusta Oy 2019.
- Koskela, Hille, Pelkokierre: pelon politiikka, turvamarkkinat ja kamppailu kaupunkitilasta. Gaudeamus Helsinki University Press 2009.
- Kurttila, Tuomas, Lapsiasiavaltuutetun vuosikirja 2017: Onko lapsella oikeusturvaa?. Lapsiasiavaltuutetun toimiston julkaisuja 2017:1. Lapsiasiavaltuutetun toimisto 31.03.2017.
- Mahkonen, Sami, Lapsen ikä. Lakimies 6–7/2001, s. 990–1001.
- Marttunen, Matti, Nuorisorikosoikeus ja nuorisoprosessi, teoksessa Nuoren oikeudet, 2. uudistettu painos. Edita Publishing Oy. Litmala, Marjukka – Lohiniva-Kerkelä, Mirva (toim.).
- Mattila, Heikki, Encyclopaedia iuridica Fennica: suomalainen oikeustietosanakirja. Neljäs osa, Rikos- ja prosessioikeus. Suomalainen lakimiesyhdistys 1995.

- Mielityinen, Laura – Hautamäki, Sari – Hakala, Venla – Fagerlund, Monica – Ellonen, Noora, Lasten ja nuorten väkivaltakokemukset 2022 – Määrät, piirteet ja niiden muutokset 1988–2022. Sosiaali- ja terveysministeriö 2023.
- Nieminen, Kati – Lähteenmäki Noora, Empiirinen oikeustutkimus. Gaudeamus 2021.
- Nurmi, Suvielise – Kaisa Rantala, Näyn ja kuulun: lapsen etu ja osallisuus. LK-kirjat 2011.
- Pajulammi, Henna, Lapsen oikeus osallistua, luku III teoksessa Hakalehto-Wainio, Suvianna (toim.) – Nieminen, Liisa (toim.) Lapsioikeus murroksessa. Lakimiesliiton kustannus 2013.
- Pajulammi, Henna, Lapsi, oikeus ja osallisuus. Talentum 2014.
- Raitakari, Suvi – Elina Virokannas, Nuorisotyön ja sosiaalityön jaetut kentät: puheenvuoroja asiantuntijuudesta, käytännöistä ja kohtaamisista. Nuorisotutkimusverkosto 2009.
- Sarimo, Mervi – Salmi, Venla, Rikoksen uhrin tiedonsaannin edistäminen, Työryhmän ehdotus, Mietintöjä ja lausuntoja 23/2016. Oikeusministeriö 2016.
- Silvennoinen, Elisa, Lapsen oikeudet ja lapsiasianomistajan rooli esitutkinnassa. Publications of the University of Eastern Finland Dissertations in Social Sciences and Business Studies; 234. Grano Oy 2020.
- Suonpää, Karoliina – Raeste, Anna – Saartenoja, Kaisla, Nuorten rikoskäyttäytyminen ja uhrikokemukset 2024. Katsauksia 64/2024. Helsingin yliopisto, kriminologian ja oikeuspolitiikan instituutti 2024.
- Tuorila, Helena, Apua uhrien ehdoilla: tutkimus Suomen rikosuhripäivystyksen vaikuttavuudesta. Stakes 2000.
- Virolainen, Jyrki – Pölönen Pasi, Rikosprosessioikeus. 1, Rikosprosessin perusteet. Talentum 2003.
- Virolainen, Jyrki – Pölönen, Pasi, Rikosprosessioikeus. 2, Rikosprosessin osalliset. Talentum 2004.
- Virolainen, Jyrki – Martikainen, Petri, Pro & contra – Tuomion perustelemisen keskeisiä kysymyksiä. Talentum Media Oy 2003.
- Vuorenpää, Mikko – Helenius, Dan – Hietanen-Kunwald, Petra – Hupli, Tuomas – Koulu, Risto – Lappalainen, Juha – Lindfors, Heidi – Niemi, Johanna – Rautio, Jaakko – Saranpää, Timo – Turunen, Santtu – Virolainen, Jyrki, Prosessioikeus, kuudes uudistettu painos. Alma Talent Oy 2021.

Kansalliset virallislähteet

HE 309/1993 vp. Hallituksen esitys Eduskunnalle perustuslakien perusoikeussäännösten muuttamisesta.

HE 82/1995 vp. Hallituksen esitys Eduskunnalle rikosasioiden oikeudenkäyntimenettelyn uudistamista alioikeuksissa koskevaksi lainsäädännöksi.

HE 271/2004 vp. Hallituksen esitys Eduskunnalle laeiksi oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain, oikeudenkäymiskaaren ja eräiden muiden lakien rikosasioiden käsittelyä kärjäoikeudessa koskevien säännösten muuttamisesta.

HE 126/2008 vp. Hallituksen esitys Eduskunnalle laiksi lapsen seksuaalisen hyväksikäytön selvittämisen järjestämisestä.

HE 222/2010 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle esitutkinta- ja pakkokeinolainsäädännön muuttamiseksi.

HE 14/2013 vp. Hallituksen esitys Eduskunnalle esitutkintalain ja pakkokeinolain muuttamisesta sekä eräiksi niihin liittyviksi laeiksi.

Oikeusministeriö, Tuomioistuinlaitoksen kehittämiskomitean mietintö KM 2003:3. Oikeusministeriö 28.11.2003.

Opetus- ja kulttuuriministeriö, Lasten ja nuorten osallistuminen päätöksentekoon Suomessa: Euroopan neuvoston politiikkatutkinta. Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2011:27. Opetus- ja kulttuuriministeriö 2011.

Poliisihallitus, Lapsi poliisitoiminnassa ja esitutkinnassa. POL-2019-34669. Poliisihallituksen ohjeet ja määräykset 23.12.2019.

Poliisihallituksen analyysitoiminnot, Nuorisorikollisuus: Taktinen teema-analyysi – määritelmät, tilannekuva ja toimintamallit. Poliisihallitus 2024.

Sisäasiainministeriö, Turvallisempi huomina: Sisäisen turvallisuuden ohjelma. Valtioneuvoston periaatepäätös, Sisäasiainministeriön julkaisusarja 26/2012. Sisäasiainministeriö 14.6.2012.

Sosiaali- ja terveysministeriö, Kansallinen lapsistrategia. Valtioneuvoston julkaisuja 2021:8. Sosiaali- ja terveysministeriö 2021.

Valtioneuvoston julkaisuja 2023:58, Vahva ja välittävä Suomi. Pääministeri Petteri Orpon hallituksen ohjelma 20.6.2023. Valtioneuvosto 2023.

Kansainväliset virallislähteet

Euroopan neuvoston ministerikomitea, Euroopan neuvoston ministerikomitean suuntaviivat lapsiystävällisestä oikeudenkäytöstä. Euroopan komissio 2012.

European Union's Council Framework Decision on the Standing of Victims in Criminal Proceedings, 2001/220/JHA.

Euroopan unionin perusoikeusvirasto ja Euroopan neuvosto, Käsikirja Euroopan lapsen oikeuksia koskevasta oikeudesta. Euroopan unionin julkaisutoimisto 2015.

YK:n lapsen oikeuksien komitea, Sopimusvaltioiden yleissopimuksen 44 artiklan mukaisesti antamien raporttien käsittely, Päätelmät: Suomi. CRC/C/15/add.53.

YK:n lapsen oikeuksien komitea, Yleiskommentti nro. 4 nuorten terveydestä ja kehityksestä lapsen oikeuksien yleissopimuksen yhteydessä. CRC/GC/2003/4.

YK:n lapsen oikeuksien komitea, Yleiskommentti nro. 5, Lapsen oikeuksien yleissopimuksen yleiset täytäntöönpanotoimenpiteet (4 artikla, 42 artikla ja 44 artiklan 6 kohta). CRC/GC/2003/5.

YK:n lapsen oikeuksien komitea, Sopimusvaltioiden yleissopimuksen 44 artiklan mukaisesti antamien raporttien käsittely, Päätelmät: Suomi. CRC/C/FIN/CO/4.

YK:n lapsen oikeuksien komitea, Yleiskommentti nro. 8, Lapsen oikeus suojeluun ruumiilliselta kuritukselta ja muilta julmilla tai halventavilla rankaisumuodoilta (muun muassa 19 artikla, 28 artiklan 2 kohta ja 37 artikla). CRC/C/GC/8 UN.

YK:n lapsen oikeuksien komitea, Yleiskommentti nro. 12, Lapsen oikeus tulla kuulluksi. CRC/C/GC/12.

YK:n lapsen oikeuksien komitea, Yleiskommentti nro. 14 lapsen oikeudesta saada etunsa otetuksi ensisijaisesti huomioon (3 artikla, 1 kohta). CRC/C/GC/14.

Internetlähteet

Barnahus, Esitutkinta ja lapsen haastattelu, Lapsen kuuleminen osana tutkintaa. <https://barnahus.fi/esitutkinta-ja-lapsen-haastattelu/> (Luettu 29.11.2024).

Barnahus, LASTA-seula prosessin kuvaus. <https://barnahus.fi/lasta-seula-prosessi/> (Luettu 8.12.2024).

Barnahus, Monialainen yhteistyö. <https://barnahus.fi/monialainen-yhteistyö/> (Luettu 8.12.2024).

Council of Europe, Strategy for the Rights of the Child (2012-2015). 2012.

https://www.coe.int/t/dg3/children/StrategySept2012_en.pdf (Luettu 24.9.2024).

Rikosuhripäivystys, Onko uhrin pakko mennä oikeudenkäyntiin?

<https://www.riku.fi/erilaisia-rikoksia/usein-kysyttya/onko-uhrin-pakko-menna-oikeudenkayntiin/> (Luettu 17.9.2024).

Rikosuhripäivystys. Leikkaukset vaarantavat rikoksen uhrien tukipalvelut.

<https://www.riku.fi/leikkaukset-vaarantavat-rikoksen-uhrien-tukipalvelut/> (Luettu 7.11.2024).

Rikosuhripäivystys, Rikosuhripäivystyksen työn merkitys tunnistettiin budjettiriihessä,

5.9.2024. <https://www.riku.fi/rikosuhipaivystyksen-tyon-merkitys-tunnistettiin-budjettiriihessa/> (Luettu 7.11.2024).

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. Barnahus-hanke. <https://thl.fi/tutkimus-ja-kehittaminen/tutkimukset-ja-hankkeet/barnahus-hanke> (Luettu 4.11.2024).

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. Barnahus-mallin esite.

https://thl.fi/documents/155392151/190466625/THL_Barnahus_FI_web.pdf/d030645a-607e-7599-27fc-571b5d7c5557/THL_Barnahus_FI_web.pdf?t=1724420222462 (Luettu 4.11.2024).

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. LASTA-seula-malli tiedon jakamiseen ja

monialaiseen yhteistyöhön. <https://thl.fi/aiheet/vakivalta/tyon-tueksi/lasta-seula-malli-tiedon-jakamiseen-ja-monialaiseen-yhteistyohon> (Luettu 4.11.2024).

Tilastokeskus, rikos- ja pakkokeinotilasto.

https://pxdata.stat.fi/PxWeb/pxweb/fi/StatFin/StatFin__rpk/statfin_rpk_pxt_13ne.px/chart/chartViewLine/ (Luotu 12.11.2024)

World Health Organization. The VPA Approach, Definition and typology of violence.

<https://www.who.int/groups/violence-prevention-alliance/approach> (Luettu 30.9.2024).

Oikeustapaukset

KKO 2004:76

Al-Khawaja ja Tahery v. Yhdistynyt kuningaskunta, nrot. 26766/05 ja 22228/06,
15.12.2011.

Salduz v. Turkki, 36391/02, 27.11.2008.

Liitteessä 1 luetellut Varsinais-Suomen käräjäoikeuden ratkaisut

Lyhenteet

EIS	Euroopan ihmisoikeussopimus (SopS 18–19/1990)
EIT	Euroopan ihmisoikeustuomioistuin
ETL	esitutkintalaki (805/2011)
HE	hallituksen esitys
Holhoustoimilaki	laki holhoustoimesta (442/1999)
<i>Ibid.</i>	ibidem, samassa paikassa
LOS	Yhdistyneiden Kansakuntien yleissopimus lapsen oikeuksista (60/1991)
LSL	lastensuojelulaki (417/2007)
ThL	laki lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan päätöksen täytäntöönpanosta (619/1996)
THL	Terveysten ja hyvinvoinnin laitos
OK	oikeudenkäymiskaari (4/1734)
PL	Suomen perustuslaki (731/1999)
Potilaslaki	laki potilaan asemasta ja oikeuksista (785/1992)
RIKU	Rikosuhripäivystys
RL	rikoslaki (39/1889)
ROL	laki oikeudenkäynnistä rikosasioissa (689/1997)
TSS-sopimus	Taloudellisia, sosiaalisia ja sivistyksellisiä oikeuksia koskevan kansainvälisen yleissopimuksen (6/1976)
Tutkimuslaki	Laki lääketieteellisestä tutkimuksesta (488/1999)
Uhridirektiivi	Euroopan unionin direktiivi rikoksen uhrin oikeuksia, tukea ja suojelua koskevista vähimmäisvaatimuksista (2012/29/EU)

Liitteet

Liite 1. Aineiston oikeustapaukset

Kaikki asiat ovat tulleet vireille ja ratkaistu Varsinais-Suomen käräjäoikeudessa 2021–2023, pois lukien R 23/5095 ja R 23/5394, jotka on ratkaistu vuonna 2024.

Diaarinumero, esitutkintapöytäkirjan numero sekä esitutkintaviranomaisen, jos tuomion perusteella on pyydetty asiaa koskeva(t) esitutkintapöytäkirja(t).	Päärikosnimike	Ilmeneekö asianomistajan/asianomistajien ikä tuomiosta? Onko esitutkintapöytäkirja tilattu iän sopivuuden tai iän ilmenemättömyyden myötä?	Soveltuuko tapaus tutkimuksen rajaukseen esitutkintapöytäkirjan perusteella? Muut mahdolliset tiedot
R 21/949, 5650/R/8676/20 ja 5650/R/15925/20, Turun pääpoliisiasema	RYÖSTÖ	Ikä ilmenee Pöytäkirjat tilattu	5650/R/8676/20 soveltuu 5650/R/15925/20 ei sovellu
R 21/2194, 5650/R/6188/21, Salon poliisiasema	PAHOINPITELY	Ikä ilmenee Pöytäkirja tilattu	Soveltuu
R 21/3307, 5650/R/21008/21, Turun pääpoliisiasema	PAHOINPITELY	Ikä ei ilmene Pöytäkirja tilattu	Soveltuu
R 21/4194, 5650/R/36475/20, Uudenkaupungin poliisiasema	PAHOINPITELY	Ikä ei ilmene Pöytäkirja tilattu	Ei sovellu
R 22/1724, 5650/R/45501/21, Turun pääpoliisiasema	PAHOINPITELY	Ikä ilmenee Pöytäkirja tilattu	Soveltuu
R 22/1774, 5650/R/14067/21, Turun pääpoliisiasema	PAHOINPITELY	Ikä ilmenee Pöytäkirja tilattu	Soveltuu
R 22/1775	PAHOINPITELY	Ikä ei ilmene Pöytäkirjaa ei tilattu	Syyte peruutettu ja tapaus poissuljettu aineistosta
R 22/2099, 5650/R/12999/22, Turun pääpoliisiasema	RYÖSTÖ	Ikä ei ilmene Pöytäkirja tilattu	Soveltuu
R 22/2208	PAHOINPITELY		Palautettu syyttäjälle, käsitelty uudelleen diaarilla R 22/2269
R 22/2269	PAHOINPITELY	Ikä ilmenee	

		Pöytäkirjaa ei tilattu	
R 22/3231, 5650/R/9388/20, 5650/R/49122/20, 5650/R/3508/21, 5650/R/2952/21, 5650/R/4957/21 ja 5650/R/33000/21, Turun pääpoliisiasema	RYÖSTÖ	Ikä ei ilmene Pöytäkirjat tilattu	5650/R/9388/20 ei sovellu 5650/R/49122/20 ei sovellu 5650/R/4957/21 ei sovellu 5650/R/3508/21 ei sovellu 5650/R/2952/21 soveltuu 5650/R/33000/21 ei sovellu
R 22/3757, 5650/R/18258/22, Salon poliisiasema	PAHOINPITELY	Ikä ei ilmene Pöytäkirja tilattu	Ei sovellu
R 22/4536, 5650/R/17965/22, Turun pääpoliisiasema	TÖRKEÄ PAHOINPITELY	Ikä ilmenee Pöytäkirja tilattu	Esitutkintapöytäkirja salattu kokonaisuudessaan ja tapaus poissuljettu aineistosta
R 23/448	PAHOINPITELY	Ikä ilmenee Pöytäkirjaa ei tilattu	
R 23/730, 5650/R/46502/22, Turun pääpoliisiasema	TAPON YRITYS	Ikä ilmenee Pöytäkirja tilattu	Soveltuu
R 23/887	RYÖSTÖ	Ikä ilmenee Pöytäkirjaa ei tilattu	
R 23/1075	PAHOINPITELY	Ikä ilmenee Pöytäkirjaa ei tilattu	
R 23/1271	PAHOINPITELY	Ikä ei ilmene Pöytäkirjaa ei tilattu	Syyte peruutettu ja tapaus poissuljettu aineistosta
R 23/1977	PAHOINPITELY	Ikä ilmenee Pöytäkirjaa ei tilattu	
R 23/1982	TÖRKEÄ PAHOINPITELY	Ikä ilmenee Pöytäkirjaa ei tilattu	
R 23/2138, 5650/R/38705/22, Turun pääpoliisiasema	PAHOINPITELY	Ikä ilmenee Pöytäkirja tilattu	Soveltuu
R 23/3146, 5650/R/34793/22, Turun pääpoliisiasema	PAHOINPITELY	Ikä ei ilmenee Pöytäkirja tilattu	Soveltuu

R 23/3307, 5650/R/37914/22, Turun pääpoliisiasema	PAHOINPITELY	Ikä ei ilmene Pöytäkirja tilattu	Soveltuu
R 23/3324	TÖRKEÄN PAHOINPITELY YRITYS	Ikä ilmenee Pöytäkirjaa ei tilattu	
R 23/3905, 5650/R/18907/22, Loimaan poliisiasema	PAHOINPITELY	Ikä ei ilmene Pöytäkirja tilattu	Ei sovellu
R 23/4481, 5650/R/11833/22 ja 5650/R/31197/22, Turun pääpoliisiasema	RYÖSTÖ	Ikä ei ilmene Pöytäkirjat tilattu	Molemmat soveltuvat
R 23/4527, 5650/R/44773/22, Turun pääpoliisiasema	PAHOINPITELY	Ikä ei ilmene Pöytäkirja tilattu	Soveltuu
R 23/4536	RYÖSTÖ	Ikä ilmenee Pöytäkirjaa ei tilattu	
R 23/5095, 5650/R/8401/23, Salon poliisiasema	RYÖSTÖ	Ikä ilmenee Pöytäkirja tilattu	Soveltuu
R 23/5394	PAHOINPITELY	Ikä ei ilmene Pöytäkirjaa ei tilattu	Syyte peruutettu ja tapaus poissuljettu aineistosta

Liite 2. Asianomistajan kuulustelulomakkeen ensimmäinen ja viimeinen sivu esitutkintapöytäkirjoista

Liitteen on ”Ennen kuulustelua ilmoitettu” sekä ”Tietoa rikoksen uhrien oikeuksista ja auttavista tahoista” tutkimuksen 5 luvun osalta tärkeimmät kohdat.

Kuulustelupöytäkirja saatu Lounais-Suomen poliisilaitokselta ja rajattu tarpeellisilta osin.

POLIISI

KUULUSTELUPÖYTÄKIRJA Asianomistaja

Elptk:n sivun nro

Esitutkintapöytäkirjan numero

Kuulusteltavan nimi

Kuul. ptk:n sivun nro

1

1 Kuulustelu-tilaisuus	Kuulustelupaikka	Kuulustelupäivä	Alkoi kello
	Kuulustelija	☐ kuulustelu puhelimitse	☐ kuulustelu muulla tiedonsiirtovälineellä
	Kuulustelutodistaja	☐ läsnä pöytäkirjaa allekirjoitettaessa	
2 Asianomistaja	Sukunimi, etunimet	Entiset nimet	
	Tiedot tarkistettu, miten, missä	Kieli	
Asianomistajan edustajana / asiamiehenä kuulusteltu	Sukunimi, etunimet		
	Ammatti	Edustus oikeuden peruste	
3 Merkinnät Kuulustelun aikana tapahtuneet muutokset välimerkintänä tekstiosaan	Rikos/tapahtuma	Ilmoituksen nro	
	Muut kuulustelussa läsnä olevat		
	Kuulustelussa käytetty kieli (ellei kuulustelun kirjauskieli)		
4 Ilmoitukset	Ennen kuulustelua on ilmoitettu		
	☐ Asema esitutkinnassa ETL 4:9		
	☐ Oikeudesta pyytää kuulustelutodistaja paikalle ETL 7:11		
	☐ Mahdollisuudesta saada oikeudenkäyntiavustaja valtion varoista ROL 2:1 a		
	☐ Oikeudesta saada valtion varoista korvausta rikoksella aiheutetusta vahingosta RikosvahinkoL 1 §		
	☐ Oikeudesta käyttää avustajaa ETL 4:10		
	☐ Mahdollisuudesta saada tukihenkilö ROL 2:3		
	☐ Kielellisistä oikeuksista ETL 4:12 ja 4:13		
	☐ Totuusvelvollisuudesta sekä perättömästä lausumasta viranomaismenettelyssä ETL 7:6, RL 15:2		
	Todistamiskiellot		
☐ Itsekriminointisuoja OK 17:18			
☐ Lähiomaisen ja läheisen kieltäytymisoikeus OK 17:17, OK 17:18			
☐ Vaitiolovelvollisuudesta			
☐ Valtionsalaisuuden ja kansainväliset suhteet OK 17:10			
☐ Neuvottelusalaisuudet OK 17:11			
☐ Julkisyhteisön virkamiehet ja työntekijät OK 17:12			
☐ Avustajasalaisuudet OK 17:13			
☐ Potilassalaisuudet OK 17:14			
☐ Uskonnollisen yhdyskunnan papit ja muut vastaavassa asemassa olevat OK 17:16			
☐ Oikeudesta kieltäytyä todistamasta			
☐ Liike- ja ammatillisaisuudet OK 17:19			
☐ Lähdesuoja OK 17:20			
Muut ilmoitukset			
☐ Oikeudesta esittää kysymyksiä toiselle kuulusteltavalle ETL 7:17			
☐ Esitutkinta-aineiston salassapidosta, vaitiolovelvollisuudesta sekä salassapitorikoksesta JulKL 22-24 §, RL 38:1-2			
☐ Mahdollisuudesta sovittelun rikosasioiden ja eräiden riita-asioiden sovittelusta annetussa laissa (1015/2005) säädetyillä edellytyksillä			
☐			
5 Oikeudenkäynti-avustaja	Nimi		
	Avustajan osoite, puhelin, sähköpostiosoite		
	☐ Läsnä kuulustelussa		
☐ Ei läsnä kuulustelussa			

KUULUSTELUPÖYTÄKIRJA
Asianomistaja

Eptk:n sivun nro

Esitutkintapöytäkirjan numero

Kuulusteltavan nimi

Kuul. ptk:n sivun nro

2

KUULUSTELUKERTOMUS
[<Napsauta ja aloita kirjoittaminen tästä>](#)

Asianomistajan suojelutarve -lomake on tulostettavissa liitelomakkeista, valitse liitelomakkeet Kameleon-valintanauhan **Uusi - Liitelomakkeet -kohdasta**

ARVIO SUOJELUTOIMIEN TARPEESTA

- Ei tarvetta perusteelliselle arviolle
 Erityisten suojelutoimien tarve määritetään arviointilomakkeella

KUULUSTELTAVAN KANTA RANGAISTUSVAATIMUKSIIN

- En vaadi rangaistusta ja tiedän, ettei minulla enää myöhemmin ole oikeutta vaatia asiassa rangaistusta
 Vaadin rangaistusta

KUULUSTELTAVAN KANTA SAKKOMENETTELYYN

- Minulle on annettu tieto suostumukseni merkityksestä ja sen peruuttamisen mahdollisuudesta SML 5 §
 Suostun sakkomenettelyyn En suostu sakkomenettelyyn

KUULUSTELTAVAN KANTA YKSITYISOIKEUDELLISIIN VAATIMUKSIIN

Mikäli rastitat kohdan "Vaadin korvausta", valitse liitelomakkeet Kameleon-valintanauhan **Uusi - Liitelomakkeet -kohdasta.**

- En vaadi korvausta
 Vaadin korvausta
 Ajan vaatimukseni itse
 Pyydän, että syyttäjä ajaa esitutkintapöytäkirjaan liitettävän tai kuulustelussa esittämäni korvausvaatimuksen.

KUULUSTELTAVAN KANTA KIRJALLISEEN MENETTELYYN

- Minulle on annettu tieto suostumukseni merkityksestä ja sen peruuttamisen mahdollisuudesta ETL 1:2.1 4 kohta, EPA 1:2.1 10 kohta
 En vaadi pääkäsitelyä ja suostun kirjalliseen menettelyyn En suostu kirjalliseen menettelyyn

KUULUSTELTAVAN KANTA SOVITTELUUN

- Minulle on kerrottu sovittelun yleiset edellytykset SovL 2 § ja tiedotettu sovittelumahdollisuudesta SovL 13.3 §
 Suostun sovitteluun
 En suostu sovitteluun
 Tarvittavan esitutkinta-aineiston saa lähettää sovittelutoimistoon SovL 16.1 §:n 2 kohta

Tietoa rikoksen uhrin oikeuksista -esite on tulostettavissa ja tallennettavissa liitelomakkeista, valitse liitelomakkeet Kameleon -valintanauhan **Uusi - Liitelomakkeet -kohdasta**

TIETOA RIKOKSEN UHRIN OIKEUKSISTA JA AUTTAVISTA TAHOISTA

- Minulle on annettu esite: Tietoa rikoksen uhrin oikeuksista
 Minulla on jo tietoa rikoksen uhrin oikeuksista ja auttavista tahoista, en tarvitse esitettä
 Minua on informoitu muista auttavista tahoista:

- En halua lisätietoa rikoksen uhrin oikeuksista tai auttavista tahoista

1 Johdanto

1.1 Aluksi

Alaikäisten oikeudet väkivaltarikosten uhreina ovat nousseet viime vuosina merkittävän huomion kohteeksi yhteiskunnassa. Nuorten tekemien poliisin tietoon tulleiden väkivaltarikosten, kuten henkirikosten, pahoinpitelyjen, ryöstöjen sekä näiden yritysten, määrä on kasvanut viime vuosina.¹ Petteri Orpon hallitus tunnistaa nuoriso- ja jengirikollisuuden lisääntymisen vakavaksi ongelmaksi.² Alaikäisten tekemät väkivalta- ja ryöstörikokset kohdistuvat usein toisiin nuoriin, minkä takia alaikäisten uhrien oikeuksia ja niiden toteutumista on tarkasteltava kriittisesti. Rikoksen uhreista kerättävä tieto on huomattavasti vähäisempää kuin rikoksesta epäillyistä ja tuomituista kerätty tieto. Tämä osaltaan vaikeuttaa uhritutkimusta. Lapset ovat kehittyviä yksilöitä, jotka tarvitsevat erityistä suojaa, turvaa ja huolenpitoa aikuisten taholta heidän oikeuksiensa turvaamiseksi.³ Lasten erityisasema ja haavoittuvuus huomioidaan kansallisissa laeissa sekä kansainvälisissä sopimuksissa, jotka velvoittavat turvaamaan lasten oikeudet myös rikosprosessin aikana.

Suomen perustuslaki (731/1999, PL) määrittää perus- ja ihmisoikeudet yhtäläisiksi kaikille kansalaisille ilman ikään perustuvia rajoituksia, joten myös lapsilla tulee olla yhtäläinen oikeus perusoikeuksiin. Tämä tarkoittaa, että vaikka alle 18-vuotiaita pidetään vajaavaltaisina holhoustoimesta annetun lain (442/1999, holhoustoimilaki) 2 §:n mukaisesti, on heillä lapsina oikeus tulla kohdelluksi yhdenvertaisesti suhteessa aikuisiin. Lasten tasa-arvoisen aseman varmistamiseksi perustuslain 6.3 § edellyttää, että lapsia kohdellaan tasa-arvoisesti yksilöinä ja heidän tulee saada vaikuttaa itseään koskeviin asioihin kehitystään vastaavasti. Perustuslaki turvaa lapsen oikeuden tulla kuulluksi ja huomioituksi yksilönä, ja lainsäädännön tukena on kansainvälisesti merkittävä YK:n lapsen oikeuksien sopimus (Yhdistyneiden kansakuntien yleissopimus lapsen oikeuksista, 60/1991, LOS), joka painottaa lapsen etua ensisijaisena periaatteena. Eurooppalaiset ja kansainväliset säädökset ovat vaikuttaneet siihen, että lapsilla on nykyään rikosprosessissa laajempia oikeuksia saada suojelua, tukea ja tietoa kuin

¹ Järvinen – Alanko – Piispa 2024, s. 13 ja Poliisihallitus 2024, s. 52.

² Valtioneuvoston julkaisuja 2023:58, s. 181. Huomattavaa on, että nuorisirikollisuuden kasvu ja katujengi-ilmiö eivät ole samaa ilmiötä. Nuorten rikollisuus on usein satunnaista, harvoin suunnitelmallista, tavoitteellista tai toistuvaa. Katujengit puolestaan erottuvat verrattain pysyvän rakenteensa, yhteisen identiteettinsä sekä rikollisuutta myönteisesti tukevan arvomaailmansa ansiosta, ja niiden toiminta on usein jossain määrin tavoitteellista ja suunnitelmallista. Tästä julkaisun s. 17.

³ Euroopan unionin perusoikeusvirasto ja Euroopan neuvosto 2015, s. 17.

aikaisemmin. Valtiot ovat velvoitettuja huomioimaan uhrin haavoittuvuuden ja tarjoamaan suojelua sekä prosessin aikana että sen ulkopuolella.⁴

Tässä tutkielmassa käytän rinnakkain termejä alaikäinen, lapsi ja nuori. Alaikäisiä ovat holhoustoimilain (442/1999, HolhTI, 2 §) mukaan alle 18-vuotiaat, lapsia lastensuojelulain (683/1983, LSL) 3 §:n mukaisesti alle 18-vuotiaat ja nuoria omaan rajaukseeni ja vakiintuneeseen termin käyttöön⁵ perustuen 15–17-vuotiaat, eli lapset, jotka ovat saavuttaneet rikosoikeudellisen vastuun ikärajan (rikoslaki 39/1889, RL, 4.1 §). Nuoret toimivat tutkielman esimerkkinä, mutta haluan korostaa nuorten asemaa lapsina puhumalla yleisesti lasten oikeuksista ja toimintatavoista lasten kanssa. Tähän liittyy myös perusoikeudellinen näkökulma: nuoria ei erikseen mainita perus- ja ihmisoikeussäännöksissä, mutta lapset kyllä. Ikä ja kehitystaso huomioidaan kuitenkin tutkielmassa eri tilanteiden vaatiman tarpeen mukaan.

Tutkielman lähtökohtana on väkivaltarikoksen uhrina olevan lapsen oikeuksien toteutuminen rikosprosessissa, johon kuuluu esitutkinta, syyteharkinta ja tuomioistuinkäsittely, joista intressi kohdistuu esitutkintaan ja tuomioistuinkäsittelyyn, sillä asianomistajan rooli syyteharkinnassa on vähäinen. Väkivallalla tarkoitetaan tahallista voimankäyttöä tai vallan väärinkäyttöä, joka johtaa tai voi todennäköisesti johtaa loukkaantumiseen, kuolemaan, psyykkiseen vahinkoon tai perustarpeiden tyydyttymättä jäämiseen.⁶ Fyysisellä väkivallalla viitataan Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen mukaan väkivaltaan, joka ilmenee henkilön ruumiillisen koskemattomuuden tahallisena loukkauksena.⁷ Kun lapseen kohdistuva väkivalta tulee ilmi, tai tästä herää epäily, vanhempia ohjataan lastensuojelulain mukaisiin toimiin sekä tarvittavan tuen ja avun piiriin. Tällöin käynnistyy sekä rikosoikeudellinen että lastensuojelullinen prosessi.⁸ Lastensuojelujärjestelmä on kuitenkin rikosoikeudesta riippumaton, mutta lapsen oikeuksien turvaajana merkityksellinen.⁹

Tutkielmassa painotetaan erityisesti lapselle tarjottavaa erityistä tukea, lapsen kuulluksi tulemistä ja ymmärrystä prosessitoimista sekä sen myötä lapsen osallistumismahdollisuuksia hänen perusoikeuksiensa turvaamiseksi. Tutkimuksen taustalla on käsitys siitä, että alaikäiset

⁴ Silvennoinen 2020, s. 21–22.

⁵ Marttunen 2005, s. 553.

⁶ World Health Organization, The VPA Approach Definition and typology of violence.

⁷ Korpilahti – Kettunen – Nuotio – Jokela – Nummi 2019, s. 25. Teoksessa viitataan THL:n

Väkivaltakäsityöryhmän laatimaan luonnokseen väkivaltakäsitteiden määrittelystä, jonka alkuperäinen kirjoittaja on saanut sähköpostitiedonantona 18.10.2019.

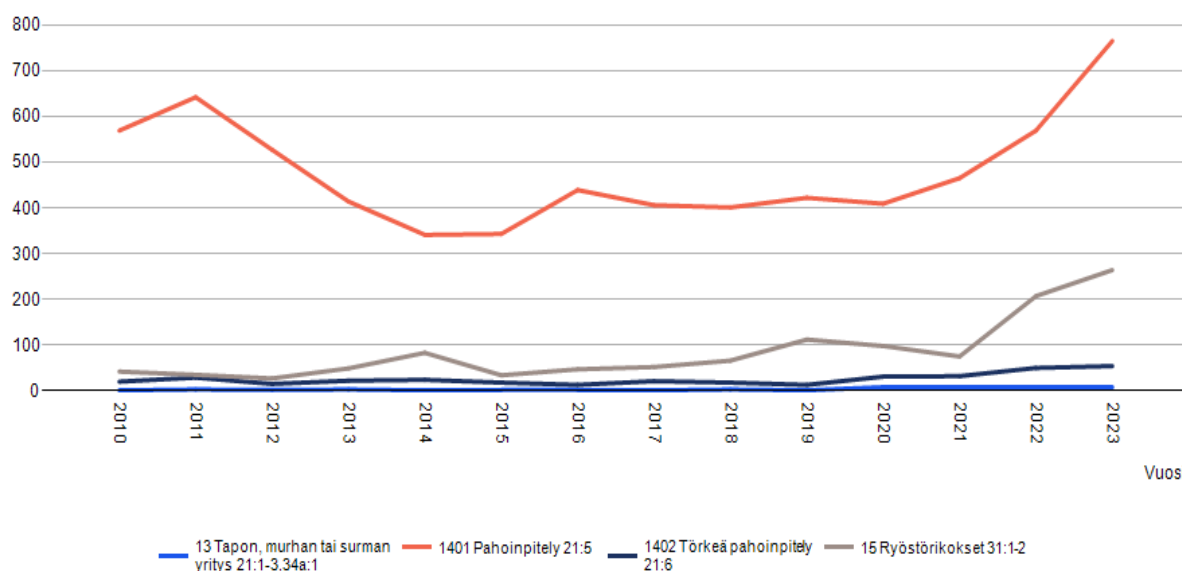
⁸ *Ibid.*, s. 205.

⁹ Marttunen 2005, s. 518.

uhrin asemassa tarvitsevat oikeusprosessissa erityistä suojaa ja tukea – ei pelkästään oikeudellisten avustajien muodossa, vaan myös yhteiskunnan tarjoamina palveluina, jotka auttavat lasta ja hänen perhettään. Näillä toimilla, jotka on suunnattu sekä lapsille että heidän huoltajilleen, on tärkeä rooli lapsiin kohdistuvan väkivallan ehkäisyssä, sen tunnistamisessa ja siihen puuttumisessa, sekä väkivallan uhreiksi joutuneiden lasten auttamisessa.¹⁰ Mikäli väkivaltarikosten ehkäisyssä ei onnistuta, on lasten oikeuksien loukkaukseen puututtava jälkikäteisesti. Valitettavasti väkivaltarikollisuuden kasvu näkyy myös tilastoissa. Taulukossa 1 ilmenee nuorten, eli 15–17-vuotiaiden välisen, poliisille ilmoitetun, väkivaltarikollisuuden määrät vuosina 2010–2023. Tilastokeskuksen keräämien tietojen perusteella on nähtävissä, että rikosten määrä on ollut selkeässä kasvussa 2020-luvulla.

Taulukko 1: Nuorten välisen väkivaltarikollisuuden poliisille ilmoitetut määrät 2010–2023¹¹

Eräisiin rikoksiin epäillyt ilmoitusvuoden mukaan muuttujina Rikos ja Vuosi. Uhrin ikä 15 - 17, Epäillyn ikä 15 - 17, Syylliseksi epäiltyjen rikosnimikkeiden määrä.

Rikoksen uhriksi joutumisen vaikutuksia alettiin tunnistaa Suomessa verrattain myöhään, vasta vuosituhaten paikkeilla, mikä on johtanut osittain ristiriitaiseen suhtautumiseen uhrien kokemuksiin ja siihen, että uhrien on itse aktiivisesti hakeuduttava avun piiriin. Suomessa uhrien tukijärjestelmä perustuukin oletukseen, että avun tarvitsijat hakeutuvat itse palveluiden piiriin.¹² Tämä voi kuitenkin muodostua ongelmaksi, jos uhri ei tiedosta omaa avun tarvettaan tai omia oikeuksiaan. Tukipalvelut ovat pitkälti järjestöjen vastuulla, ja niiden saatavuus

¹⁰ Marttunen 2005, s. 100.

¹¹ Tilastokeskus, rikos- ja pakkokeinotilasto. Taulukko luotu 12.11.2024 Tilastokeskuksen internet sivuilla.

¹² Honkatukia 2011, s. 91.

vaihtelee paikkakunnittain ja voi olla sattumanvaraista.¹³ Lisäksi ongelmana on se, että suurin osa uhripalveluista on riippuvaisia valtion rahoituksesta. Valtion leikkaukset uhkaavat heikentää tarjottua tukea, mikä asettaa lasten oikeuksien toteutumisen vaaraan erityisesti väkivalta- ja rikosprosessien yhteydessä.¹⁴ Kainulaisen ja Saarikkomäen mukaan kansainvälisissä uhritutkimuksissa on havaittu, että rikoksen uhrien tyytyväisyys oikeusprosessiin laskee usein prosessin aikana tiedonpuutteen ja vähäisten vaikutusmahdollisuuksien vuoksi. Rikosten uhrin koetaan usein esitutkintavaiheessa usein tiedonsaannin riittämättömäksi ja heitä turhauttaa mahdollisuuden puute osallistua syytteen nostamista koskevaan päätöksentekoon tai saada kattavaa tietoa oikeudenkäynnin vaatimuksista. Myös oikeudenkäynnin monimutkaisuus on osaltaan tehnyt uhrikokemuksesta henkisesti kuormittavan.¹⁵

Tietämättömyys siitä, mitä rikosprosessissa tapahtuu, on prosessin psyykkistä kuormaa lisäävä tekijä.¹⁶ Ilman riittävää tiedonsaantia ja tukea, voi rikosprosessista muodostua lähes ylivoimainen este niin henkisesti, kuin myös lapsen oikeuksien toteutumisen kannalta. Lapsiin kohdistuvat rikosprosessit voivat aiheuttaa psyykkistä kuormitusta, mikä johtuu osittain siitä, että lapset voivat kokea tilanteet vieraiksi ja pelottaviksi. Lapsilla voi olla psyykkisesti raskaita ajatuksia, kuten pelkoa siitä, ettei heitä uskota ja siitä, ettei heillä ole tietoa siitä miten oikeudenistunnossa tulisi toimia, tai miten vastata esitettyihin kysymyksiin.¹⁷ Lapset ovat itse kokeneet osallisuuden esteiksi erityisesti tiedon puutteen ja oikeusprosessin vierauden.¹⁸ Vaikka tuomioistuin soveltaa lakia viran puolesta, asianosaisilla on yhä suurempi vastuu tuntea aineelliset säännökset. Tämä johtuu siitä, että vaatimusten ja niiden perusteiden esittäminen oikeudenkäynnissä edellyttää usein vähintään jonkinlaista ymmärrystä sovellettavista säännöksistä. Näin ollen uhrin, eli asianomistajan, on aiheellista pohtia tarvetta oikeudelliselle avustajalle. On siis selvää, että mikäli henkilö ei tunne oikeusjärjestelmän yksityiskohtia, hänellä voi olla vaikeuksia saada oikeutensa toteutetuksi täysimääräisesti ilman pätevää oikeudellista apua. Näin on tilanne myös erityisasemassa olevien asianomistajien, kuten lasten, kohdalla.

¹³ Honkatukia 2011, s. 1–2.

¹⁴ Rikosuhripäivystys, Leikkaukset vaarantavat rikoksen uhrien tukipalvelut. 9.8.2024.

¹⁵ Kainulainen – Saarikkomäki 2014, s. 15.

¹⁶ Häkkänen-Nyholm 2017, s. 2352.

¹⁷ *Ibid.*, s. 2354.

¹⁸ Council of Europe 2012, s. 9.

Tässä tutkimuksessa hyödynnetään keskeisiä rikosprosessioikeuden lakeja, kuten esitutkintalakia (805/2011), oikeudenkäymiskaarta (4/1734) ja oikeudenkäynnistä rikosasioissa annettua lakia (689/1997), sekä rikoslakia (39/1889), joissa määritellään rikosprosessin vaiheet ja oikeuksien turvaaminen eri osapuolille. Lapsen oikeudellisen aseman ymmärtäminen rikosprosessin kokonaisuudessa on tärkeää, koska lapsella voi olla myös asianomistajan asema.¹⁹ Tällöin lapsella on mahdollisuus osallistua prosessiin, vaatia vahingonkorvausta ja saada tuekseen oikeudellinen avustaja tai tukihenkilö. Näiden oikeuksien tehokas toteutuminen riippuu siitä, miten lapsen osallisuus huomioidaan ja millä tavoin häntä kuullaan häntä koskevilla päätöksillä.

Tutkimuksessa käsitellään laajasti sitä, miten lapsen edun toteutuminen turvataan rikosprosessissa ja millä tavoin lapsen näkemyksiä huomioidaan konkreettisissa oikeustapauksissa niin esitutkintavaiheessa kuin itse tuomioistuinkäsittelyssä. Tämä tutkielma pyrkii osoittamaan, että lapsen aseman tunnustaminen erityisenä ja haavoittuvana ryhmänä on tärkeää, jotta lapsen oikeudet voivat toteutua täysimääräisesti oikeusjärjestelmässä. Lasten osallisuuden ja heidän oikeuksiensa vahvistaminen tukevat lapsen kehitystä ja oikeusturvaa, jotka ovat keskeisiä ihmisoikeuksien toteutumisen kannalta.

1.2 Tutkimuskysymykset ja aiheen rajaus

Alaikäisten oikeudet ja osallisuus oikeusprosesseissa ovat saaneet viime vuosina yhä enemmän huomiota myös oikeustieteellisessä tutkimuksessa. Suomessa on tehty merkittäviä tutkimuksia lapsen osallisuudesta ja oikeuksista erityisesti hallinnollisissa prosesseissa. Esimerkiksi Henna Pajulammen väitöskirja *Lapsi, oikeus ja osallisuus* käsittelee lapsen osallistumisoikeutta ja osallistumismahdollisuuksia kattavasti, mutta keskittyy ennen kaikkea hallintoprosessiin sekä lapsen rooliin kansalaisena, eikä käsittele lapsen osallisuutta rikosprosessissa. Myös Auvinen on tutkimuksessaan painottunut erityisesti lapsen näkökulman huomioimiseen huolto- ja tapaamisriidoissa hallintotuomioistuimissa.²⁰

Rikosoikeudellisen osallisuuden tarkastelu, erityisesti lapsen oikeuksien toteutuminen rikoksen uhrina, on jäänyt suomalaisessa tutkimuksessa vähemmälle huomiolle. Merkittävää tutkimusta tällä saralla on kuitenkin tehnyt Elisa Silvennoinen, joka on väitöskirjassaan kiinnittänyt

¹⁹ Virolainen – Pölönen 2004, s. 154–155.

²⁰ Auvinen 2006, s. 407–.

huomiota alle 15-vuotiaan lapsen asemaan ja oikeuksiin esitutkinnassa.²¹ Nämä tutkimukset muiden lomassa ovat synnyttäneet vahvan pohjan lapsioikeuden tutkimukselle. Samalla on syntynyt tarve tutkia lapsen osallisuuden toteutumista rikosprosessin yhteydessä juuri nuorten asianomistajien kohdalla, mitä tämä tutkimus pyrkii osaltaan paikkaamaan. Myös lainsäädäntö on painottunut rikoksesta epäillyn alaikäisen oikeuksien turvaamiseen, mutta rikoksen uhriksi joutuneen lapsen oikeuksia käsittelevää sääntelyä ja tutkimusta on huomattavasti vähemmän.

Tässä tutkimuksessa keskiössä ovat siis lapsen oikeudet rikosprosessin uhrina, erityisesti lapsen kuulemiseen ja tiedonsaantioikeuteen liittyvät säännökset sekä periaatteet. Tarkoitus ei ole kuitenkaan analysoida rikosprosessia yksityiskohtaisesti vaiheittain, vaan tutkia lapsen kuulemista ja osallisuutta koskevia yleisiä säännöksiä ja niiden soveltamista esitutkinnassa ja tuomioistuinkäsittelyssä. Tutkimus rajautuu ensisijaisesti perustuslailliseen ja rikosprosessioikeudelliseen näkökulmaan. Lisäksi tutkimusta täydennetään tarvittaessa perheoikeudellisilla näkökohdilla, kuten lapsen huollolla ja edustuksella, sillä nämä ovat olennaisia lapsen vajaavaltaisuuden ymmärtämiseksi ja suojaamiseksi oikeusprosessissa. Tutkimuksessa huomioidaan myös kansainväliset ihmisoikeusvelvoitteet ja -sopimukset, jotka ovat perusoikeuksien toteutumisen ja kehityksen kannalta keskeisiä. Ihmisoikeussopimukset, jotka on saatettu osaksi kansallista lainsäädäntöä, määrittävät velvoitteita, jotka edellyttävät lapsen edun ja oikeuksien ensisijaisuutta sekä uhrin oikeuksien erityistä huomioimista.

Tutkimukseni rajaus on siis keskittynyt lapsen oikeuksiin uhrin asemassa rikosprosessissa esitutkinnan ja tuomioistuinkäsittelyn aikana. Tämä näkökulma tarkentaa lasten osallisuuden, tiedonsaannin ja kuulemisen käytännön toteutumista suomalaisessa oikeusjärjestelmässä ja täydentää oikeustieteellistä tutkimusta koskien lasten perus- ja ihmisoikeuksien toteutumista. Tutkimuskysymykset ovat tämän pohjalta muodostuneet seuraavanlaisiksi:

Miten lapsen oikeudet määritellään ja turvataan rikosprosessissa kotimaisessa lainsäädännössä ja kansainvälisissä sopimuksissa?

Mikä on lapsiasianomistajan rooli häntä koskevan väkivaltarikosasian käsittelyssä sekä miten lapsen näkemystä arvioidaan rikosprosessissa?

Miten lasten oikeusasemaa rikosprosessin asianomistajina voitaisiin parantaa?

²¹ Silvennoinen 2020, josta lisää luvussa viisi.

Konkretiaa tutkimukseen tuo lisäksi 5 luvussa erityistarkastelun kohteeksi otettu nuorten, eli tässä tutkielmassa 15–17-vuotiaiden, välinen väkivaltarikollisuus. Tätä lukua koskien olen kerännyt aineistoa vuosilta 2021–2023 Varsinais-Suomen käräjäoikeudessa vireille tulleista väkivaltarikoksista, joissa epäilty on ollut alaikäinen. Jotta sain tutkielman kohdennettua myös uhrien osalta alaikäisiin ja nuoriin, vaati tämä käsiteltävien tapausten esitutkintapöytäkirjojen hankintaa.²² Aineiston tavoitteena on selvittää, miten lasten oikeudet on otettu esitutkinta- ja tuomioistuinmenettelyissä ja päätöksenteossa huomioon. Erityisesti kiinnitetään huomiota tiedon selvittämiseen lapselle sekä tämän ymmärrykseen hänelle esitetyistä asioista. Näiden pohjalta arvioidaan, toteutuvatko tutkielman 2 luvussa esitetyt oikeudet kansallisten ja kansainvälisten säännösten mukaisesti.

1.3 Metodit, tutkimusetiikka ja tutkielman rakenne

Oikeustieteellisessä tutkimuksessa lähestymistapa on ensisijaisesti juridinen. Käsiteltäessä lasten asioita, on kuitenkin väistämätöntä, että tutkimuksesta tulee osin monitieteinen. Tämä johtuu niistä useista toimijoista, joita lapsen ympärillä on heidän ollessaan asianosaisena rikosprosessissa. Tapausten selvittäminen vaatii monialaista yhteistyötä eri toimijoiden välillä, jotta lapsen etu toteutuisi täysimääräisesti. Tästä monitieteisyydestä huolimatta tutkimus on pääosin lainopillinen ja voimassa olevaa oikeutta tarkastellaan etenkin perusoikeusmyönteisestä näkökulmasta. Tarkoituksena on tulkita ja systematisoida aihepiiriä säänteleviä voimassa olevia oikeusnormeja kiinnittäen huomiota erilaisiin kansallisiin ja kansainvälisiin ohjeisiin ja siihen, millainen merkityssisältö näille annetaan tutkielman puitteissa. Edelleen lainopin tehtävänä on myös tuottaa punnintakannanottoja.²³

Tutkimuksen monimetodisuus korostuu, sillä tutkielmassa hyödynnetään eri tieteen- ja oikeudenalojen välisiä tulkintoja. Tällainen lähestymistapa edellyttää myös tutkimusmenetelmiltä joustavuutta ja kykyä sopeutua monipuolisiin analyysitarpeisiin. Tässä tutkielmassa keskeisessä roolissa on lainopillinen analyysi, jota täydentää empiirinen oikeustutkimus. Empiirinen tarkastelu tarjoaa käytännön havaintoja ja eväitä sääntelyn ja tutkimusaineiston tulkinnalle. Monimetodisuus näkyy myös aineiston käytössä: samaa aineistoa tarkastellaan vaihtelevista näkökulmista, jotta tutkimuskysymyksiin ja mahdollisiin ongelmiin pystytään vastaamaan kattavasti. Tarkoituksena on empiirisen tutkimusmenetelmän myötä tarkastella sitä, millaisia sosiaalisia ja yhteiskunnallisia vaikutuksia kerätyllä aineistolla

²² Tarkemmin aineiston rajaamisesta ja hankkimisesta luvussa 5.

²³ Hirvonen 2011, s. 21–24.

ja siitä saatavilla tiedoilla on lapsen edun kannalta sekä millaisia oikeudellisia ongelmia tässä yhteydessä esiintyy.²⁴ Viidennen luvun tutkimus osoittautuu osin kvantitatiivisena eli määrällisenä tutkimuksena, kun aineistoista nostetaan esiin tiettyjä tilastollisia näkökohtia. Usein kvantitatiivisen tutkimuksen lähteenä on erilaiset rekisteriaineistot²⁵, jollaisiksi käräjäoikeuden ratkaisuja ja poliisin esitutkintapöytäkirjoja voidaan kuvata. Toisaalta tutkielman 5 luvussa mukana on myös kvalitatiivisen tutkimuksen piirteitä: laadullista sisällönanalyysia ja aineistolähtöistä teemoittelua. Teemoittelulla viitataan tässä yhteydessä laadullisen analyysin menetelmään, jossa tutkimusaineistosta pyritään tunnistamaan ja jäsentämään tutkimusongelman kannalta keskeiset teemat.²⁶ Laadullisen analyysin pohjalta voidaan tässä tutkielmassa tuottaa tietoa siitä, millaisia oikeuksia lapsella on tai mahdollisesti ei ole kuulustelutilanteessa.

Tutkimuksen teoreettisena viitekehystenä toimii uhrisensitiivinen lähestymistapa, jonka kautta tarkastellaan uhrille tarjottavan avun ja tuen vaikutusta lapsen kokemukseen oikeudenmukaisuudesta ja hänen oikeuksiensa toteutumisesta. Lasten oikeus tulla suojatuksi ja kuulluksi sekä heille tarjottu tuki ovat olennaisia myös väkivaltarikosten uhrina olevan lapsen näkökulmasta. Tämä lähestymistapa kumpuaa niin aiemmasta tutkimuksesta, kuin myös oikeusministeriön alaisen kriminaalipoliittisen osaston kiinnittäessä huomiota uhrisensitiivisen tiedottamisen ja tiedon ymmärrettävyyden tärkeyteen.²⁷ Tarkoituksena on tutkia rikosprosessin laadullisia ominaisuuksia lapsen edun näkökulmasta. Korkea ammattitaito eri toimijoiden keskuudessa näitä tapauksia ratkaistaessa säilyttää ja luo uskoa oikeusturvaan.

Aineisto on kuitenkin vain esimerkkiaineisto, eikä siis kattava kokonaisaineisto. Aineistosta saatujen esimerkkien kautta on kuitenkin hyvä valaista mahdollisesti esiin nousevia ongelmia alaikäisten oikeuksien toteutumisesta rikosprosessissa. Aineistoon kuuluvat tuomiot on tilattu suoraan asiaa käsitelleeltä käräjäoikeudelta ja esitutkintapöytäkirjat esitutkinnan toimittaneelta poliisiasemalta. Tutkimusaineisto on saatu kokonaan sähköisesti ja niin sanottuina mediaversioina, eli arat henkilötiedot salaten. Julkisuuslain (laki viranomaisen toiminnan julkisuudesta, 621/1999) mukaan viranomaisen asiakirjat ovat lähtökohtaisesti julkisia. Oikeudenkäynnin julkisuudesta yleisissä tuomioistuimissa annetun lain (370/2007) 9 §:n

²⁴ Nieminen – Lähtenmäki 2021, s. 11.

²⁵ *Ibid.*, s. 12–13.

²⁶ Alvesalo – Ervasti 2006, s. 26.

²⁷ Sarimo – Salmi 2016, Kansilehti.

mukaan oikeudenkäyntiasiakirja on pidettävä salassa siltä osin kuin se sisältää arkaluonteisia tietoja henkilön yksityiselämään, terveydentilaan, vammaisuuteen tai sosiaalihuoltoon liittyvistä seikoista. Näin ollen jo lähtökohtaisesti nämä tiedot ovat salattuja, eikä henkilöiden yksityisyydelle aiheudu tästä haittaa. Aineiston analysointi keskittyy viranomaisten toimintatapoihin, joten yksittäisen lapsen asiat eivät nouse heitä vaarantavasti esiin. Aineisto tullaan hävittämään seuraavan kalenterivuoden aikana tutkielman valmistumisesta.

Tutkielman kontekstissa punnitaan lapsen oikeuksien sisältöä eri näkökulmista, jotta lapsen oikeudet saadaan toteutettua mahdollisimman täysimääräisesti samalla lasta suojellen. Tutkielma antaa lopulta tulkintasuositusta lapsiuhrin oikeuksien soveltamisesta käytännön tilanteissa. On kuitenkin huomioitava, että tämän tutkimuksen perusteella ei ole mahdollista esittää yleistä arviota lapsiasianomistajien tiedonsaannin laadusta ja heidän ymmärryksestään, vaan arvio on suuntaa antava.

Tutkielma jakautuu johdantoon, lapsiasianomistajan oikeuksia koskevaan teoriataustaan, lapsen asemaan rikosprosessissa, lapsen osallisuuden prosessin eri vaiheissa sekä erityiskysymyksiin väkivaltarikosten yhteydessä. Johdannon jälkeen käsitellään lapsen perus- ja ihmisoikeuksia, joista erityisesti lapsen etu, yhdenvertaisuus ja oikeus oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin muodostavat keskeisen teoreettisen taustan. Kolmas luku suuntaa huomion lapsen edustamiseen ja tarjolla oleviin tukipalveluihin, jotka tukevat lapsen oikeuksien toteutumista rikosprosessin aikana. Neljännessä luvussa tutkitaan lapsen osallisuutta prosessissa ja hänen näkemyksensä huomioimista eri vaiheissa, korostaen lapsen oikeutta saada tietoa ja ymmärtää prosessin etenemistä. Tämän jälkeen viidennessä luvussa paneudutaan väkivaltarikosten erityiskysymyksiin ja analysoidaan oikeuskäytäntöä 15–17-vuotiaiden nuorten osalta lapsen oikeuksien näkökulmasta. Tutkielma päättyy johtopäätöksiin, joissa arvioidaan oikeuseettisestä näkökulmasta²⁸, kuinka hyvin lapsen etu on kyetty turvaamaan käytännössä osana rikosprosessia.

²⁸ Hirvonen 2011, s. 29: ”Oikeusetiikka tutkii oikeusnormien ja oikeudellisten käytäntöjen oikeudenmukaisuutta sekä juristin eettisiä velvoitteita ja ammattieettisiä normistoja.”

2 Lapsiasianomistajan perus- ja ihmisoikeudet rikosprosessissa

2.1 Lainsäädännön yleiset lähtökohdat koskien lapsia

Lapsia koskeva säännöskenttä on laaja, sillä lapsen asemaan liittyvät normit koskevat häntä niin huollettavana, kansalaisena, oppilaana kuin rikoksen uhrina. Säännökset jakautuvat useisiin eri lakeihin, mikä laajentaa lapsioikeudellisten normien kattamaa oikeudenalojen kenttää. Suomen perustuslakiin on sisällytetty osallistumis- ja vaikuttamisoikeus yhteiskunnan ja elinympäristön kehittämiseen (PL 2.2 §), julkiselle vallalle osoitettu tehtävä edistää yksilön mahdollisuuksia osallistua yhteiskunnalliseen toimintaan ja vaikuttaa häntä itseään koskevaan päätöksentekoon (PL 14.4 §) sekä velvoite julkiselle vallalle tukea perheen ja muiden lapsen huolestapidosta vastaavien mahdollisuutta turvata lapsen hyvinvointi ja yksilöllinen kasvu (PL 19.3 §).²⁹ Tämän lisäksi tutkimuksen kannalta merkittävänä on pidettävä perustuslain yhdenvertaisuussäännöstä (6 §) ja erityisesti sen lapsiin kohdistuvaa 3 momenttia.

Suomi ratifioi vuonna 1990 Euroopan ihmisoikeussopimuksen (SopS 18–19/1990, EIS), minkä seurauksena ihmisoikeudet integroitiin tiiviimmin osaksi kansallista oikeusjärjestelmää. Tämä ratifiointi vaikutti merkittävästi myös lasten oikeuksien kehitykseen. Euroopan ihmisoikeussopimus tunnusti lapset ensimmäistä kertaa selkeästi ihmisiksi.³⁰ Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen oikeuskäytännössä on todettu sopimuksen sisältävän ne standardit, joiden pohjalta lapsen ihmisoikeuksia tulee arvioida.³¹ Vaikka sopimus ei siis nimenomaisesti sisällä lapsia koskevia määräyksiä, sen takaamat oikeudet koskevat kaikkia ikään katsomatta, samalla tavoin kuin perustuslain turvaamat oikeudet. Tämän takia EIS:n tulkinta tässä tutkimuksessa jää vähemmälle huomiolle. Tästä huolimatta voidaan nostaa esiin sopimuksen turvaamat oikeudet 14 artiklan mukaiseen syrjinnän kieltoon, 3 artiklan mukaiseen epäinhimillisen kohtelun kieltoon sekä 6 artiklan mukaisiin oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin takeisiin.

Kenties merkittävin sopimus tutkielman ja lasten oikeuksien osalta on Yhdistyneiden kansakuntien yleissopimus lapsen oikeuksista (60/1991, YK:n lapsen oikeuksien sopimus, LOS), joka on Suomessa voimassa lain tasoisena. Sopimuksessa on kyse ihmisoikeussopimuksissakin turvattujen oikeuksien nimenomaisesta tunnustamisesta lapsille,

²⁹ Pajulammi 2014, s. 5.

³⁰ Hakalehto-Wainio 2011, s. 510.

³¹ Hakalehto-Wainio 2013a, s. 21.

toisaalta lasten erityisasemaan liittyvistä oikeuksista ja niiden sääntelystä. Sopimus tunnustaa sekä yleiset ihmisoikeudet lapsille että säättää erityisesti lasten erityisasemaan liittyvistä oikeuksista. Sopimuksen voidaan katsoa tuoneen lasten oikeudet uudella tavalla yhteiskunnalliseen keskusteluun ja edistäneen lasten perus- ja ihmisoikeuksien kehitystä.³²

Tämän tutkielman kannalta Lapsen oikeuksien sopimuksen keskeisimpiä artikloja ovat syrjimättömyyden periaate (2 artikla), lapsen edun ensisijaisuus (3 artikla) sekä oikeus tulla kuulluksi (12 artikla). YK:n lapsen oikeuksien komitean yleiskommentit sekä Euroopan neuvoston ministerikomitean lapsiystävällisen oikeudenkäytön suuntaviivat tarjoavat suosituksia oikeudenkäyttöön.³³ Vaikka nämä asiakirjat eivät ole valtioita oikeudellisesti sitovia, ne antavat arvokkaita tulkintaohjeita lapsen edun merkityksestä ja sen arviointimenetelmistä.³⁴ Tulkittaessa yleissopimusta on otettava huomioon lapsen oikeuksien komitean yleiskommentit ja päätelmät sekä sopimuksen tarkoitus ja tavoitteet.³⁵ Pajulammi ja Hakalehto-Wainio ovat korostaneet, että lapsen oikeuksien komitean antamat yleiskommentit voivat toimia merkittävinä oikeuslähteinä, koska varsinaista sopimukseen perustuvaa tuomioistuinkäytäntöä ei vielä 2010-luvulla ole ollut.³⁶ Näin on asian laita edelleen tutkielman kannalla oleellisten yleiskommenttien osalta.

Lisäksi Euroopan neuvosto hyväksyi 17.11.2010 ministerikomitean suuntaviivat lapsiystävällisestä oikeudenkäytöstä edistääkseen oikeusjärjestelmien lapsiystävällisyyttä riippumatta lasten asemasta tai teoista.³⁷

Lapsiystävällisen oikeudenkäytön suuntaviivoissa tarkoitetaan *lapsiystävällisellä oikeudenkäytöllä* oikeusjärjestelmiä, joissa taataan kaikkien lasten oikeuksien kunnioittaminen ja tehokas toteuttaminen niin hyvin kuin mahdollista ottaen huomioon jäljempänä luetellut periaatteet, lapsen kehitys- ja tietämystaso sekä tapauksen olosuhteet. Sillä tarkoitetaan erityisesti helposti saatavilla olevaa oikeudenkäyttöä, jossa otetaan huomioon lasten ikä, käsitellään asiat nopeasti ja huolellisesti, mukaudutaan ja keskitytään lasten tarpeisiin ja oikeuksiin sekä kunnioitetaan lasten oikeuksia, kuten oikeutta oikeudenmukaiseen

³² Hallberg – Karapuu – Ojanen – Scheinin – Tuori – Viljanen 2005, Luku II Yleinen osa, 2. Perusoikeuksien soveltamisala, Ketkä nauttivat perusoikeussuojaa?, Lapset ja muut vajaavaltaiset, Yleissopimus lapsen oikeuksista.

³³ Suuntaviivat perustuvat Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen oikeuskäytäntöön sekä muihin eurooppalaisiin ja kansainvälisiin oikeusnormeihin. Ks. lisää Euroopan perusoikeusvirasto ja Euroopan neuvosto 2015, s. 202.

³⁴ Silvennoinen 2020, s. 199.

³⁵ Hakalehto 2014, s. 63.

³⁶ Pajulammi 2013, s. 103.

³⁷ Euroopan neuvoston ministerikomitea 2010, s. 7.

menettelyyn, oikeutta osallistua menettelyyn ja ymmärtää sitä, oikeutta nauttia yksityis- ja perhe-elämän kunnioitusta sekä oikeutta koskemattomuuteen ja ihmisarvoon.³⁸

Yleisesti rikoksen uhreihin liittyvää ylikansallista sääntelyä sisältyy lisäksi uhridirektiiviin (2012/29/EU, Euroopan unionin direktiivi rikoksen uhrin oikeuksia, tukea ja suojelua koskevista vähimmäisvaatimuksista). Direktiivin tavoitteena on varmistaa, että rikoksen uhrin saavat riittävästi tietoa, tukea ja suojelua sekä mahdollisuuden osallistua rikosoikeudellisiin menettelyihin (1 artikla). Direktiivin johdantokappaleen kohdassa 14 korostetaan, että lapsiuhrit tulee nähdä täysimääräisinä oikeuksien haltijoina, ja heidän tulee voida käyttää näitä oikeuksia tavalla, joka huomioi heidän kykynsä muodostaa omat näkemyksensä.

Nämä perus- ja ihmisoikeudet eivät muodosta toisiaan poissulkevia sääntöjä, vaan niitä on arvioitava ja sovitettava yhteen kussakin yksittäistapauksessa lapsen edun varmistamiseksi. Tulkinnassa keskeistä on pro et contra -argumentaatio, jossa eri tulkintavaihtoehtojen puolesta ja vastaan puhuvat perusteet punnitaan huolellisesti. Tämä lähestymistapa tarjoaa riittävät edellytykset oikeuttaa ratkaisut haastavissa laintulkintatilanteissa mahdollisimman perustellusti.³⁹ Esitettyjä oikeuksia ei voida pitää automaattisesti ensisijaisina muihin nähden, vaan niiden painoarvo määräytyy tapauskohtaisesti. Huomioon tulee ottaa myös alemman tasoisten säädösten lapsiin kohdistuva erityissääntely. Pyrkimyksenä on varmistaa, että lapsiasianomistajan oikeudet toteutuvat mahdollisimman täysimääräisinä ja asianmukaisina jokaisessa yksittäisessä tilanteessa.

2.2 Lapsen etu

Lapsen etu on keskeinen periaate, joka ohjaa kaikkea lapsiin liittyvää päätöksentekoa ja toimintaa sekä kansallisella, että kansainvälisellä tasolla. Sen on katsottu olevan punnintanormi, jota sovelletaan konkreettisessa soveltamistilanteessa.⁴⁰ Lapsen etu ei ole yleinen tai yksiselitteinen käsite, vaan se arvioidaan tapauskohtaisesti ottaen huomioon lapsen yksilöllinen tilanne ja erityistarpeet. Kansallisessa oikeudellisessa keskustelussa käsitettä on tarkasteltu pääasiassa lapsen huoltoon ja tapaamisoikeuteen liittyvissä sekä lastensuojelullisissa asioissa.⁴¹

³⁸ Euroopan neuvoston ministerikomitea 2010, s. 17.

³⁹ Virolainen – Martikainen 2003, s. 141.

⁴⁰ Kangas 2023, s. 34.

⁴¹ Hakalehto-Wainio 2011, s. 516.

Lapsen edun mukainen arviointi edellyttää päätöksenteossa eri näkökulmien huomioimista, kuten lapsen iän, kehitystason ja omien näkemysten arvostamista.

Lapsen oikeuksien sopimuksessa lapsen etu on keskeinen periaate, jonka mukaisesti lapselle turvatut oikeudet on pyrittävä toteuttamaan mahdollisimman täysimääräisesti. Lapsen edun ensisijainen toteuttamisvastuu kuuluu lapsen vanhemmille, mutta viime kädessä valtiolla ja viranomaisilla on velvollisuus sen varmistamiseen.⁴² Suomessa LOS on voimassa lakina, ja perustuslain 2 § velvoittaa kaikkia julkisia toimijoita noudattamaan sen säännöksiä tarkasti. Tämä tarkoittaa, että lapsen etu on huomioitava ensisijaisesti kaikissa lapsia koskevissa asioissa.

Lapsen oikeuksien sopimuksen 3 artiklan 1 kohdan mukaisesti kaikissa julkisen tai yksityisen sosiaalihuollon, tuomioistuinten, hallintoviranomaisten ja lainsäädäntöelinten lapsia koskevissa toimissa lapsen etu on otettava ensisijaisesti huomioon. Tämä velvoite kattaa kaikki lapsia koskevat päätökset ja toimenpiteet, mukaan lukien palvelut, menettelyt sekä mahdollisen toiminnan laiminlyönnin.⁴³ YK:n lapsen oikeuksien komitea korostaa, että lapsen etua määriteltäessä on huomioitava lapsen omat näkemykset. Komitean mukaan lapsen etua ei voida asianmukaisesti arvioida ilman, että lapsi tai lapset kuullaan. Tämä tarkoittaa, että lapsen osallisuus ja oikeus tulla kuulluksi ovat olennainen osa lapsen edun määrittelyä.⁴⁴

Vaikka Suomessa on lainsäädäntöä, joka tukee lapsen edun periaatetta, lapsen oikeuksien komitea on toistuvasti huomauttanut, ettei Suomessa lapsen edun ensisijaisuuden periaatetta aina ymmärretä tai sovelleta johdonmukaisesti lainsäädännössä ja lainkäytössä.⁴⁵ Suomessa lapsen edun ensisijaisuus on vahvistettu esimerkiksi lastensuojelulaissa (LSL 4 §), jossa säädetään lapsen edun olevan lastensuojelun tärkein periaate, kuin myös sosiaalihuoltolain (1301/2014) 5 §:ssä, jonka mukaan kaikissa sosiaalihuollon toimissa, jotka koskevat lasta on ensisijaisesti otettava huomioon lapsen etu. Lasten kohdalla on kiinnitettävä erityistä huomiota siihen, miten eri toimenpidevaihtoehdot ja ratkaisut parhaiten turvaavat lapsen tasapainoisen kehityksen ja hyvinvoinnin, lapsen mahdollisuuden saada ymmärrystä, sekä iän ja kehitystason mukaisen huolenpidon, lapsen turvallisen kasvuympäristön ja ruumiillisen sekä henkisen koskemattomuuden sekä lapsen itsenäistymisen ja kasvamisen vastuullisuuteen. Myös

⁴² Kurttila 2017, s. 13.

⁴³ Hakalehto 2018, s. 5.

⁴⁴ YK:n lapsen oikeuksien komitea, Yleiskommentti nro. 12, kohdat 71 ja 74.

⁴⁵ Ks. YK:n lapsen oikeuksien komitean Suomelle antamat suositukset CRC/C/15/add. 53 sekä CRC/C/FIN/CO/4.

myöhemmin luvussa 4 käsiteltävissä rikos- ja prosessioikeuden säännöksissä on nähtävissä lapsen suojaaminen ja tämän käsittelylle asetetut erityiset vaatimukset, jotka huomioivat lapsen ikään liittyvän haavoittuvuuden ja tarpeen saada tukea ja suojaa.

Komitea on kehottanut Suomea tehostamaan pyrkimyksiään varmistaa, että lapsen edun periaate otetaan huomioon ja, että sitä sovelletaan johdonmukaisesti kaikissa lapsia koskevissa toimissa.⁴⁶ Komitean mukaan lapsen etu toteutuu parhaiten, kun päätöksenteossa ja toiminnassa arvioidaan jatkuvasti lapsivaikutuksia ja asetetaan lapsen etu ensisijalle. Tämä koskee sekä yleistä toimintaa että yksittäistapauksia. Päätöksenteon yhteydessä on tuotava esiin, miten lapsen etu on otettu huomioon ja punnittu suhteessa muihin intresseihin, sekä miten lapsen näkemykset on selvitetty ja huomioitu.⁴⁷ Lapsen edun ensisijaisuuden tulee olla selvästi esillä myös tuomioistuinkäytännössä. Korkeimman oikeuden 2000- ja 2010-lukujen alun ratkaisuissa lapsen etu on lähes poikkeuksetta mainittu lapsia koskevissa ratkaisuissa, mutta sen sisältöä ei aina avata riittävästi.⁴⁸ Komitea on suositellut, että tuomioistuimet perustelevat lapsia koskevat ratkaisunsa yksityiskohtaisesti, tuoden esiin miten kyseinen ratkaisu toteuttaa lapsen etua paremmin kuin muut vaihtoehdot.⁴⁹

On huomioitava, että lapsen etu ei välttämättä ole sama kuin lapsen tahto, vaan lapsen mielipide ja toiveet ovat osa lapsen edun toteutumisen arviointia. Lapsen edun pääperiaatteen mukaisesti hänellä on oikeus osallistua asian käsittelyyn, mikäli hän itse haluaa ja osallistuminen on hänen ikäänsä ja kehitystasoonsa nähden sopivaa eikä aiheuta hänelle selkeää haittaa.⁵⁰ Lapsen etu ei voi kuitenkaan toteutua, ellei osallisuuteen kykenevä lapsi ole saanut siihen mahdollisuutta.⁵¹ Lapsen edun arviointi vaatii kattavaa tietopohjaa lapsen olosuhteista ja tarpeista. Lapsen edun huomioiminen päätöksenteossa ei ole mekaanista sääntöjen soveltamista, vaan sen tulisi perustua tapauskohtaiseen arvioon, jossa korostuu lapsen hyvinvointi sekä oikeus kasvaa ja kehittyä turvallisessa ympäristössä.

⁴⁶ Ks. YK:n lapsen oikeuksien komitean Suomelle antamat suositukset CRC/C/15/add. 53 sekä CRC/C/FIN/CO/4.

⁴⁷ YK:n lapsen oikeuksien komitea, Yleiskommentti nro. 5, kohdat 45–47.

⁴⁸ Hakalehto-Wainio 2013b, s. 310.

⁴⁹ YK:n lapsen oikeuksien komitea, Yleiskommentti nro. 4.

⁵⁰ Hakalehto-Wainio 2013b, s. 315.

⁵¹ YK:n lapsen oikeuksien komitea, Yleiskommentti nro. 14, kohdat 43–45.

2.3 Yhdenvertaisuus

Perustuslain yhdenvertaisuuspykälän ensimmäisen momentin mukaan ihmiset ovat yhdenvertaisia lain edessä (PL 6.1 §). Tämän katsotaan tarkoittavan niin muodollista kuin aineellistakin yhdenvertaisuutta, yhdenvertaista kohtelua ja lakiin perustuvan oikeudenmukaisuuden takaamista. Muodollisella yhdenvertaisuudella tarkoitetaan sitä, että samanlaisia tapauksia kohdellaan samalla tavalla oikeudellisesti merkityksellisissä tilanteissa. Ihmisiä, jotka ovat samassa asemassa esimerkiksi jonkin laillisen edellytyksen suhteen, kuten tässä tutkimuksessa lapset rikoksen uhreina, on kohdeltava samalla tavoin riippumatta heidän välisistä eroistaan. Aineellinen yhdenvertaisuus taas tarkoittaa pyrkimystä edistää todellista tasa-arvoa kiinnittämällä huomiota yhteiskunnassa esiintyvään eriarvoisuuteen ja erojen tasoittamiseen. Se edellyttää, että pelkän samanlaisen kohtelun lisäksi oikeusjärjestelmä huomioi tosiasialliset eriarvoisuuden lähteet, kuten sosiaalisen tai taloudellisen aseman erot.

Tämä voi johtaa siihen, että julkisella vallalla on velvollisuus ryhtyä positiivisiin toimiin eriarvoisuuden poistamiseksi, ja joskus aineellisen yhdenvertaisuuden toteuttaminen voi oikeuttaa poikkeamaan muodollisesta yhdenvertaisuudesta, jos se on perusteltua ja suhteellisuusperiaatteen mukaista.⁵² Näitä toimia voivat olla juurikin positiivisen erityiskohtelun toimet, kuten lasten asemaa ja olosuhteita parantavat toimet ”jotka tähtäävät tosiasiallisen tasa-arvon turvaamiseen eivätkä asteeltaan muodostu toisia syrjiviksi.”⁵³ Sallittuja eroja yksilöiden viranomaiskohtelun välillä ovat ainoastaan laista ilmenevät yksittäistapaukset.⁵⁴

Lasten yhdenvertaisuuden osalta etenkin PL 6 §:n 2 momentti on olennaisessa asemassa. Sen mukaan ketään ei saa ilman hyväksyttävää perustetta asettaa eri asemaan esimerkiksi tämän iän tai sukupuolen perusteella. Lapsen oikeuksien sopimuksen 2 artiklassa syrjinnäksi on katsottu erottelu lapsen taikka hänen vanhempiansa tai muun laillisen huoltajan rodun, ihonvärin, sukupuolen, kielen, uskonnon, mielipiteen alkuperän varallisuuden vammaisuuden tai syntyperän perusteella. Tämä vanhempien taustaan perustuva syrjinnän kielto on erikoisuus kansalliseen perustuslakiin nähden.

⁵² Hallberg – Karapuu – Ojanen – Scheinin – Tuori – Viljanen 2005, Luku III Yksittäiset perusoikeudet, 2. Yhdenvertaisuus ja syrjinnän kielto (PL 6 §), Johdanto.

⁵³ *Ibid.*, Luku III Yksittäiset perusoikeudet, 2. Yhdenvertaisuus ja syrjinnän kielto (PL 6 §), Positiivinen erityiskohtelu.

⁵⁴ *Ibid.*, Luku I Johdanto: Perusoikeuksien sisältö, Yhdenvertaisuus sekä Luku III Yksittäiset perusoikeudet, 2. Yhdenvertaisuus ja syrjinnän kielto (PL 6 §), Yleinen yhdenvertaisuussäännös (1 momentti).

Perustuslain 6 §:n 3 momentin mukaan lapsia on kohdeltava tasa-arvoisesti yksilöinä, ja heidän tulee saada vaikuttaa itseään koskeviin asioihin kehitystään vastaavasti. Tämän perustuslain säännöksen on myös katsottu korostavan lasten asemaa tasa-arvoisina oikeudenhaltijoina suhteessa aikuisväestöön.⁵⁵ Säännöksen perusteluissa haluttiin korostaa sitä, että lapsia tulee kohdella sekä aikuisväestöön nähden että keskenään tasa-arvoisina, periaatteessa yhtäläiset perusoikeudet omaavina ihmisinä. Perustelujen mukaan jokaista lasta tulee kohdella yksilönä, eikä pelkästään passiivisena toiminnan kohteena. Lapset vajaavaltaisina ja heikommassa asemassa olevana ryhmänä tarvitsevat kuitenkin erityistä suojelua ja huolenpitoa. Perustuslain 6.3 § mahdollistaa täten myös positiivisen erityiskohtelun lasten tasa-arvoisen aseman turvaamiseksi suhteessa aikuisväestöön.⁵⁶

2.4 Oikeus elämään sekä henkilökohtaiseen vapauteen ja koskemattomuuteen

Perustuslain 7 §:n mukaan jokaisella on oikeus elämään sekä henkilökohtaiseen vapauteen, koskemattomuuteen ja turvallisuuteen. Ketään ei saa tuomita kuolemaan, kiduttaa eikä muutoinkaan kohdella ihmisarvoa loukkaavasti. Säännöstä koskevan hallituksen esityksen mukaan ”henkilökohtainen vapaus on luonteeltaan yleisperusoikeus, joka suojaa ihmisen fyysisen vapauden ohella myös hänen tahdonvapauttaan ja itsemääräämisoikeuttaan”. Perustuslain 1 §:n 2 momentin viittaus yksilön vapauksiin ja oikeuksiin kattaa itsemääräämisoikeuden, joka on myös PL 7 §:n käytön perustana.⁵⁷ Itsemääräämisoikeudella tarkoitetaan tässä yhteydessä vapautta määrätä itsestään ja toimistaan.⁵⁸

Tämä perusoikeus suojelee ruumiillista koskemattomuutta, joka saa turvaa rikos- ja vahingonkorvauslainsäädännön välityksellä yksityisten välisissä suhteissa, kuten rikoslain 21 luvun mukaisissa väkivaltarikoksissa. Lapsen suojelemisella laajassa mielessä tarkoitetaan kaikkia toimenpiteitä, joilla on tarkoitus varmistaa lasten oikeuksien toteutuminen, kun suppeassa mielessä se liittyy lasten oikeuteen olla joutumatta minkään väkivallan muodon kohteeksi.⁵⁹ Turvallisuuden nimenomainen mainitseminen perustuslain 7 §:ssä korostaa

⁵⁵ Hakalehto-Wainio 2013b, s. 301.

⁵⁶ HE 309/1993 vp, s. 45.

⁵⁷ Hallberg – Karapuu – Ojanen – Scheinin – Tuori – Viljanen 2005, kohdat Yksittäiset perusoikeudet, 3. Henkilökohtainen vapaus ja koskemattomuus (PL 7) ja Yksittäiset perusoikeudet, 1. Suomen valtiosäännön perusperiaatteet (PL 1 §), Perustuslain 1 §:n 2 momentti perusoikeuksien tausta-arvojen ilmauksena, Yksilön vapaus ja oikeudet.

⁵⁸ HE 309/1999 vp, s. 42.

⁵⁹ Euroopan unionin perusoikeusvirasto ja Euroopan neuvosto 2015, s. 115.

julkisen vallan positiivisia toimintavelvoitteita henkilöiden suojaamiseksi rikoksilta ja muilta heihin kohdistuvilta oikeudenvastaisilta teoilta. Säännöksen katsotaan edellyttävän toimia myös rikosten uhrien oikeuksien turvaamiseksi ja aseman parantamiseksi.⁶⁰

YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen 6 artikla tunnustaa lapsen synnynnäisen oikeuden elämään. Sopimuksen 19 artiklan mukaan lasta on suojeltava kaikenlaiselta väkivallalta. Lapsen oikeuksien komitean mukaan lapsen oikeudella tulla kuulluksi on erityinen merkitys väkivaltatapauksissa.⁶¹

2.5 Sosiaaliset oikeudet – perheen tukeminen

Tämä jo aiemmin mainittu lasten erityissuojelun näkökulma ilmenee LOS 18 artiklan 2 kappaleen lisäksi myös perustuslain 19 §:n 3 momentista, jonka mukaan julkisen vallan on tuettava perheen ja muiden lapsen huolenpidosta vastaavien mahdollisuuksia turvata lapsen hyvinvointi ja yksilöllinen kasvu.

LOS 5 artiklan mukaan sopimusvaltiot kunnioittavat vanhempien tai laillisten huoltajien vastuuta, oikeuksia ja velvollisuuksia tarjota lapselle hänen kehittyvien valmiuksiensa mukaisesti asianmukaista ohjausta ja neuvoa lapsen oikeuksien käyttämiseksi. LOS 24 artiklan 2 kappaleeseen sisältyy näitä säännöksiä täydentävä vanhempien valistaminen, vanhempainohjaus ja perhekasvatuksen ja perhepalveluiden kehittäminen. Lastensuojelulain 2 §:n mukaan lapsen vanhemmilla ja muilla huoltajilla on ensisijainen vastuu lapsen hyvinvoinnista. Huoltajille kuuluu näin ollen myös lapsen ihmisoikeuskasvatus, jossa heitä tulee tukea.

Terveystieteissä (1326/2010) korostetaan, että lasten ja perheiden kanssa toimivien viranomaisten on tuettava vanhempia ja huoltajia heidän kasvatustehtävässään sekä pyrittävä tarjoamaan apua perheelle mahdollisimman varhain. Kansallisen lapsistrategian mukaan lapsen oikeuksien toteutuminen vaatii perheille nykyistä vahvempaa turvaverkkoa, jotta perheiden kuormitus ja lapsiperheköyhyys eivät johtaisi lasten hyvinvoinnin heikentymiseen.⁶²

Perhetyö on sosiaalihuoltolain 18 §:n mukainen sosiaalipalvelu, jolla valtio tukee perheitä ilman, että perheen tarvitsee olla lastensuojelun asiakas. Lain 3 §:n mukaan

⁶⁰ HE 309/1993 vp, s. 46.

⁶¹ YK:n lapsen oikeuksien komitea, Yleiskommentti nro. 12, kohdat 118 ja 119.

⁶² Sosiaali- ja terveysministeriö 2021, s. 52.

sosiaalipalveluilla tarkoitetaan hyvinvointialueen sosiaalipalveluja sekä muita toimia, joilla sosiaalihuollon ammattihenkilöt ja muu asiakastyöhön osallistuva henkilöstö edistävät ja ylläpitävät yksilön, perheen ja yhteisön toimintakykyä, sosiaalista hyvinvointia, turvallisuutta ja osallisuutta. Perhetyöllä taas tarkoitetaan lain 18 §:n mukaan hyvinvoinnin tukemista sosiaaliohjauksella ja muulla tarvittavalla avulla tilanteissa, joissa asiakas ja hänen perheensä tai asiakkaan hoidosta vastaava henkilö, tarvitsevat tukea ja ohjausta omien voimavarojen vahvistamiseksi ja keskinäisen vuorovaikutuksen parantamiseksi.

Perheen tukemiseen liittyy valtion turvaamisvelvoite, joka ilmenee sosiaalihuoltolain 10 §:stä. Sen mukaan lapsille, nuorille ja lapsiperheille tarkoitettuja palveluja annettaessa ja niitä kehitettäessä on huolehdittava siitä, että näiden palvelujen avulla tuetaan vanhempia, huoltajia ja muita lapsen hoidosta ja kasvatuksesta vastaavia henkilöitä lasten kasvatuksessa ja saadaan selville lasten, nuorten ja lapsiperheiden erityisen tuen tarve. Tarvittaessa on järjestettävä erityisen tuen tarpeessa olevia lapsia ja nuoria tukevaa toimintaa. Palveluja annettaessa ja niitä kehitettäessä on kiinnitettävä erityistä huomiota lasten ja nuorten tarpeisiin ja toivomuksiin.

Valtiolla on sosiaalihuoltolain 11 §:n mukaan velvollisuus järjestää sosiaalipalveluja esimerkiksi lähisuhde- ja perheväkivallasta sekä muusta väkivallasta, hyväksikäytöstä ja kaltoinkohtelusta aiheutuvaan tuen tarpeeseen, äkillisiin kriisitilanteisiin sekä lapsen tasapainoisen kehityksen ja hyvinvoinnin tukemiseksi. Lapselle ja perheelle tarjottavan psykososiaalisen tuen tavoitteena on tukea lasta väkivaltakokemuksen käsittelyssä ja auttaa vanhempia toimimaan turvallisina huoltajina. Tärkeää on tarjota suoraa tukea lapselle, vahvistaa vanhempien voimavaroja sekä antaa heille tietoa väkivallasta ja sen vaikutuksista.⁶³ Häkkänen–Nyholmin mukaan ”psykykinen tuki oikeusprosessin eri vaiheissa ja henkilön hyvä valmistelu oikeudenistuntoon edistävät psyykkistä hyvinvointia. Oikeussuojan antaminen edellyttää näin ollen myös ihmisen psyykkistä hyvinvointia tukevien näkökohtien huomioimista.”⁶⁴

Lapsen osallisuus rikosprosessissa voi edellä todetun mukaisesti olla erityisen kuormittava kokemus, mikä voi heijastua koko perheen hyvinvointiin. Orpon hallitusohjelman toimenpiteenä nuoriso- ja jengirikollisuuden ehkäisemiseksi ja torjumiseksi ”tuetaan vanhempien kasvatusvastuuta ja vanhemmuutta sekä kehitetään lasten, nuorten ja perheiden

⁶³ Korpilahti–Kettunen – Nuotio – Jokela – Nummi, s. 206.

⁶⁴ Häkkänen-Nyholm 2017, s. 2356.

palveluita ja yhdenvertaisuutta vahvistavia toimintamalleja”.⁶⁵ Juuri epäsuora uhriutumisen, eli esimerkiksi raiskauksen uhriksi joutuneiden läheisten tarve käsitellä asiaa uhriutumisen myötä⁶⁶, on syy, miksi myös perheitä pitää tukea. Tämä käy ilmi myös Honkatukian tutkimuksesta, jossa juuri väkivaltarikoksiin liittyen uhrien läheiset nousivat esiin yhtenä haavoittuvana ryhmänä.⁶⁷

On helppo uskoa, että esimerkiksi vakavan väkivaltarikoksen kohteeksi joutuneen lapsen tai nuoren huoltajien on myös vaikeaa kohdata tilanne. Perustuslain mukainen perheen tukeminen edellyttää tällaisessa tilanteessa paitsi lapsen oikeuksien ja etujen turvaamista, myös koko perheen huomioimista kokonaisuutena. Tuki voi ilmetä käytännössä esimerkiksi psykologisen tuen, oikeudellisen neuvonnan ja sosiaalipalvelujen tarjoamisena, joilla pyritään vahvistamaan perheen kykyä selviytyä prosessin aikana. Näiden tukimuotojen avulla varmistetaan, että lapsen kokemukset rikosprosessissa eivät aiheuta kohtuuttomia rasituksia ja että lapsen oikeus turvalliseen kasvuympäristöön toteutuu perustuslain edellyttämällä tavalla. Lisäksi perheen tukeminen prosessin aikana on olennainen osa lapsen edun toteutumista, mikä puolestaan heijastaa laajempaa velvollisuutta suojella ja edistää lasten oikeuksia oikeusjärjestelmässä.

2.6 Oikeus oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin ja tiedonsaantioikeus

Oikeus oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin on turvattu perustuslain 21 §:ssä. Pykälän mukaan jokaisella on oikeus saada asiansa käsitellyksi asianmukaisesti ja ilman aiheetonta viivytystä lain mukaan toimivaltaisessa tuomioistuimessa tai muussa viranomaisessa sekä oikeus saada oikeuksiaan ja velvollisuuksiaan koskeva päätös tuomioistuimen tai muun riippumattoman lainkäyttöelimen käsiteltäväksi. Pykälän 2 momentissa säädetään käsittelyn julkisuudesta sekä oikeudesta tulla kuulluksi, saada perusteltu päätös ja hakea muutosta, samoin kuin muista oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin ja hyvän hallinnon takeista, jotka on turvattava lailla. Aivan kuin muidenkin perusoikeuksien osalta myös tässä lapsella on oikeus hyvään hallintoon, kuten neuvontaan, asialliseen suhtautumiseen ja tasapuoliseen kohteluun.⁶⁸

Lapsen oikeuksien sopimuksen ydinperiaatteena voidaan nähdä lapsen oikeus osallistua ja vaikuttaa häntä itseään koskeviin asioihin (12 artikla). Jokaisella lapsella, joka kykenee muodostamaan oman mielipiteensä, on oikeus vapaasti ilmaista näkemyksensä kaikissa häntä

⁶⁵ Järvinen – Alanko – Piispa 2024, s. 37.

⁶⁶ Honkatukia 2011, s. 14.

⁶⁷ *Ibid.*, s. 26.

⁶⁸ Hakalehto 2018, s. 106.

koskevista asioissa. Kuulemisperiaate eli kontradiktorinen periaate on olennainen osa oikeudenmukaista oikeudenkäyntiä. Perinteisesti tämä tarkoittaa, että ennen päätöksentekoa asianosaisille on annettava mahdollisuus tulla kuulluksi, esittää oma kantansa ja vastata toistensa esittämiin väitteisiin.

Jotta oikeudenkäynti voidaan katsoa oikeudenmukaiseksi lapsiasianomistajan näkökulmasta, prosessin tulee täyttää useita erityisiä edellytyksiä, jotka ottavat huomioon lapsen haavoittuvan aseman ja kehitystason. Perinteiseksi katsotut oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin takeet eivät välttämättä ole ne keskeisimmät lapsen näkemyksen selvittämisen osalta. EIS:ssa on kuitenkin aiemmin todetun mukaisesti turvattu nämä oikeudet myös lapsille, kuten 6 artiklan mukaisen oikeuden oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin. Euroopan ihmisoikeustuomioistuin (EIT) on lisäksi oikeuskäytännössään katsonut oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin takeisiin kuuluvan myös uhrin edun, vaikka tämä oikeus mielletään usein lähinnä rikoksesta syytetyn oikeutena.⁶⁹

Alaikäisen asianomistajan suojelu nojaa oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin sijaan enemmän lapsen oikeuksien sopimuksessa määriteltyihin ihmisoikeuksiin sekä lapsen haavoittuvasta asemasta johtuvaan erityiseen suojeluun. Tästä huolimatta lapsen on ensinnäkin saatava riittävää ja ymmärrettävää tietoa oikeusprosessin kulusta ja hänen oikeuksistaan, jotta hän voi osallistua prosessiin merkityksellisellä tavalla. Tämä edellyttää esimerkiksi lapsiystävällisten tiedonantomuotojen käyttöä ja mahdollisuutta saada tukea asianajajan tai tukihenkilön muodossa. Toiseksi lapsen kuuleminen on järjestettävä siten, että se minimoi mahdollisen haitan lapsen hyvinvoinnille, esimerkiksi erikoistuneen henkilöstön tai videokuulustelujen avulla. Kolmanneksi lapsen näkemykset ja kokemukset on otettava asianmukaisesti huomioon päätöksenteossa, ja niiden vaikutus lopputulokseen on perusteltava selkeästi. Lisäksi lapselle on taattava suojatoimet, jotka estävät uudelleen uhriksi joutumisen, kuten rikosentekijän ja lapsen fyysisen kohtaamisen välttäminen.⁷⁰ Nämä piirteet yhdessä varmistavat, että rikosprosessi täyttää lapsiasianomistajan osalta oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin vaatimukset, kunnioittaen lapsen oikeuksia ja edistäen hänen hyvinvointiaan oikeudenkäynnin aikana.

Tutkimus prosessuaalisesta eli menettelyllisestä oikeudenmukaisuudesta on tärkeää, sillä menettelyllisillä tekijöillä on suuri merkitys sille, miten oikeudenmukaiseksi ihmiset kokevat prosessin ja sen lopputuloksen. On todettu, että oikeudenkäynnin osapuolen kokemus itse

⁶⁹ Ks. esimerkiksi EIT:n ratkaisu *Al-Khawaja ja Tahery v. Yhdistynyt kuningaskunta* 2011, kohta 118.

⁷⁰ Euroopan neuvoston ministerikomitea 2012.

oikeudenkäyntimenettelystä vaikuttaa usein enemmän tuomioistuimia ja niiden toimintaa kohtaan koettuun luottamukseen ja legitimizeettiin kuin itse asiassa annetun ratkaisun sisältö. Asianosaisten kannalta tärkeää prosessuaalisen oikeudenmukaisuuden muodostumiseksi on esimerkiksi se, että asia käsitellään asianmukaisesti, hänelle annetaan tarvittavat tiedot ja kohdellaan tasapuolisesti muiden asianosaisten kanssa.⁷¹ Uhrien hienovaraista kohtelua ja prosessuaalista oikeudenmukaisuutta korostetaan esimerkiksi rikoksen uhrin asemaa koskevassa EU:n puitepääatöksessä.⁷² Omakohtainen kokemus prosessin menettelyllisestä oikeudenmukaisuudesta vaikuttaa siihen, kuinka suurta luottamusta oikeudellista järjestelmää kohtaan tunnetaan.

Kainulainen ja Saarikkomäki ovat yhdistäneet prosessuaaliseen oikeudenmukaisuuteen terapeutin juridiikan käsitteen. Tällä he tarkoittavat oikeudellista lähestymistapaa, jossa korostetaan oikeusprosessien ja oikeudellisten päätösten vaikutusta osapuolten hyvinvointiin ja psyykkiseen terveyteen. Terapeuttisessa juridiikassa pyritään tunnistamaan ja minimoimaan oikeudellisten prosessien mahdollisesti haitallisia vaikutuksia, ja sen tavoitteena on edistää osapuolten kokonaisvaltaista hyvinvointia oikeusjärjestelmän toiminnan yhteydessä. Tämä näkökulma korostaa sitä, että oikeudellisessa toiminnassa tulisi huomioida paitsi juridiset, myös inhimilliset ja sosiaaliset näkökulmat, ja että oikeusprosessi voi parhaimmillaan toimia tukena ja voimaannuttajana, ei pelkästään ongelman ratkaisijana.⁷³ Nämä näkökohdat kuvaavat hyvin omaa asennoitumistani aiheeseen ja sen tutkimiseen. Lapsen edun kannalta kokonaisvaltainen suhtautuminen niin heidän asiaansa kuin hyvinvointiinsa on välttämätöntä heidän oikeuksiensa turvaamiseksi.

2.7 Oikeusturva ja turvaamisvelvoite

Oikeusturva viittaa sekä ratkaisujen muodolliseen lainmukaisuuteen ja ennakoitavuuteen, että niiden sisällölliseen oikeellisuuteen ja kohtuullisuuteen. Oikeusturvan toteutuminen edellyttää, ettei lainkäytössä ole tilaa mielivallalle. Oikeusteoriassa oikeusturvalla tarkoitetaan muun muassa sitä, että oikeusjärjestyksen kanta asiaan tulisi olla ennakolta tiedettävissä ja selvitettävissä. Saman katsotaan koskevan myös ratkaisujen sisällöllistä järkevyyttä ja

⁷¹ Vuorenpää – Helenius – Hietanen-Kunwald – Hupli – Koulu – Lappalainen – Lindfors – Niemi – Rautio – Saranpää – Turunen – Virolainen 2021, s. 50.

⁷² European Union's Council Framework Decision on the Standing of Victims in Criminal Proceedings, 2001/220/JHA. Astunut voimaan vuonna 2001.

⁷³ Kainulainen – Saarikkomäki 2014, s. 3–.

kohtuullisuutta.⁷⁴ Hyvän hallinnon periaatteisiin kuuluva oikeus saada perusteltu ratkaisu kattaa paitsi päätökset, myös muun toiminnan, joka liittyy henkilön oikeuksiin ja velvollisuuksiin.

Perustuslain 21 §:n mukaan jokaisella on oikeus saada asiansa käsitellyksi asianmukaisesti ja ilman aiheetonta viivytystä lain mukaan toimivaltaisessa tuomioistuimessa tai muussa viranomaisessa sekä oikeus saada oikeuksiaan ja velvollisuuksiaan koskeva päätös tuomioistuimen tai muun riippumattoman lainkäyttöelimen käsiteltäväksi. Myös EIS:n 6 artikla velvoittaa tuomioistuimia antamaan riittävät perustelut oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin varmistamiseksi. Euroopan ihmisoikeustuomioistuin on tarkentanut, mitä oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin periaate muun muassa käytännössä edellyttää: oikeuskeinojen ja menettelyjen tasapuolisuus, oikeus käyttää avustajaa, tosiallinen osallistuminen sekä perustellut päätökset.⁷⁵

Oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain (689/1997, ROL) 11 luvun 4 §:n 2 momentin mukaan tuomio on perusteltava. Ratkaisun perusteluissa on esitettävä selkeästi, mihin tosiseikkoihin ja oikeudellisiin päättelyihin ratkaisu nojautuu. Lisäksi niissä tulee tuoda esiin, minkä vuoksi jokin riitainen seikka on katsottu näytetyksi tai jäänyt näyttämättä. Viranomaisen on varmistettava, että lapsi ymmärtää asian sisällön ja syyt sille, miksi ratkaisu on tehty tietyllä tavalla.⁷⁶ Lähtökohtainen vastuu tämän selvittämisestä lapselle on hänen huoltajalla tai muulla edustajalla, joita tarkastellaan lisää seuraavassa pääluvussa. Lapsen mielipiteen kysyminen ja riittävän selvityksen hankkiminen hänen asiassaan parantaa päätöksenteon laatua ja edistää samalla oikeusturvaa.⁷⁷

Turvaamisvelvoite velvoittaa julkista valtaa lainsäädännöllä ja muilla aktiivisilla toimilla myös aktiivisesti edistämään yhdenvertaisuuden toteutumista (PL 22 §). Suojaamisen periaate ilmenee myös rikosprosessin tehtävänä antaa oikeussuojaa.⁷⁸ Suojaamisvelvollisuuden ja toteuttamisvelvollisuuden yhteisnimityksenä on käytetty ”turvaamisvelvollisuutta”, mikä asettaa julkiselle vallalle velvollisuuden aktiivisin toimin turvata perusoikeuksien toteutuminen.⁷⁹ Tämä velvoite on erityisen merkittävä, kun kyseessä on lapsiasianomistajan oikeusturva rikosprosessissa. Lapsen oikeuksien turvaaminen edellyttää, että valtio varmistaa lapselle oikeudenmukaisen ja turvallisen oikeudenkäynnin, jossa hänen erityisasemansa ja

⁷⁴ Mattila 1995, s. 362–363.

⁷⁵ Euroopan unionin perusoikeusvirasto ja Euroopan neuvosto 2015, s. 201.

⁷⁶ Hakalehto-Wainio 2013b, s. 323.

⁷⁷ Pajulammi – Hakalehto-Wainio 2013, s. 116–117.

⁷⁸ Hirvelä 2006, s. 26.

⁷⁹ Hallberg – Karapuu – Ojanen – Scheinin – Tuori – Viljanen 2005, Luku II Yleinen osa, Perusoikeuksien käsite ja luokittelu, Perusoikeussäännöksen oikeusvaikutusten jaottelu, Toteuttamisvelvollisuus.

haavoittuvuutensa otetaan asianmukaisesti huomioon. Tämä tarkoittaa esimerkiksi sitä, että lapselle annetaan riittävä tuki ja suoja rikosprosessin aikana, ja että hänen näkemyksensä ja tarpeensa huomioidaan päätöksenteossa. Perusoikeussäännösten muuttamista koskevassa hallituksen esityksessä todetaan, että PL 21 §:n turvaamaan oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin kuuluu myös laissa ilman mainintaa jääneet oikeudet oikeudelliseen apuun sekä oikeusavustajan valintaan.⁸⁰

Valtion turvaamisvelvollisuus edellyttää myös, että lapsen oikeudet toteutuvat käytännössä, eikä vain teoriassa. Tämän takia voidaan vaatia erityistoimenpiteitä lapsen hyvinvoinnin ja oikeusturvan varmistamiseksi rikosprosessin eri vaiheissa. Tässä tutkimuksessa oikeusturvan käsite liittyy vahvasti jälkikäteiseen oikeusturvaan, jonka Suomen lapsiasiavaltuutettuna aiemmin toiminut Kurttila kuvaili koostuvan ”lainsäädännöstä ja menettelyistä, joiden avulla henkilö voi saada jo tapahtuneen virheen korjatuksi tai saada hyvityksen.”⁸¹ Hänen mukaansa lasten oikeusturvakeinojen on oltava saavutettavissa ja aidosti hyödynnettävissä kaikille lapsille, riippumatta lasten tai heidän perheidensä sosioekonomisesta tilanteesta.⁸²

Sosiaali- ja terveysministeriön toimenpidesuunnitelman mukaan lasten- ja nuortenpsykiatrian yksiköiden ja yliopistollisten sairaaloiden lastenpsykiatrian klinikoista saadun kokemuksen ja palautteen perusteella lasten oikeusturva ei tällä hetkellä toteudu Suomessa riittävällä tasolla kansainvälisten sopimusten ja vahingonkorvauslain mukaisen lääketieteellisen haitan arvioinnin osalta.⁸³ Sosiaalihuollon palvelujen on tuettava vanhempia, huoltajia ja muita lapsen hoidosta ja kasvatuksesta vastaavia henkilöitä lapsen kasvatuksessa ja huolenpidossa (sosiaalihuoltolaki 13.2 §). Jos asiakkaan tarpeisiin ei voida vastata vain sosiaalihuollon toimin, asiakkaan palvelutarpeen arvioinnista vastaavan sosiaalihuollon ammattihenkilön, omatyöntekijän tai muun asiakkaan palveluista vastaavan työntekijän on asiakkaan suostumuksella otettava yhteyttä siihen viranomaiseen, jonka vastuulle tarvittavien toimien järjestäminen ensisijaisesti kuuluu (sosiaalihuoltolaki 40 §). Näin turvataan se, että lapset ja näiden perheet ohjataan auttavan viranomaisen luo, mikäli he eivät saa apua sosiaalihuollon henkilöstön piiristä.

⁸⁰ HE 309/1993 vp, s. 74.

⁸¹ Kurttila 2017, s. 13.

⁸² *Ibid.*, s. 17.

⁸³ Korpilahti – Kettunen – Nuotio – Jokela – Nummi 2019, s. 19.

Kaikki nämä säännökset olisivat kuitenkin lähestulkoon tyhjiä, mikäli yksilön oikeutta elämään sekä henkilökohtaiseen vapauteen ei olisi turvattu perustuslaissa. Kokonaisuudessaan oikeusturvan voidaan katsoa koostuvan kaikista tässä luvussa esitetyistä oikeuksista. Näiden oikeuksien toteutuessa myös oikeusturvan voidaan katsoa toteutuvan. Lasten oikeuksien komitean mukaan lapsen etu toteutuu, kun hänelle lapsen oikeuksien sopimuksessa turvatut oikeudet toteutuvat mahdollisimman täysimääräisesti.⁸⁴

⁸⁴ YK:n lapsen oikeuksien komitea, Yleiskommentti nro. 8, kohta 26.

3 Lapsi asianomistajana väkivaltarikosprosessissa

3.1 Lapsen edustaminen ja tuen saanti

Vaikka edellä esitetyn mukaisesti perusoikeudet kuuluvat myös lapsille, on eri asia se, kuka näitä oikeuksia koskevaa puhevaltaa käyttää. Ojasen ja Scheininin näkemyksen mukaan perustuslain 6.3 §:n sanamuoto ”lasten tulee saada vaikuttaa itseään koskeviin asioihin kehitystään vastaavasti” voidaan tulkita perustuslaintasoiseksi vahvistukseksi sille periaatteelle, ettei lapsi itsenäisesti pääätä kaikkien perusoikeuksiensa käytöstä.⁸⁵ Lapsi ei yksin voi oikeuksiaan täysimääräisesti toteuttaa, minkä takia asiantuntijoiden rooli lapsen rikosprosessissa voi muodostua merkittäväksi. Rikosasian asianosaisten avustajalla on keskeinen rooli oikeudenmukaisen prosessin varmistamisessa. Avustajan tuki auttaa asianosaista hyödyntämään tehokkaasti hänelle kuuluvia prosessuaalisia oikeuksia⁸⁶, jotka on turvattu myös perustuslain 21 §:ssä ja sen muuttamista koskevassa hallituksen esityksessä.⁸⁷

Esitutkinnassa rikosasia on valmisteltava siten, että syyteharkinta ja asianosaisten etujen valvominen voidaan suorittaa asianmukaisesti.⁸⁸ Esitutinnan erityissäätely lasten osalta ilmenee lapsen kohtelua koskevinä sääntöinä, kuulustelujärjestelyinä ja poliisin yhteistyötaitoja koskevana sääntelynä.⁸⁹ Kuulustelu esitutkinnassa tarkoittaa viranomaisen vastuulla tapahtuvaa menettelyä, jossa kuulusteltavan antamat olennaiset tiedot kirjataan tai tallennetaan joko pöytäkirjaan tai ääni- ja kuvatallenteeseen.⁹⁰ Lapsen tuen saannista ja siitä informoimisesta on säädetty esitutkintalaissa.

Lasten erityisasema ja haavoittuvuus edellyttävät, että heitä kohdellaan rikosprosessissa erityisen tuen tarpeisina oikeussubjekteina. Lapsi tarvitsee prosessiin rinnalleen aikuisen, joka on vastuussa asioiden hoitamisesta, mutta pystyy myös kertomaan lapselle mitä seuraavaksi tapahtuu. Perustuslain mukaiset sosiaaliset oikeudet ja perheen tukeminen nousevat keskiöön myös lapsen edustamisen yhteydessä. Perheen ja huoltajien vaikutus lapsen oikeuksien turvaajana on keskeinen valtion turvaamisvelvoitteen ohella. Taloudellisia, sosiaalisia ja sivistyksellisiä oikeuksia koskevan kansainvälisen yleissopimuksen (6/1976) 10 artiklan

⁸⁵ Hallberg – Karapuu – Ojanen – Scheinin – Tuori – Viljanen 2005, Luku III Yksittäiset perusoikeudet, 2. Yhdenvertaisuus ja syrjinnän kieltä (PL 6 §), Lasten oikeus yhdenvertaiseen kohteluun.

⁸⁶ Fredman 2021, s. 3.

⁸⁷ Kuten aiemmin alaluvussa 2.7. mainittu, HE 309/1993 vp, s. 74.

⁸⁸ Helminen – Kuusimäki – Rantaeskola 2012, s. 229.

⁸⁹ Marttunen 2005, s. 513.

⁹⁰ Helminen – Fredman – Kanerva – Tolvanen – Viitanen 2014, s. 379.

mukaan kaikkiin lapsiin ja nuoriin henkilöihin nähden on ryhdyttävä erityisiin suojele- ja avustustoimiin ilman syrjintää. Ajallisesti tämä tuki on annettava perheelle niin kauan kuin se on vastuussa vajaavaltaiten lasten hullosta ja kasvatuksesta. Rikoksen uhrin eivät aina välittömästi rikoskokemuksensa jälkeen tunnista tai ymmärrä tarvitsevansa apua ja tukea tilanteen traumaattisuuden vuoksi. Siksi aktiivinen ohjaus tuen piiriin on erityisen tärkeää.⁹¹

Holhustoimilain 4 §:n mukaan alaikäisen edunvalvojina ovat hänen huoltajansa, jollei toisin säädetä. Tuomioistuin voi kuitenkin vapauttaa huoltajan edunvalvojan tehtävästä ja tarvittaessa määrätä muun henkilön alaikäisen edunvalvojaksi. Edunvalvojamääräyksellä pystytään turvaamaan puolueeton edustus myös lapselle. Oikeudenkäymiskaaren 12 luvun 1 §:n mukaan, kun vajaavaltainen on asianomistajana rikosasiassa, tämän puhevaltaa käyttää edunvalvoja tai muu laillinen edustaja. Vajaavaltaisen puhevaltaa tämän henkilöä koskevassa asiassa taas käyttää tämän huoltaja tai muu laillinen edustaja. Pykälän kolmannen momentin mukaan alaikäinen käyttää huoltajan tai muun laillisen edustajan ohella itsenäisesti puhevaltaansa henkilöään koskevassa asiassa, jos hän on täyttänyt 15 vuotta.

Uhridirektiivin 8 artiklan mukaan jäsenvaltioiden on varmistettava, että uhreilla on tarpeidensa mukaan oikeus maksuttomiin ja luottamuksellisiin tukipalveluihin ennen rikosprosessia, sen aikana ja tarpeen mukaan myös sen jälkeen. Myös uhrin perheenjäsenillä on oikeus tukeen heidän tarpeidensa ja rikoksen aiheuttaman vahingon perusteella. Viranomaisten on helpotettava uhrin pääsyä näihin palveluihin. Jäsenvaltioiden tulee lisäksi perustaa maksuttomia erityistukipalveluja tai mahdollistaa uhrijärjestöille yhteydenpito näitä erityispalveluja tarjoaviin yksiköihin, jotta uhrien erityistarpeet ja heidän perheenjäsentensä tarpeet voidaan huomioida. Näiden tukipalveluiden on tarjottava vähintään tietoa, neuvontaa ja tukea uhrin oikeuksien käytöstä, kuten ohjeita vahingonkorvausjärjestelmien hyödyntämiseen ja valmistautumiseen oikeudenkäyntiin osallistumista varten. Uhrien tulee saada myös tietoa saatavilla olevista erityistukipalveluista sekä ohjausta niiden pariin tarvittaessa. Lisäksi uhrien tukipalveluihin sisältyy emotionaalista tukea ja mahdollisuuksien mukaan psykologista apua sekä neuvontaa rikoksen aiheuttamista taloudellisista ja käytännön kysymyksistä (9 artikla). Uhridirektiivi on implementoitu osaksi lainsäädäntöämme ja sen asettamat vaatimukset ovat vähimmäisvaatimuksia, joiden tulee kansallisesta laista ilmetä.

⁹¹ Sisäasiainministeriö 14.6.2012, s. 52.

Lastensuojelulain 24 §:n mukaisesti myös lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän on valvottava lapsen edun toteutumista ja avustettava virkansa puolesta lasta tai nuorta puhevallan käytössä sekä tarvittaessa ohjattava lapsi tai nuori oikeusavun piiriin taikka huolehdittava siitä, että lapselle haetaan edunvalvojaa huoltajan sijaiseksi. Edelleen hyvinvointialueen tulee olla edustettuna lapsen tekemäksi ilmoitetun rangaistavan teon esitutkinnassa ja tuomioistuinkäsittelyssä. Koska lastensuojelujärjestelmä ja sitä koskeva lainsäädäntö on kuitenkin rikosprosessista erillistä⁹², ei siihen paneuduta tässä sen enempää.

Suomessa rikosten uhrien tukipalveluiden, kuten neuvonnan ja henkisen tuen, kehittäminen alkoi myöhemmin kuin muissa länsimaissa.⁹³ Etenkin väkivaltarikoksen kohdanneella lapsella voi esiintyä monia erilaisia tarpeita, joihin tulee vastata. Tämän takia tähän aiheeseen on asiallista paneutua punnitsemalla lapselle tarjottavia tukimuotoja.

3.2 Edunvalvoja

Esitutkintalain 4 luvun 8 §:n mukaan tuomioistuimen on määrättävä alle 18-vuotiaalle asianosaiselle esitutkintaa varten edunvalvoja valvomaan huoltajan, edunvalvojan tai muun laillisen edustajan sijasta lapsen etua asiassa, jos on perusteltua syytä olettaa, että huoltaja tai muu edustaja ei voi puolueettomasti valvoa lapsen etua ja jos edunvalvojan määrääminen ei ole selvästi tarpeetonta. Tällainen tilanne on yleisimmin käsillä, kun rikoksesta epäiltynä on lapsen huoltaja tai muu tälle läheinen henkilö. Edunvalvojan määräämisestä aiheutuneet kustannukset sekä edunvalvojan palkkio ja kustannukset maksetaan valtion varoista (ETL 4:8.1 §). Hallituksen esityksessä edunvalvojan palkkioiden ja kulujen kattamista valtion varoista on perusteltu sillä, että alaikäisillä ei yleensä ole omia taloudellisia resursseja näiden kulujen maksamiseen. Lisäksi rikosprosessissa henkilölle määrätyn avustajan palkkiot ja kulut katetaan lähtökohtaisesti valtion varoista, mikä heijastaa pyrkimystä varmistaa oikeudenmukainen pääsy oikeudelliseen suojaan riippumatta henkilön taloudellisesta tilanteesta.⁹⁴

Edunvalvojalla on rikosprosessin näkökulmasta kolme erityistä tehtävää: rangaistusvaatimuksen ja vahingonkorvausvaatimuksen esittäminen sekä lapsen äänen esiin tuominen rikosprosessissa. On huomattava, että edunvalvojan tulee esittää päämiehensä puolesta kaikki vaatimukset, johon tällä on oikeus. Jos lapsen ja edunvalvojan näkemykset

⁹² Marttunen 2005, s. 518.

⁹³ Honkatukia 2011, s. 1.

⁹⁴ HE 222/2010 vp, s. 196–197.

lapsen edusta ovat ristiriidassa, tuo lapselle määrätty avustaja esille lapsen näkemyksen tätä koskevassa rikosprosessissa.⁹⁵

Heikkilä, Rantaeskola ja Suikkanen–Malin ovat katsoneet, että edunvalvoja voitaisiin määrätä myös tilanteessa, jossa huoltaja arvioi, ettei kykene käyttämään lapsen puhevaltaa esitutkinnassa esimerkiksi rikoksen vakavuuden takia. Tällöin edunvalvonnan ei voida katsoa olevan selvästi tarpeetonta, kun huoltaja ei siihen oman ilmoituksensa perusteella pysty.⁹⁶ Olen samalla kannalla, sillä myös huoltajien tietämättömyys tai kykenemättömyys toimia lapsen edun turvaajana tämän kokemassa oikeudenloukkauksessa voi vaarantaa lapsen oikeuksien toteutumista yhä uudelleen. Vaikka lapsen edustajan rooli on keskeinen, on myös huomioitava, että vanhempien lapsilleen antama tieto ei aina ole objektiivista tai kattavaa. Tässä mielessä lasten edustajien ja lapsille tarjottavan oikeusavun rooli onkin hyvin tärkeä.⁹⁷

Nuorten välisissä rikosprosesseissa saattaa olla erityisiä haasteita, kuten lasten kyky ymmärtää rikosprosessin kokonaisuus ja tehdä itsenäisiä päätöksiä. Samalla edunvalvojan tehtävänä olisi valvoa, ettei lapsi itse joudu epäreiluun tilanteeseen, jossa esimerkiksi hänen huoltajansa ei voi puolueettomasti edustaa hänen etujaan, jos kyseessä on konflikti, jossa toinen osapuoli on läheinen henkilö. Tällainen tilanne voisi olla käsillä esimerkiksi tilanteessa, jossa väkivallan tekijä on uhrin ja tämän perheen perhetuttu tai läheinen naapuri.

3.3 Avustaja

3.3.1 Oikeudenkäyntiavustajan määräämisen lähtökohdat

Useimmiten lapselle hankitaan myös avustaja, jonka kanssa edunvalvoja sopii tehtävänjaosta.⁹⁸ Heikkilän, Rantaeskolan ja Suikkanen-Malinin mielestä lapsen edun mukaista on, että tällä on rikosasiassa edunvalvojan lisäksi myös avustaja jo esitutkinnassa.⁹⁹ Avustajan tehtävänä on valvoa päämiehensä etua ja oikeutta sekä siinä tarkoituksessa edistämään asian selvittämistä (ROL 2:6 §). Käytännössä avustajan tehtävä on valmistella avustettavaansa oikeudenkäyntiä varten kertomalla esimerkiksi prosessin kulusta.¹⁰⁰

⁹⁵ Heikkilä – Rantaeskola – Suikkanen-Malin 2018, s. 141.

⁹⁶ *Ibid.*, s. 128. Tämä on kuitenkin teema, joka vaatisi lähes oman tutkielmansa ja on sen takia jätetty tässä tutkielmassa vain maininnan varaan.

⁹⁷ Council of Europe 2012, s. 58–59.

⁹⁸ Heikkilä – Rantaeskola – Suikkanen-Malin 2018, s. 137–138.

⁹⁹ *Ibid.*, s. 135.

¹⁰⁰ Honkatukia 2011, s. 106.

ETL 4 luvun 10 §:n mukaan asianosaisella on oikeus käyttää valitsemaansa avustajaa esitutkinnassa ja tästä oikeudesta on asianomistajalle ennen hänen kuulemistaan kirjallisesti ilmoitettava, jollei asia ole suppeassa esitutkinnassa käsiteltävä. Esitutkintaviranomaisen on muutenkin selvittävään rikokseen, rikoksen selvittämiseen ja asianosaisen henkilöön liittyvät seikat huomioon ottaen huolehdittava siitä, että asianosaisen oikeus käyttää avustajaa tosiasiallisesti toteutuu hänen sitä halutessaan tai oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin turvaamisen sitä edellyttäessä.

Pykälän 3 momentin mukaan tutkinnanjohtajan tai syyttäjän on tehtävä tuomioistuimelle esitys oikeudenkäyntiavustajan tai tukihenkilön määräämisestä asianomistajalle, jos siihen on aiheita oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 2 luvun säännösten nojalla. Lisäksi jos asianomistajan arvioidaan olevan erityisen suojelun tarpeessa taikka rikoksen luonne tai asianomistajan henkilökohtaiset olosuhteet sitä muuten edellyttävät, esitutkintaviranomaisen on tiedusteltava asianomistajalta, suostuuko hän yhteystietojensa välittämiseen asianomistajien tukipalveluiden tarjoajalle, ja asianomistajan siihen suostuessa välitettävä yhteystiedot ilman aiheetonta viivytyksiä. Pykälän avulla haluttiin esitutkinta- ja pakkokeinolakien muuttamisesta annetun hallituksen esityksen (HE 14/2013 vp) perusteluiden mukaan lisätä aktiivista ohjausta avun piiriin ja turvata oikeudenmukaista oikeudenkäyntiä näiltä osin.¹⁰¹ Esitutkintalakia koskevassa hallituksen esityksessä tuotiin esiin myös se, että ”rikoksen uhri ei aina miellä tai kykene traumaattisen tilanteensa vuoksi tunnistamaan avun tai tuen tarvettaan”. Honkatukian tutkimuksessa haastatellut poliisit korostivat käytännön tilanteissa uhrien informoinnin tärkeyttä oikeudellisen avustajan saamisesta, mutta ongelmana on, että käytännöt vaihtelevat sen suhteen, kuinka aktiivisesti apua tarjotaan.¹⁰² Tästä tarkemmin tutkielman luvussa 5.

Oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 2 luvun 1 a §:n 2 kohdan mukaan tuomioistuin voi määrätä asianomistajalle oikeudenkäyntiavustajan rikosasiassa, joka koskee tiettyjä rikoslain henkeen ja terveyteen kohdistuvia rikoksia, kuten pahoinpitely ja sen törkeä tekemuoto, jos sitä asianomistajan ja rikoksesta epäillyn välinen suhde huomioon ottaen on pidettävä perusteltuna. Näissä rikoksissa vaaditaan tapauskohtaista harkintaa siitä, onko oikeudenkäyntiavustajan määräämisen tarve olemassa.

Säännöksen alkuperäistä 2 luvun 1 §:ää koskevan hallituksen esityksen perusteluiden mukaan asianomistajan oikeudenkäyntiavustajan määräämiselle voisi olla tarvetta tilanteissa, ”kun

¹⁰¹ HE 14/2013 vp, s. 35–36.

¹⁰² Honkatukia 2011, s. 91.

asianomistaja ja rikoksesta epäilty ovat lähiomaisia ja asianomistaja on selvästi heikommassa asemassa oleva osapuoli”. Säännöksen taustalla oli ajatus, että asianomistajalle voidaan määrätä oikeudenkäyntiavustaja jo esitutkintavaiheessa, jotta hänellä olisi yhtä hyvät mahdollisuudet valmistautua oikeudenkäyntiin kuin vastaajalla. Tämä on tärkeää erityisesti rikoksen selvittämisessä ja henkisen tuen tarjoamisessa. Hallituksen esityksessä on katsottu, että asianomistajan oikeuksista huolehtivan henkilön osallistuminen helpottaa esitutkintaa ja edistää asianosaisten tasavertaista kohtelua, koska vastaajalle yleensä määrätään avustaja.¹⁰³

ROL 2:1a §:ään lisättiin myöhemmin 3 kohta, jonka mukaan oikeudenkäyntiavustaja voidaan määrätä henkeen, terveyteen tai vapauteen kohdistuvassa rikoksessa, jos tämä on perusteltua rikoksen vakavuuden, asianomistajan henkilökohtaisten olosuhteiden tai muiden seikkojen perusteella. Tämän myötä avustajan käytön mahdollisuudet laajenivat nähdäkseni tarpeellisesti. Avustaja voidaan määrätä sekä esitutkintaa että oikeudenkäyntiä varten, jos syyttäjä ajaa asianomistajan vaatimuksia oikeudenkäynnissä. Laajennuksen taustalla oli halu ottaa huomioon asianomistajan henkilökohtaiset olosuhteet, kuten rikoksen hänelle aiheuttamat seuraukset, sekä uhrin ikä, terveys ja suhde epäiltyyn henkilöön.

ROL 2:1a §:ää koskevan hallituksen esityksen perusteluiden mukaan esimerkiksi väkivaltarikosten uhreille voitaisiin määrätä oikeudenkäyntiavustaja, vaikka avustajan tarve ei perustuisi uhrin ja epäillyn väliseen suhteeseen, vaan uhrin heikompaan asemaan esimerkiksi henkilökohtaisten ominaisuuksien tai olosuhteiden vuoksi tai muun vastaavan syyn takia.¹⁰⁴ Asianomistajan henkilökohtaisiin olosuhteisiin sisältyvät esimerkiksi hänen ikänsä, terveydentilansa, suhde rikoksesta epäiltyyn henkilöön sekä rikoksen aiheuttamat vaikutukset asianomistajan elämään.¹⁰⁵ Nähdäkseni lapsen ikä ja kehitystaso olisivat siis aiheellisia perusteita harkita oikeudenkäyntiavustajan määräämiselle, mutta tällaisesta ei näyttäisi olevan annettu ratkaisuja lasten osalta ylemmissä tuomioistuimissa.

Jokela on katsonut, että lakiin tulisi sisällyttää nykyistä laajempi yleislauseke, ”jonka nojalla asianomistajalle olisi erityisistä syistä hänen ikänsä ja muut henkilökohtaiset olonsa huomioon ottaen määrättävä oikeudenkäyntiavustaja ja tukihenkilö muissakin vakavissa rikoksissa, joissa

¹⁰³ HE 82/1995 vp, s. 48.

¹⁰⁴ HE 271/2004 vp. s. 36–37.

¹⁰⁵ Jokela 2024, s. 136.

asianomistajalla on erityisen voimakas tarve avustajaan”.¹⁰⁶ Tätä näkemystä voidaan pitää perusteltuna myös tämän tutkielman käsityksen ja johtopäätösten myötä.

Oikeusapua annetaan oikeusapulain (257/2002) 1 §:n mukaan valtion varoin henkilölle, joka tarvitsee asiantuntevaa apua oikeudellisessa asiassa ja, joka taloudellisen asemansa vuoksi ei kykene itse suorittamaan sen hoitamisen vaatimia menoja. Oikeusapuun kuuluu oikeudellinen neuvonta, tarpeelliset toimenpiteet sekä avustaminen tuomioistuimessa ja muussa viranomaisessa sekä vapautus eräistä asian käsittelyyn liittyvistä menoista. Oikeusapua annetaan henkilölle, jonka käyttövara ja varallisuus eivät ylitä valtioneuvoston asetuksella tarkemmin vahvistettavaa määrää (3 §:n 2 momentti). Alle 18-vuotiaan hakiessa oikeusapua hänen huoltajiensa käyttövaraa ei kuitenkaan oteta huomioon (valtioneuvoston asetus oikeusavusta, 388/2002, 3 §) ja käytännössä lapsi saa lähes aina oikeusapua. Periaatteen tasolla on kuitenkin mahdollista, että lapsen, tai etenkin nuoren, tulot vaikuttaisivat tämän avustajan saantiin.

Niin sanottu avustajapakko on käytössä monissa maissa ja tämän käyttöä Suomessakin on mietitty Tuomioistuinlaitoksen kehittämiskomitean toimesta vuonna 2003.¹⁰⁷ Pakon etuina asianomistajan kannalta ovat oikeusturvan takeet, joita olen käsitellyt edellisessä luvussa. Komitea on tuolloin päätenyt siihen, ettei tuolla hetkellä ollut suurta tarvetta yleiseen avustajapakoon tuomioistuimissa. Se on kuitenkin ehdottanut ROL 2 luvun 1 §:n laajentamista tuomioistuimen avustajanmääräysmahdollisuuksissa.¹⁰⁸ Honkatukia on taas nähnyt avustajapakon laajentamista aiheellisena erityisesti ”haavoittuvien uhrien näkökulmasta ja tilanteissa, joissa laki mahdollistaa avustajan hankkimisen valtion kustantamana”¹⁰⁹. Suoranaiselle avustajapakolle ei välttämättä ole perusteita, mutta lapset haavoittuvina uhreina tulisi huomioida niin, että lapsen oikeudet toteutuvat mahdollisimman täysimääräisesti, etenkin kun lapsi väkivaltarikoksen uhrina joutuu mahdollisesti käsittelemään monia tunteita ja uusia asioita.

¹⁰⁶ Jokela 2024, s. 138.

¹⁰⁷ Honkatukia 2011, s. 107 ja Oikeusministeriö 2003, s. 267–268.

¹⁰⁸ Oikeusministeriö 2003, s. 269. Huom. kuitenkin ROL 2:1.3 §:n säätäminen kehittämiskomitean mietinnön jälkeen ja oikeustilan muuttuminen tältä osin.

¹⁰⁹ Honkatukia 2011, s. 107.

3.3.2 Oikeudenkäyntiavustajasta luopuminen

Ongelmaksi esimerkiksi nuorten välisissä väkivaltarikoksissa voi muodostua se, että asianomistaja rikosprosessia tuntematta ilmoittaa esitutkinnassa, ettei halua avustajaa tai ettei hänellä ole vaatimuksia ymmärtämättä, millaisia oikeusseurauksia tällä lausumalla on.¹¹⁰ Tämä saattaa johtua nöyryytyksen ja häpeän tunteista, mitä liittyy väkivaltarikoksen uhriksi joutumiseen.¹¹¹ Vaikeissa asioissa lapset saattavat myös pohtia omaa syyllisyyttään tilanteiden syntymiseen.¹¹²

Esitutkintalain 11 luvun 9 §:n mukaan, jos rikoksen uhri on kärsinyt rikosvahinkolain mukaan korvattavaa vahinkoa, poliisin on ilmoitettava hänelle oikeudesta korvaukseen ja opastettava häntä sen hakemisessa. Mikäli nuori ei siis ymmärtämättömyyttään tapauksessaan hae vahingonkorvausta, ei hyvitysvaikutus saavuta tavoitteitaan ja näin jälkikäteen oikeusturvan saanti jää osin puutteelliseksi.

Asianomistaja, jolla ei ole vaatimuksia, kuulustellaan OK 17:29 §:n mukaan rikosasiassa todistajana. Asianomistajan on siis esitutkinnassa osattava pyytää esitutkintaviranomaiselta tai syyttäjältä, että tämän korvausvaatimuksista huolehditaan. Mikäli vahingonkorvauksia ei vaadita, muuttuu asianomistajan asema todistajaa vastaavaksi. Näin ollen oikeudellista tietotaitoa omaavan henkilön tuki prosessissa on tärkeä. Ilman vahingonkorvausvaatimusta poistuu kuitenkin lapsen oikeus ROL 2 luvun mukaiseen avustajaan. Tämä voidaan nähdä selvänä epäkohtana lapsen oikeuksien toteutumisen kannalta, sillä tajuamatta tätä näkökohtaa, voi lapsi jäädä ilman lain tälle sallimia vahingonkorvauksia tilanteen aiheuttamasta vahingosta. Hypoteettisesti näin voisi käydä esimerkiksi nuorten välisessä pahoinpitelytilanteessa, jossa uhri ja tekijä tuntevat toisensa: uhri ei välttämättä kehtaa tai halua kohdistaa tuttavaansa vahingonkorvauksellisia toimia, jottei tämä vaikuttaisi heidän ystävyysuhteisiinsa. Myöhemmin esitellyn mukaisesti vahingonkorvaukset voivat kuitenkin tulla hyvinkin tarpeellisiksi väkivaltarikosten erilaisten seurausten johdosta.

Tilanteissa, joissa asianomistaja jää asianosaisaseman ulkopuolelle aktualisoituu myös tämän tiedonsaantioikeuden laajuuden muutos. Tällöin uhria ei kutsuta pääkäsittelyyn, eikä hänelle täten tarvitse ilmoittaa käsittelystä tai siinä annetusta tuomiosta. Uhrin, jotka eivät ole

¹¹⁰ Samalla kannalla on esimerkiksi Hirvelä 2006, s. 140.

¹¹¹ Kjällman 2004, s. 30.

¹¹² Korpilahti– Kettunen – Nuotio – Jokela – Nummi 2019, s. 133.

esimerkiksi uskaltaneet esittää vaatimuksia voivat näin ollen jäädä ilman tietoa, vaikka heillä siihen olisikin intressi.¹¹³ Lapsen asema on siis tällöin huomattavasti heikompi, kuin mitä hänen asemansa olisi, jos hän tai hänen edustajansa tavanmukaisesti ymmärtäisi esittää vahingonkorvausvaatimuksen lapselle aiheutuneesta haitasta. Lapsen edun toteutumisen kannalta on ensiarvoisen tärkeää, että tiedonsaantioikeus ja tiedon ymmärtäminen toteutuvat jo rikosprosessin alkuvaiheista lähtien. Näitä aiheita käsitellään tarkemmin tutkielman seuraavassa pääluvussa.

Lasten oikeuksien käyttöä koskevan eurooppalaisen yleissopimuksen 3 artiklan mukaan lapselle, jolla katsotaan kansallisen lainsäädännön nojalla olevan riittävä arviointikyky, tulee häntä koskevien oikeusviranomaisessa käsiteltävien asioiden yhteydessä turvata muun muassa oikeus saada tieto omien näkemyksiensä noudattamisesta mahdollisesti aiheutuvista seurauksista ja minkä tahansa päätöksen mahdollisista seurauksista. Tätä tulisikin korostaa tilanteissa, jossa lapset tai heidän edustajansa ovat luopumassa vahingonkorvausvaatimuksesta. On nimittäin lapsen huoltajien ja kuulemisesta vastaavien henkilöiden tehtävä kertoa lapsille eri vaihtoehdoista ja niiden mahdollisista seuraamuksista¹¹⁴, kuten lapsen aseman muutoksesta rikosprosessissa hänen mahdollisuudestaan saada korvauksia tulevaisuudessa, tai hänen asemansa vaikutuksesta esimerkiksi viranomaisten tai muiden tahojen tarjoamaan tukeen. On tärkeää, että lapselle ja hänen edustajilleen avataan selkeästi vaihtoehtojen pitkän aikavälin seuraukset, jotta he voivat tehdä harkittuja päätöksiä lapsen edun mukaisesti.

On kuitenkin mahdollista, että uhri pysyy asianomistajana häntä koskevassa rikosasiassa, vaikka hän ei vaatisi vahingonkorvauksia. Näin on tilanne, kun asianomistaja yhtyy syyttäjän ajamaan syytteeseen (ROL 1:12 §). Voidaan kuitenkin pohtia, tuleeko nuoren asianomistajan yhdyttyä syytteeseen, mikäli hän ei halua edes vaatia vahingonkorvausta rikoksen tekijältä. Lisäksi säännöstä koskevassa hallituksen esityksessä on nostettu esiin, että asianomistajan tarvitsee yhtyä syyttäjän ajamaan syytteeseen vain silloin, kun hän haluaa esittää selvitystä.¹¹⁵ Jos nuori haluaisi vain niin sanotusti painaa asian villaisella, ei hän kenties tähänkään lähtisi.

Honkatukian haastattelututkimuksessa oikeudellisten avustajien merkitys tuli usein esiin puhuttaessa juuri vahingonkorvausvaatimuksista: tutkimuksessa haastateltu rikostutkija kertoi ”pyrkivänsä kartoittamaan kuulusteluissa tapahtumien henkisiä seurauksia, joille avustajan

¹¹³ Hirvelä 2006, s. 140.

¹¹⁴ YK:n lapsen oikeuksien komitea, Yleiskommentti nro. 12, kohta 41.

¹¹⁵ HE 82/1995 vp, s. 44.

kanssa 'haetaan hintaa', eli laaditaan vahingonkorvausvaatimusta¹¹⁶. Myös tuomarin näkökulmasta avustajien mukanaolo on tärkeä heidän vahingonkorvausoikeuden asiantuntemuksensa vuoksi.¹¹⁷ Honkatukian tutkimuksessaan haastattelema tuomari on kiinnittänyt huomiota siihen, ettei rikosten uhreille ole tarpeeksi ohjausta vahingonkorvausten käytännön maksamisesta, varsinkaan niille, jotka ovat asiassa mukana ilman avustajaa. Haastateltu oli ehdottanut, että asianomistajalle voitaisiin tuomiolauselman lähettämisen yhteydessä lähettää myös ohjeistusta vahingonkorvauksesta.¹¹⁸ Tämä on hyvä ehdotus, mutta etenkin nuorten kohdalla asiaan pitäisi puuttua jo ennakkolisesti avustajan määräämisellä, jolloin oikeusturva olisi varmempi. Toisen näkemyksen mukaan avustajan hankkimista korvausvaatimusten hoitamiseen ei voitane siitä syntyvien kustannusten perusteella pitää lapsen edun mukaisena.¹¹⁹ Kustannusnäkökulma on aiheellinen, mutta tätä tulisi pohtia laajemmin suhteessa lapsen muihin oikeuksiin, kuten olen alaluvussa 3.1.4 pohtinut.

Oikeusministeriön kriminaalipoliittisen osaston mietinnössä on nostettu tilannetta parantavana seikkana esiin tukipalvelujen ohjaamisen tehostaminen, sillä poliisin ohjeistuksen ei ole katsottu olevan ajantasainen. Sarimon ja Salmen mukaan ”tukipalveluihin ohjaamiseen tulisi kiinnittää erityistä huomiota poliisin ja muiden uhreja kohtaavien viranomaisten koulutuksessa.”¹²⁰ Nähdäkseni tämä on hyvä astinlauta lapsen oikeudellisen aseman turvaamiseksi rikosprosessissa, sillä riittävän koulutuksen avulla viranomaiset voisivat paremmin tunnistaa lasten erityistarpeet rikosprosessissa ja tarjota heille asianmukaista tukea jo esitutkintavaiheessa. Erityistarpeilla juuri väkivaltarikosten yhteydessä voidaan tarkoittaa esimerkiksi toimia, joilla lapsen olo pyritään tekemään mukavaksi ja turvalliseksi kuulustelujen yhteydessä tämän henkiseksi tukemiseksi tai tapoja, joilla asiat selitetään niin, että myös mahdollista traumaa kärsivä uhri pystyisi sen sisäistämään.

Lapsen erityistarpeiden huomiointi ja tukipalveluihin ohjaamisen tehostaminen edistäisi paitsi lapsen oikeusturvaa myös hänen osallisuuttaan, kun lapsi kokisi, että hänen tarpeensa ja näkemyksensä otetaan huomioon. Samalla tukipalveluihin ohjaaminen auttaisi lapsia ja heidän perheitään hahmottamaan paremmin prosessin kulun ja omat mahdollisuutensa saada korvausta rikoksen aiheuttamista vahingoista. Näiden toimenpiteiden tavoitteena on vähentää prosessin

¹¹⁶ Honkatukia 2011, s. 105.

¹¹⁷ *Ibid.*, s. 105.

¹¹⁸ *Ibid.*, s. 111.

¹¹⁹ Heikkilä – Rantaeskola – Suikkanen-Malin 2018, s. 158–159.

¹²⁰ Sarimo – Salmi 2016, Kuvailulehti.

kuormittavuutta ja mahdollisia toissijaisia haittavaikutuksia, jotka voivat heikentää lapsen hyvinvointia ja luottamusta oikeusjärjestelmään. Nämä ovat kuitenkin asioita, jotka vaatisivat tuekseen laajempia tutkimuksia, joihin ei tämän työn puitteissa ole mahdollisuuksia.

3.4 Tukihenkilö

Asianomistajalle, jota kuullaan asian selvittämiseksi ja, jonka voidaan katsoa tarvitsevan tukea esitutkinnassa ja oikeudenkäynnissä voidaan määrätä tukihenkilö (ROL 2:3 §). Tukihenkilön tehtävä on olla esitutkinnassa ja oikeudenkäynnissä asianomistajan henkilökohtaisena tukena ja auttaa häntä asian käsittelemiseen liittyvissä kysymyksissä (ROL 2:9 §). Tämä oikeus on kuitenkin rajattu ROL 2:1a §:n mukaisiin tilanteisiin, joihin tuomioistuimet voivat myöntää tukihenkilön valtion varoista maksettuna uhrin tuloista riippumatta. Tukihenkilön määrääminen ei ole riippuvainen asianomistajan varallisuudesta, ja periaatteessa tukihenkilön määräämisen edellytykset ovat samoja kuin asianomistajan oikeudenkäyntiavustajan osalta.¹²¹

Esitutkintalain 4 luvun 10 §:n 3 momentissa on määrätty esitutkintaviranomaisen tehtävästä tiedustella asianomistajalta tämän yhteystietojensa välittämisestä asianomistajien tukipalveluiden tarjoajalle. Tämä on tehtävä, mikäli rikoksen luonne tai asianomistajan henkilökohtaiset olosuhteet sitä muuten edellyttävät. Yhteystiedot on asianomistajan siihen suostuessa toimitettava viipymättä. Säännöstä koskevan hallituksen esityksen perusteluiden mukaan näihin toimenpiteisiin tulisi ryhtyä esimerkiksi silloin, kun kyseessä on edellä esitetyn mukaiset ROL 2:1a §:n tilanteet, ”mutta ei ole vielä selvää, onko asianomistajalla asiassa vaatimuksia, tai asian selvittäminen on muuten vielä alkuvaiheessa”. Jos yhteystietoja koskevat velvoitteet täytettäisiin ja todettaisiin, että tukihenkilön määräämisen edellytykset olisivat käsillä, tulisi esitutkintaviranomaisen myös ryhtyä toimenpiteisiin tukihenkilön määräämiseksi.¹²²

Lain perusteella määrättävän tukihenkilön lisäksi asianomistajalla voi siis olla myös niin sanottu maallikotukihenkilö, jonka toimintojen pariin poliisi voi asianomistajan ohjata. Tällainen voi olla esimerkiksi lapsen tuttu, huoltaja tai ystävä. Myös esimerkiksi Rikosuhripäivystys (RIKU) tarjoaa rikoksen uhreille tehtävään koulutettuja henkilöitä, joiden

¹²¹ Jokela 2024, s. 140.

¹²² HE 14/2013, s. 36.

avun uhrin ovat usein kokeneet hyödyllisenä.¹²³ Tällaisten tukihenkilöiden toiminta perustuu usein vapaaehtoisuuteen ja on täten maksutonta rikoksen uhriksi joutuneelle.

Uhridirektiivin näkökulmasta voidaan pohtia kansallisen lainsäädännön tason ja sen mukana tuomien palveluiden riittävyyttä. Kolmannen sektorin rooli tukipalveluiden tarjoajana on todetun mukaisesti suuri. Vaikka tutkimuksen ei ole tarkoitus olla sen laajemmin oikeuspoliittinen, on kuitenkin nostettava esiin valtion leikkaukset näitä toiminnanharjoittajia kohtaan.

Uhridirektiivin mukaiset tukipalvelut eivät nähdäkseni voi toteutua täysimääräisesti ja kaikkia niitä tarvitsevia ei pystytä palvelemaan, mikäli valtion tuki näille toimijoille ei ole riittävää. Esimerkiksi Rikosuhripäivystyksellä ”on oikeusministeriön antaman julkisen palveluvelvoitteen myötä velvollisuus tarjota rikoksen uhreille EU:n rikosuhridirektiivin mukaista tukea ja palvelua”.¹²⁴ RIKU:n asiakasmäärä on ollut tasaisessa kasvussa kymmenen vuoden ajan, mutta rahoitus ei ole viime vuosina pysynyt asiakasmäärän kasvun mukana.¹²⁵ Vuodelle 2025 RIKU:n tukea oltiin leikkaamassa 850 000 eurolla, mutta lopullinen leikkaus perustasoon nähden on jäämässä 65 000 euroon. Oli hälyttävää, että hallitus oli valmis leikkaamaan näin suoraan uhrien oikeuksiin vaikuttavista palveluista. Budjettiriihessä oli kuitenkin lopulta tunnistettu rikoksen uhrien palveluiden merkitys.¹²⁶ Näiden tukitoimien ei tulisi olla leikkaustoimien kohteena varsinkaan, kun palveluiden käyttäjien määrät ovat kasvussa. Leikkauksilla heikennetään uhrien ja täten lasten oikeuksien toteutumista rikosprosessissa.

3.5 Kokoavia näkökohtia perusoikeuksien näkökulmasta

Rikoksen uhrin tarpeiden huomioonottaminen rikosprosessin aikana edistää perustuslain mukaisen oikeusturvan toteutumista. Perustuslain 21 § edellyttää, että rikosprosessissa osapuolten oikeudet turvataan tasapuolisesti ja asianmukaisesti, mikä käsittää aiemmin esitetyn mukaisesti myös rikoksen uhrin oikeuksien huomioimisen. Oikeus saada tukea ja suojelua rikosprosessissa edistää erityisessä suojelutarpeessa olevan lapsen mahdollisuuksia osallistua oikeudenkäyntiin. Perustuslain mukainen oikeusturva toteutuu siis, kun rikoksen uhrielle taataan

¹²³ Ks. Tuorila 2000, s. 29– ja Honkatukia 2011, s. 153. Rikosuhripäivystyksen toiminnasta tarkemmin. www.riku.fi.

¹²⁴ Rikosuhripäivystys, Leikkaukset vaarantavat rikoksen uhrien tukipalvelut. 9.8.2024.

¹²⁵ *Ibid.*

¹²⁶ Rikosuhripäivystys, Rikosuhripäivystyksen työn merkitys tunnistettiin budjettiriihessä. 5.9.2024.

mahdollisuus osallistua rikosprosessiin, ja kun hänelle tarjotaan tarpeenmukaista tukea, kuten oikeudellista avustajaa tai tukihenkilöä. Tämä ei vain paranna prosessin läpinäkyvyyttä ja oikeudenmukaisuutta, vaan myös lisää uhreille annettavaa suojaa, joka on erityisen tärkeää haavoittuvassa asemassa oleville henkilöille.

Oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin takeiden kannalta avustajan käytön mahdollistaminen on erityisen tärkeää. EIT on käsitellyt tätä tapauksessa *Salduz v. Turkki* vuonna 2008. Tapauksen taustalla 17-vuotiaan kantelijan pidättäminen ilman oikeutta asianajajaan ennen esitutkintakuulustelua, jonka aikana hän oli tunnustanut rikoksen. Myöhemmin tunnustus käytettiin häntä vastaan oikeudessa, vaikka kantelija perui sen. EIT katsoi, että ilman oikeudellista avustajaa annettu tunnustus loukkasi kantelijan oikeutta oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin, mikä rikkoo Euroopan ihmisoikeussopimuksen 6 artiklan takaamia oikeuksia.¹²⁷

EIT korosti, että haavoittuvassa asemassa olevien henkilöiden, erityisesti alaikäisten, suojeleminen edellyttää oikeudellisen avustajan läsnäoloa jo esitutinnan alkuvaiheessa.¹²⁸ Tapaus vakiinnutti periaatteen, jonka mukaan oikeus avustajaan on olennainen osa oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin turvaamista, ja sen kieltäminen voi vaikuttaa koko prosessin laillisuuteen.

Vaikka tapauksen keskiössä oli rikoksesta epäilty alaikäinen, sen ohjesäännöt soveltuvat nähdäkseni myös uhrin asemassa olevaan lapseen. Uhrin haavoittuva asema rikosprosessissa rinnastuu monin osin rikoksesta epäillyn alaikäisen tilanteeseen, koska kummassakin tapauksessa lapsi tarvitsee erityistä tukea oikeuksiensa ymmärtämiseksi ja käyttämiseksi. Tiedonsaanti ja avustajan käyttö eivät ole vain rikoksesta epäillyn oikeuksia, vaan ne ovat yhtä lailla tärkeitä uhrin kannalta, jotta tämä voi osallistua prosessiin asianmukaisesti, ilmaista näkemyksensä ja hyödyntää oikeudellisia suojakeinoja.

EIT:n huomautus siitä, että alaikäisten erityistarpeet on otettava huomioon prosessin kaikissa vaiheissa, korostaa myös lapsiuhrin oikeutta saada selkeää ja ymmärrettävää tietoa sekä riittävää tukea osallistumisoikeuksiensa toteuttamiseen.¹²⁹ Tämä periaate on erityisen tärkeä lapsiuhrin aseman turvaamisessa, sillä lapsi tarvitsee tiedon lisäksi turvattua ympäristöä ja

¹²⁷ *Salduz v. Turkki* 27.11.2008.

¹²⁸ *Salduz v. Turkki*, kohdat 52, 54–55.

¹²⁹ *Salduz v. Turkki*, kohdat 59–60.

empatiaa, jotta hänen näkemyksensä voidaan kuulla ja ottaa huomioon ilman pelkoa tai painostusta.

Uhrien kyky vastaanottaa tietoa vaihtelee hänen henkisen tilansa mukaan.¹³⁰ Tämä tulisi ottaa huomioon myös asianomistajan huoltajien kohdalla: he voivat olla järkyttyneitä huollettavansa kohtaamasta rikoksesta, eivätkä he näin ollen ole yhtä vastaanottavassa ja ymmärtävässä tilassa siitä, mitä voitaisiin tarvita lapsen parhaan edun toteutumiseksi. Perustuslain perheen tukemista koskevan 19.3 §:n toteutumiseksi olisi tärkeää huomioida lapsen edun toteutumisen kannalta myös lapsen huollosta vastaavien tukeminen. Tarkoituksenmukaista olisi siis mahdollistaa tuki tavalla tai toisella niin, että sekä lapsiasianomistajan huoltaja, että lapsi itse tulee huomioiduksi.

On positiivista, että erilaisia toimijoita löytyy eri tarpeisiin, mutta on punnittava tarkemmin, miten näiden toimijoiden käyttöä voitaisiin kehittää lapsiasianomistajien kannalta. Eri toimijoiden avun tulisi olla suoraan alaikäisten asianomistajien käytettävissä. Tämä takaisi yhdenvertaisen kohtelun ja avun saannin lapselle tämän huoltajien tietämyksestä ja tuesta riippumatta. Näin kaikki lapset saisivat yhtäläisen mahdollisuuden asioiden ymmärtämiseen ja näkemyksensä ilmaisemiseen ammattitaitoisen avun tukemana.

Avun saaminen on keskiössä lapsiin kohdistuvissa rikoksissa. Oli se sitten avustajan saaminen, Rikosuhripäivystyksen tarjoama tukihenkilö tai vanhempien tukeminen. On olennaista tarjota apua useasti, sillä uhrin psyykinen ja emotionaalinen tila voi vaihdella nopeasti, ja kriisitilanteen aiheuttamat muistiongelmät sekä keskittymisvaikeudet voivat johtaa siihen, että hän kokee jääneensä vaille riittävää informaatiota.¹³¹ Katson, ettei tämä koske ainoastaan lapsiuhria, vaan tässä tapauksessa myös tämän huoltajia. Poliisi on tällä hetkellä pääasiallinen tiedonvälittäjä uhrin oikeuksien osalta, sillä syyttäjän kanssa asianomistaja harvemmin on henkilökohtaisesti yhteydessä. Tiedonsaannista lisää tarkemmin tutkielman seuraavassa pääluvussa.

¹³⁰ Honkatukia 2011, s. 90.

¹³¹ Hintikka 2017, s. 27 ja Kainulainen – Saarikkomäki 2014, s. 88.

4 Lapsen kuuleminen rikosprosessissa: osallisuus, ymmärrys ja näkemyksen selvittäminen

4.1 Lapsen kuulemisen lähtökohdat

Vaikka lasten puhevaltaa rikosprosessissa käyttävät pääsääntöisesti lapsen huoltajat, keskeisessä osassa lapsen edun toteutumisen kannalta on lapsen oikeus osallisuuteen tätä koskevissa asioissa. Tämä on turvattu perustuslain 6.3 §:ssä sekä LOS 12 artiklassa, jonka voidaan katsoa sisältävän lapsen oikeuden ilmaista näkemyksensä kaikissa itseään koskevissa asioissa, lapsen näkemyksille annettavan painoarvon sekä lapsen oikeuden tulla kuulluksi virallisissa prosesseissa. Vaikka sopimustekstissä ei ole käytetty osallisuuden käsitettä, on se kuitenkin kansainvälisesti vakiintunut termi artiklasta puhuttaessa.¹³²

Lapsen kuulemisen käytännön toteuttaminen sekä menetelmät lapsen osallisuuden, ymmärryksen ja näkemyksen varmistamiseksi ovat keskeisiä, sillä lapsen osallisuus vahvistaa hänen ihmisarvoaan ja oikeuksiaan yksilönä. Samalla se luo pohjan oikeudenmukaisuuden toteutumiselle, sillä prosessit, joissa lasten näkemykset otetaan asianmukaisesti huomioon, ovat perusoikeuslähtöisesti kestävämpiä.

Lapsiystävällisen oikeudenkäytön suuntaviivoissa osallisuus on määritelty yhdeksi perusperiaatteeksi. Sen mukaan kaikille lapsille kuuluu oikeus saada tietoa oikeuksistaan, käyttää heille sopivia oikeussuojakeinoja ja tulla kuulluksi menettelyissä, joihin he osallistuvat tai jotka vaikuttavat heihin. Jotta lasten osallistuminen olisi merkityksellistä, heidän näkemyksilleen on annettava asianmukainen painoarvo ottaen huomioon heidän kehitystasonsa ja mahdolliset kommunikaation rajoitukset. Lapset on otettava huomioon ja heitä on kohdeltava oikeuksien täysinä haltijoina. Lapsilla on oltava oikeus käyttää heille myönnettyjä oikeuksia tavalla, jossa otetaan huomioon niin tapauksen olosuhteet, kuin myös lasten kyky muodostaa omat näkemyksensä.¹³³ Koska käsittelen lapsen näkemyksen selvittämistä ja näkemykselle annettavaa painoarvoa tarkemmin seuraavissa alajaksoissa, keskitytään tässä alakappaleessa juuri lapsen oikeuteen tulla kuulluksi.

Lapsen oikeuksien yleissopimuksen 12 artiklan mukaan lapselle on annettava mahdollisuus tulla kuulluksi oikeudellisissa ja hallinnollisissa toimissa, noudattaen kansallisen lainsäädännön

¹³² Pajulammi 2014, s. 208.

¹³³ Euroopan neuvoston ministerikomitea 2012, s. 17–18.

menettelytapoja. Lapsella, joka pystyy muodostamaan omat näkemyksensä, on oikeus ilmaista ne vapaasti kaikissa häntä koskevissa asioissa, ja hänen näkemyksensä tulee huomioida suhteessa hänen ikäänsä ja kehitystasoonsa. Artiklan toisen kohdan mukaan tämän toteuttamiseksi lapselle on annettava erityisesti mahdollisuus tulla kuulluksi häntä koskevissa oikeudellisissa ja hallinnollisissa toimissa joko suoraan tai edustajan tai asianomaisen toimielimen välityksellä kansallisen lainsäädännön menettelytapojen mukaisesti.¹³⁴ Oikeudellisten toimien nostaminen esille hallinnollisten toimien lisäksi korostaa lapsen oikeuksia myös juuri rikosprosesseissa. Silti huomattava määrä lasten kuulemista koskevista säännöksistä ja tutkimuksista kohdistuu juuri hallintoprosessiin.

Jos lapsen osallistumisen halutaan olevan tuloksellista, on lapsen oikeuksien komitean mukaan osallistuminen nähtävä prosessina eikä kertaluontoisena tapahtumana.¹³⁵ Lapsen oikeuksien komitea on katsonut, että Suomessa lasten osallistumisoikeus on usein tulkittu liian rajoitetusti, keskittyen lähinnä lasten kuulemiseen heitä koskevissa oikeudellisissa ja hallinnollisissa asioissa. Komitean mukaan silloinkin, kun lapsia kuullaan, kuuleminen voi jäädä erilliseksi muodollisuudeksi, eikä lasten mielipiteitä oteta riittävän vakavasti huomioon päätöksenteossa.¹³⁶

Lapsen ollessa 15–17-vuotias käyttää hän itsenäistä puhevaltaa henkilöään koskevassa asiassa rinnakkain huoltajan tai tämän sijaan määrätyn henkilön ohella. Alle 15-vuotiaan asiassa puhevaltaa käyttää vain huoltaja, tai tämän sijaan määrätty henkilö. Sen sijaan, jos kyse on muusta kuin henkilöön kohdistuneesta rikoksesta käyttää puhevaltaa pääsääntöisesti huoltaja tai hänen sijaansa nimetty henkilö. Jos lapsella on kuitenkin oikeus vallita rikoksen kohdetta, on lapsella itse yksin puhevalta (OK 12:1 §). On kuitenkin huomioitava, että näissäkin tilanteissa lapsen huoltajaa tai muuta lapsen edustajaa voidaan OK 12:3 §:n mukaan kuulla, mikäli tämä katsotaan lapsen edun kannalta tarpeelliseksi.

Lapsen kuuleminen itseään koskevissa asioissa on perus- ja ihmisoikeus, jota ei ole rajattu vain tiettyihin prosesseihin, vaan oikeus koskee kaikkia prosessilajeja.¹³⁷ Aaltosen mukaan, kun lapsi on rikosasiassa asianomistajana, hänen kuulemisensa keskittyy rikoksen selvittämiseen, mikä tarkoittaa, että kuulemisen periaatteet ja toteutus eroavat merkittävästi esimerkiksi huolto-

¹³⁴ YK:n lapsen oikeuksien komitea, Yleiskommentti nro. 12, kohta 133.

¹³⁵ *Ibid.*

¹³⁶ YK:n lapsen oikeuksien komitea, Yleiskommentti nro. 4, kohdat 27–30.

¹³⁷ Hirvelä 2006, s. 26.

tai täytäntöönpanoriitoihin liittyvästä lapsen kuulemisesta.¹³⁸ On huomioitava, että kaikissa prosesseissa keskiössä tulisi kuitenkin olla lapsen edun toteuttaminen mahdollisimman täysimääräisenä. Näin ollen lasten suojeleminen, kuulemistavat ja niihin liittyvät käytännöt, lapsen informointi ja ymmärrys ovat vastaavassa asemassa molemmissa prosesseissa, vaikka huoltoriidoissa lapsen toivomukset ja mielipiteet ovat hieman eri roolissa asian ratkaisussa, kuin rikosprosessissa.

Kansallisessa lainsäädännössämme on eroteltu kuuleminen ja muu mielipiteen selvittäminen, toisin kuin lapsen oikeuksien sopimuksessa.¹³⁹ Sinänsä jako saattaa selkeyttää oikeudenkäyttöä ja menettelytapoja, mutta toisaalta tämä vaikuttaa oikeudellisesti epävarmalta järjestelmältä, kun toisistaan erotetaan kaksi niin kiinteästi toisiinsa yhteydessä olevaa asiaa eri menettelyitä koskevissa säännöksissä. Lapsen näkemykset tulee kuitenkin ottaa huomioon lapsen iän ja kehitystason mukaisesti, oli kyseessä sitten lapsen kuuleminen tai tämän mielipiteen selvittäminen.¹⁴⁰ Perustuslain 6.3 §:n mahdollistavaa positiivista erityiskohtelua ovat esimerkiksi eri laeissa olevat lapsia koskevat erityissäännökset. Näitä sisältyy rikosprosessin osalta etenkin esitutkintalakiin ja rikoslakiin, mutta myös yleisellä lastensuojelullisella tasolla lastensuojelulakiin. Alaikäisiä ei huomioida vain yhtenä geneerisenä ryhmänä, vaan lapsen kuulemiseen liittyy vahvasti lapsen ikä ja kehitystaso.

Etenkin lastensuojelulaissa on otettu laajemmin huomioon lapsen kuuleminen ja tämän näkemysten huomioon ottaminen. Lastensuojelulain 5 §:n mukaan lapselle on hänen ikäänsä ja kehitystasoaan vastaavalla tavalla turvattava oikeus saada tietoa häntä koskevassa lastensuojeluasiassa ja mahdollisuus esittää siinä mielipiteensä. Lastensuojelun tarvetta arvioitaessa, lasta tai nuorta koskevaa päätöstä tehtäessä ja lastensuojelua toteutettaessa on kiinnitettävä erityistä huomiota lapsen tai nuoren mielipiteisiin ja toivomuksiin. Samaa teemaa laajennetaan lain 20 §:ssä, jossa säädetään lapsen mielipiteen selvittämisestä ja kuulemisesta: lastensuojelua toteutettaessa on selvitettävä lapsen toivomukset ja mielipide sekä otettava ne huomioon lapsen iän ja kehitystason edellyttämällä tavalla. Lapsen mielipide on selvitettävä hienovaraisesti sekä siten, että tästä ei aiheudu tarpeettomasti haittaa lapsen ja hänen vanhempiansa tai muiden läheisten ihmisten välisille suhteille. Lapsen mielipiteen

¹³⁸ Aaltonen 2009, s. 258–259.

¹³⁹ Aer 2012, s. 201. On kuitenkin huomattava, että teoksessa käsitellään pääosin hallintomenettelyä. Näkemyksen käyttö tulisi kuitenkin huomioida myös rikos- ja prosessioikeuden kontekstissa.

¹⁴⁰ *Ibid.*, s. 201.

selvittämisen tapa ja pääasiallinen sisältö on kirjattava lasta koskeviin asiakasasiakirjoihin. Lisäksi lain 86 §:ssä on erityissäännökset lapsen kuulemisesta hallintotuomioistuimessa.

Lapsiasianomistajan rikosasiassa ei kuitenkaan aina ole kyse asiasta, jossa lastensuojelulaki tulisi suoraan sovellettavaksi. Tällainen tilanne tulee useimmiten käsille, jos rikoksen tekijä on lapsen lähiomainen. Rikosprosessissa asianomistajaa voidaan kuulla oikeudenkäynnissä, mikäli hänen läsnäolonsa on asian selvittämisen vuoksi tarpeen (ROL 8:1). Lähtökohtaisesti 15 vuotta täyttänyt henkilöä kuullaan henkilökohtaisesti tuomioistuimessa, ellei muulle menettelylle ole erityisperusteita.¹⁴¹ On myös mahdollista, että asianomistajaa halutaan kuulla hänen vahingonkorvausvaatimustensa takia, jotka eivät perustu suoraan kuitteihin tai muihin tositteisiin. Näitä muita vahingonkorvauksen perusteita ovat kipu ja särky tai henkinen kärsimys.¹⁴² Vahingonkorvaus teemana laajemmin jää kuitenkin tämän tutkielman rajallisuuden vuoksi vähemmälle.

Aiemmin johdannossa mainitun Euroopan neuvoston politiikkatutkimuksen tutkimuksessa nuorten osallistumisesta Suomessa kysyttiin seitsemältä sadalta 7–17-vuotiaalta lapselta, oliko joku kertonut heille oikeudesta tulla kuulluksi ja vakavasti otetuksi. Suurin osa vastaajista (86 %) ilmoitti, että heille oli kerrottu tästä oikeudesta, mutta 14 % vastaajista ei ollut saanut tietoa asiasta. Yleisimmin lapset saivat tiedon vanhemmiltaan, opettajiltaan tai muilta lapsilta. Kuitenkin huomattava osa (18,9 %) lapsista raportoi, ettei kukaan aikuinen ollut kertonut heille oikeudesta tulla kuulluksi.¹⁴³ Tämä on huolestuttava ilmiö lasten oikeuksien toteutumisen kannalta. Jos lapset eivät ole saaneet tätä tietoa luotettavalta aikuiselta, on vaikeaa kuvitella, että heillä olisi tieto tästä, saatikka oikeuden toisesta puolesta: oikeudesta olla ilmaisevasta mielipidettään. Velvollisuutta näkemysten ilmaisemiseen tai päätöksen tekemiseen ei siis lapsella ole, vaan lapsella on myös oikeus tulla jätetyksi rauhaan hänen niin tahtoeensa.¹⁴⁴

Tiedonsaannin ja kuulluksi tuleminen takaaminen eivät ole pelkästään yksittäisiä velvoitteita, vaan ne ovat osa laajempaa lapsen perusoikeuksien turvaamisen kokonaisuutta. Näiden oikeuksien toteutumatta jääminen asettaa vakavia kysymyksiä oikeusprosessien yhdenvertaisuuden ja oikeudenmukaisuuden näkökulmasta. Jotta lapsen oikeudet toteutuisivat

¹⁴¹ Heikkilä – Rantaeskola – Suikkanen-Malin 2018, s. 171.

¹⁴² RIKU – Erilaisia rikoksia. Onko uhrin pakko mennä oikeudenkäyntiin?

¹⁴³ Opetus- ja kulttuuriministeriö 2011, s. 23.

¹⁴⁴ Pajulammi 2014, s. 211.

täysimääräisesti, tarvitaan sekä viranomaisten aktiivista toimintaa että yhteiskunnan yleistä sitoutumista lapsen perusoikeuksien suojeluun ja edistämiseen.

Keskeisintä osallisuuden toteutumisen arvioinnissa on se, että lapselle selitetään, miksi hänen mielipidettään kysytään ja miten se on huomioitu päätöksiä tehtäessä. Tärkeää on myös selittää, miksi lapsen näkemyksen mukaan ei välttämättä toimittu tai pystytty toimimaan.¹⁴⁵ Lapsen osallisuuden voidaan katsoa periaateluontoisesti lisääntyvän asteittain tämän iän ja kehitystason mukaisesti, mutta huomioon otetaan kuitenkin kontekstuaaliset lähtökohdat, eli yksittäistapauksen erityisolosuhteet ja näitä tulkitaan yhdessä muiden lapsen etuun liittyvien periaatteiden valossa, jolloin osallisuus saa painoarvonsa.¹⁴⁶

4.2 Toimintatavat lapsen asiaa käsiteltäessä

Lapsen toivomuksien ja näkemysten selvittäminen käsiteltävänä olevaan asiaan liittyen on edunvalvojan tehtävä, joka näin tehden huolehtii lapsen edun ja oikeuksien toteutumisesta. Lapsen oikeuksista tässä kontekstissa puhuttaessa on otettava huomioon ja punnittava niin lapsen suojelun kuin tämän osallisuuden näkökohtia. Lapsen suojelun ja osallisuuden välinen punninta on keskeinen kysymys lapsen oikeuksien toteutumisessa. Perustuslain ja lapsen oikeuksien sopimuksen mukaan lapsella on oikeus ilmaista näkemyksensä (LOS 12 artikla) ja tulla kuulluksi (PL 6 §). Tämä ei kuitenkaan saa johtaa siihen, että lapsi pakotetaan osallistumaan hänelle haitallisiin tilanteisiin. Oikeus olla ilmaisematta mielipidettään voidaan pitää yhtä tärkeänä kuin oikeutta tulla kuulluksi.

Perustuslain mukaiseen turvaamisvelvoitteeseen liittyy sosiaalihuoltolain 32 §, jonka mukaan sosiaalihuoltoa toteutettaessa lapsen ja nuoren mielipiteisiin ja toivomuksiin on kiinnitettävä erityistä huomiota. Lapselle on turvattava hänen ikäänsä ja kehitystasoaan vastaavalla tavalla mahdollisuus saada tietoa häntä koskevassa asiassa ja esittää siitä mielipiteensä ja toivomuksensa. Lapsen mielipide on selvitettävä hienovaraisesti sekä siten, että tästä ei aiheudu tarpeettomasti haittaa lapsen ja hänen vanhempiansa tai muiden läheisten ihmisten välisille suhteille. Lapsen mielipiteen selvittämisen tapa ja pääasiallinen sisältö on kirjattava lasta koskeviin asiakasasiakirjoihin. Mielipiteen selvittämisen yhteydessä lapselle ei saa antaa

¹⁴⁵ Pajulammi 2014. s. 143.

¹⁴⁶ Pajulammi – Hakalehto-Wainio 2013b, s. 101.

sellaisia tietoja, jotka vaarantaisivat hänen kehitystään tai ovat vastoin lapsen muuta erittäin tärkeää yksityistä etua.

Esitutkintalain 4 luvussa on lueteltu esitutkintaperiaatteita ja siihen osallistuvien oikeuksia. Näihin kuuluu esimerkiksi hienotunteisuusperiaate (4:6 §) ja niin sanottu vähimmän haitan periaate, jonka mukaan esitutkintatoimenpiteellä ei saa aiheuttaa kenellekään tarpeettomasti vahinkoa tai haittaa (4:5.2 §). Lapsiin kohdistuva erityissäännös on 4 luvun 7 §:ssä, jonka mukaan alle 18-vuotiasta on kohdeltava esitutkinnassa hänen ikänsä ja kehitystasonsa edellyttämällä tavalla. Erityisesti on huolehdittava siitä, ettei tutkintatoimenpiteistä aiheudu hänelle tarpeetonta haittaa koulussa, työpaikalla tai muussa hänelle tärkeässä ympäristössä. Tämän lisäksi alle 18-vuotiaisiin kohdistuvat tutkintatoimenpiteet on mahdollisuuksien mukaan annettava tähän tehtävään erityisesti perehtyneille tutkijoille.

Lastensuojelulain 15 §:n mukaan lasten tarvitsemat seksuaalisen hyväksikäytön tai pahoinpitelyn epäilyn selvittämiseen liittyvät palvelut on järjestettävä kiireellisinä. Lapsen kohdistuneen seksuaali- ja pahoinpitelyrikoksen selvittämisen järjestämisestä annetussa laissa säädetään siitä, miten järjestetään poliisin, syyttäjän tai tuomioistuimen pyynnöstä terveydenhuollossa tehtävä tutkimus epäillyn lapsen kohdistuneen seksuaali- ja pahoinpitelyrikoksen selvittämiseksi ja haitan arvioimiseksi (1.1 §). 1 §:n 2 momentin mukaan lakia sovelletaan lapseen, joka on tutkimuksen käynnistyessä alle 16-vuotias tai, jos siihen on erityistä perustetta lapsen terveydentila ja kehitys huomioon ottaen, alle 18-vuotias. Erityisenä perusteena voi lakiesitystä koskevassa hallituksen esityksen mukaan olla lapsen kehitysvamma tai muut psyykkisen kasvun ja kehityksen ongelmat tai psyykkinen sairaus.¹⁴⁷ Lain mukainen tutkimus on käynnistettävä ja tehtävä ilman aiheetonta viivästystä (3 §). Lain ehdotuksen katsottiin parantavan lapsen oikeudellista asemaa tutkittavana olevan teon asianomistajana. Sen tavoitteena on myös mahdollisuuksien mukaan turvata lapsen oikeus saada tarvitsemansa hoito ja huolenpito.¹⁴⁸

Tuomareiden tulee kunnioittaa lasten oikeutta tulla kuulluksi kaikissa heihin vaikuttavissa asioissa, erityisesti silloin, kun lapset ymmärtävät käsiteltävät asiat riittävän hyvin. Lapsen kuulemisen keinot on valittava tapauskohtaisesti, huomioiden lapsen tietämystaso ja kommunikointikyky. Lapsilta on kysyttävä, miten he haluavat tulla kuulluksi, ja heidän näkemyksilleen on annettava hänen ikään ja kehitystasoon suhteutettu painoarvo. On tärkeää

¹⁴⁷ HE 126/2008 vp, s. 10.

¹⁴⁸ *Ibid.*, s. 8.

korostaa, että kuuleminen on lapsen oikeus, ei velvollisuus, ja ikä ei saisi olla ainoa peruste kuulematta jättämiselle. Jos lapsi ilmaisee halunsa tulla kuulluksi, tuomari ei saa kieltäytyä siitä, ellei se ole selkeästi lapsen edun vastaista. Lapsille on myös annettava tarpeellista tietoa heidän oikeudestaan tulla kuulluksi, ja heille on selitettävä, etteivät heidän näkemyksensä välttämättä vaikuta suoraan lopulliseen päätökseen. Lapsiin vaikuttavat tuomiot ja päätökset, erityisesti ne, joissa ei ole noudatettu lapsen näkemyksiä, on perusteltava huolellisesti ja selitettävä lapselle ymmärrettävällä tavalla.¹⁴⁹ Lapsen tiedonsaannin osalta on nähdäkseni ongelmallista se, kuka nämä tiedot antaa ja asiat selittää. Rikosasian tuomio saatetaan antaa kansliassa, jolloin koulutettu tuomari ei tuomiota ja sen perusteluita tule lapselle selittämään. Tällöin vastuu selittämisestä jää lapsen huoltajille taikka mahdolliselle oikeudenkäyntiavustajalle, mikäli tällaista on tapauksessa edes mukana ollut. Tämänkin takia lasten oikeutta jonkinlaiseen oikeusapuun olisi mielestäni laajennettava.

Ylipäättään lapseen kohdistuvan rikoksen selvittämisessä tulisi huomioida lapsen oikeuksien moninaisuus. Tämä vaatii siten heihin kohdistuvilta toimilta myös moninaisuutta ja monialaisuutta. Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen koordinoimana on käynnissä niin kutsuttu Barnahus-hanke vuosina 2019–2025, jonka suuntaviivana toimivat eurooppalaiset Barnahus-standardit.¹⁵⁰ Hankkeessa tehostetaan niin lapsiin kohdistuvien väkivaltaepäilyjen selvitysprosesseja kuin väkivaltaa kokeneiden lasten ja näiden perheiden tukea ja hoitoa. Tavoitteena on myös moniammatillisen yhteistyön lisääminen, jonka voidaan katsoa edistävän lapsen etua. Tätä ennen, vuosina 2014–2016, kehitettiin myös THL:n toimesta LASTA-seula-malli, jonka tarkoituksena oli varmistaa viranomaisten välinen tiedon jakaminen ja monialainen yhteistyö epäillyissä lapseen kohdistuneissa pahoinpitelyissä tai seksuaalirikoksen uhriksi joutumisen tilanteissa.¹⁵¹ LASTA-seula-mallin avulla lapsen tilanne voidaan selvittää nopeammin ja näin ollen lapsen edun periaate toteutuu paremmin.¹⁵² Lasta koskevan väkivaltarikoksen selvitysprosessissa on tärkeää samanaikaisesti huomioida lapsen laadukas kuuleminen, suojelun tarve, somaattinen tutkiminen ja psyykkisen tuen tarve.¹⁵³ Ongelmana on kuitenkin nähty alueelliset eroavaisuudet mallin käytössä.¹⁵⁴ Vaikka nämä toimintamallit

¹⁴⁹ Euroopan neuvoston ministerikomitea 2010, s. 28.

¹⁵⁰ Terveiden ja hyvinvoinnin laitos, Barnahus-hanke.

¹⁵¹ Huittinen 2019, työpaperin esittely.

¹⁵² Terveiden ja hyvinvoinnin laitos, LASTA-seula-malli tiedon jakamiseen ja monialaiseen yhteistyöhön.

¹⁵³ Terveiden ja hyvinvoinnin laitos, Barnahus-mallin esite.

¹⁵⁴ Ellonen – Rantaeskola 2016, s. 35.

tähtäävät lapsen edun mahdollisimman laaja-alaiseen toteutumiseen, ei niitä ole tämän tutkimuksen rajoissa mahdollista käsitellä laajemmin.

Näiden oikeuksien toteutuminen vaatii erityistoimenpiteitä ja huolellista harkintaa, jotta lapsen etu ja turvallisuus ovat etusijalla prosessissa. Tämä tarkoittaa, että prosessiin osallistuvien viranomaisten, kuten poliisin, syyttäjän, tuomioistuimen ja lastensuojelun, on toimittava yhteistyössä lapsen parhaan edun mukaisesti. On tärkeää, että käytössä olevat toimintatavat eivät ainoastaan noudata lakisääteisiä velvoitteita, vaan ne myös mukautuvat lapsen yksilöllisiin tarpeisiin, hänen kehitystasoonsa ja kokemaansa tilanteeseen. Näin varmistetaan, että lapsi kokee tullessa kuulluksi ja ymmärretyksi, mikä edistää paitsi hänen oikeuksiensa toteutumista myös hänen luottamustaan oikeusjärjestelmään ja sen tarjoamaan suojaan.

4.3 Lapsen oikeus tiedonsaantiin ja saadun tiedon ymmärtäminen

Perustuslain 6 §:n yhdenvertaisuusperiaate korostaa, että lapsilla on oikeus saada tietoa ikänsä ja kehitystasonsa mukaisesti, jotta he voivat osallistua itseään koskevaan päätöksentekoon tasavertaisesti aikuisten rinnalla. Lisäksi perustuslain 21 §:n mukainen oikeusturva edellyttää, että yksilöllä, mukaan lukien lapsilla, on mahdollisuus ymmärtää häntä koskevat menettelyt ja tehdä niiden pohjalta tietoon perustuvia päätöksiä. Lapsen oikeuksien sopimuksen 12 ja 13 artiklat täydentävät tätä näkökulmaa.

Lapselle ennen mielipiteen selvittämistä ja kuulemista annettava informaatio on ratkaisevan tärkeää niin kuulemisen onnistumisen, kuin myös lapsen kokemuksen kannalta.¹⁵⁵ Mikäli lapsi haluaa käyttää osallistumisoikeuttaan, on hänelle annettava kaikki tiedot, joita hän tarvitsee osallistuakseen ja muodostaakseen itsenäisen, oman etunsa mukaisen päätöksen.¹⁵⁶ Ymmärtääkseen kaikki nyanssit, joita rikosprosessissa kohdistuu lapsen ja tämän edustajan tekemisiin, on siis myös lapsen saatava prosessia koskevat tarvittavat tiedot sillä tavalla ja siinä laajuudessa, joka on oikeassa suhteessa lapsen ikään ja kehitystasoon. Tiedonsaantioikeus kytkeytyy lapsen osallisuuteen ja varmistaa, että hänen näkemyksensä perustuvat luotettaviin ja hänen tarpeitaan vastaaviin tietoihin.

Lapsen oikeus tiedonsaantiin ei ole niinkään oikeus, vaan menettelytapa, josta löytyy tietoa esimerkiksi Euroopan neuvoston lapsiystävällisen oikeudenkäytön suuntaviivoista.

¹⁵⁵ de Godzinsky 2015, s. 868.

¹⁵⁶ YK:n lapsen oikeuksien komitea, Yleiskommentti nro. 12, kohta 16.

Uhridirektiivin myötä vuonna 2016 on kansalliseen lainsäädäntöön tehty muutoksia uhrin aseman parantamiseksi. Direktiivin 1 artiklan mukaan lapselle ja hänen mahdolliselle vanhempainvastuunkantajalleen tai muulle oikeudelliselle edustajalleen on ilmoitettava kaikista erityisesti lapsen kohdistuvista toimenpiteistä tai oikeuksista. Uhridirektiivin toiseen lukuun on koottu säännökset uhrin oikeuksista tiedon ja tuen saamiseen. Uhridirektiivin 3 artiklan mukaan jäsenvaltioiden on varmistettava, että rikoksen uhri ymmärtää ja tulee ymmärretyksi ensimmäisestä viranomaiskontaktista lähtien kaikissa rikosprosessin vaiheissa. Viranomaisten on viestittävä selkeästi ja helposti ymmärrettävästi, ottaen huomioon uhrin erityistarpeet, jotka voivat vaikuttaa hänen kykyynsä ymmärtää tai tulla ymmärretyksi.

Suomessa on lisäksi asetuksen tasoisena voimassa lasten oikeuksien käyttöä koskeva eurooppalainen yleissopimus (13/2011), jossa on säädetty lapsen oikeudesta saada tietoja ja ilmaista omat näkemyksensä oikeudenkäynnissä (3 artikla). Artiklan mukaan lapsella on oikeus saada kaikki asiaan liittyvät tiedot, oikeus tulla kuulluksi ja ilmaista omat näkemyksensä sekä oikeus saada tieto näiden näkemysten noudattamisesta mahdollisesti aiheutuvista seurauksista ja minkä tahansa päätöksen mahdollisista seurauksista oikeusviranomaisessa käsiteltävien asioiden yhteydessä. Artiklan kolmen ensimmäisen kohdan voidaan katsoa ilmentävän hyvää kuulemistapaa. Vaikka lapsi saattaa kohdata haasteita annetun tiedon ymmärtämisessä ja siihen reagoimisessa, hän välittää kuitenkin kuulijalle arvokasta tietoa, joka voidaan edelleen välittää ratkaisijalle päätöksenteon tueksi.¹⁵⁷

Viranomaisen on tiedotettava toiminnastaan ja päätöksistään lapsille heidän ymmärtämällään tavalla ja käyttäen kanavia, joilla lapset parhaiten tavoitetaan. Koska lapsi ei monissa tilanteissa pysty vaatimaan oikeuksiaan itsenäisesti, on tärkeää, että myös huoltajat tuntevat lapsen oikeudet ja käytettävissä olevat oikeusturvakeinot.¹⁵⁸ Rikosprosessissa viranomaisen on esitutkinatalain 4 luvun 18 §:n mukaan ilmoitettava asianomistajalle ilman aiheetonta viivytystä hänen henkilöönsä ja rikoksen luonteeseen liittyvistä olennaisista asioista. Näihin kuuluvat tiedot tukipalveluista, oikeudesta oikeudenkäyntiavustajaan ja maksuttomaan oikeusapuun, mahdollisuudesta tulkkaukseen ja asiakirjojen käännöksiin, oikeudesta esittää vaatimuksia syyteasian yhteydessä, suojelutoimenpiteistä, esitutkinnan päättämisestä, korvausoikeudesta, sekä tuomioistuinkäsittelyn ajasta ja paikasta. Lisäksi asianomistajalle on kerrottava mahdollisuudesta sovitteluun. Erityisen tärkeänä voidaan luvun alun perusteella

¹⁵⁷ Auvinen. 2006, s. 396.

¹⁵⁸ Kurttila 2017, s. 15.

pitää esitutkintalain 7 luvun 10 §:ää, jonka mukaan kuulustelun alussa kuulusteltavalle annetaan tietoa hänen oikeuksista ja velvollisuuksista, kuten asianomistan oikeudesta tietää, milloin hänelle oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 2 luvun mukaan voidaan määrätä oikeudenkäyntiavustaja tai tukihenkilö. Toisekseen keskeistä on tietää, että kuultavan asianosaisen avustajalla ja asianomistajalle määrätyllä tukihenkilöllä on oikeus olla läsnä hänen päämiestään kuulusteltaessa, jollei tutkinnanjohtaja kiellä sitä painavista rikostutkinnallisista syistä (ETL 7:12 §).

Menettelyjen osalta on olennaista tarjota lapsille yksityiskohtaista tietoa siitä, miten prosessi etenee ja millainen asema sekä rooli heillä siinä on. Lapsen tulee tietää, miten kuulustelu suoritetaan, mikä alustava aikataulu on ja kuinka tärkeä hänen mahdollinen todistajanlausuntonsa on, sekä miten se voi vaikuttaa lopulliseen päätökseen. On myös välttämätöntä, että lapsille selitetään eri toimien seuraukset selkeästi, jotta he ymmärtävät tapahtumien kulun, mahdolliset etenemisvaihtoehdot ja niiden seuraukset. Tiedon antamisen tapaan on tiedon laajuuden ja lapsen ymmärryskyvyn rajallisuuden vuoksi kiinnitettävä erityistä huomiota. Tämä etenkin siksi, että kriisissä oleva henkilö, ei välttämättä kykene ottamaan vastaan tietoa ja näin uhri voi kokea jääneensä vaille informaatiota, vaikka hänelle olisi asiasta kerrottu. Tämän takia uhrille olisi kerrottava asiat useampaan kertaan ja varmistettava, että asiat jäävät uhrille mieleen ja hän tosiasiallisesti ymmärtää saadun tiedon.

Honkatukian tutkimuksen mukaan monien mielestä kuulustelutilanne ei ole ideaalinen hetki tiedon välittämiseksi¹⁵⁹, joten olisi syytä pohtia, miten lapselle saadaan hänen tarvitsemansa tieto asianmukaisesti perille huomioiden hänen olosuhteensa laajemmin. Tutkimuksessa ratkaisuksi ehdotettiin esimerkiksi tiedon kertomista tukipalveluista esitutkinnan päätyttyä, kun tavanomainen tapa on kertoa tietoja uhrille jo ennen varsinaisen kuulustelun alkua.¹⁶⁰ Lisäksi erilaiset esitteet on nähty toimivaksi ratkaisuksi. Näiden osalta korostettiin, että niiden on oltava helposti saatavilla tiloissa, joihin henkilöillä on vapaa pääsy. Toisaalta myös esitteiden jakaminen ja läpikäyminen kuulusteluissa on nähty toimivana käytäntönä, jolloin uhria voidaan informoida konkreettisista tavoista, joilla eri tukipalvelut häntä käytännössä tukevat.¹⁶¹ Tällainen informointi tukee lapsen osallisuutta ja edistää hänen oikeuksiaan tulla kuulluksi ja ymmärtää häneen kohdistuvat oikeudelliset menettelyt. Tämä prosessi korostaa lapsen oikeutta

¹⁵⁹ Honkatukia 2011, s. 88.

¹⁶⁰ *Ibid.*, s. 88.

¹⁶¹ *Ibid.*, s. 89.

saada tietoa ja osallistua häneen liittyvässä päätöksenteossa tavalla, joka on hänen ikäänsä ja kehitystasoonsa sopivaa.

Lapsiystävällisen oikeudenkäytön suuntaviivoissa on määritelty, että lapsilla ja tämän *vanhemmilla*¹⁶² on oikeus saada tietoa viranomaisprosessista kaikissa sen vaiheissa. Tällaisia tietoja ovat esimerkiksi tiedot lapsen oikeuksista oikeudenkäynnissä ja sen jälkeen, sekä erilaiset menettelylliset oikeudet, kuten oikeus korvaukseen sekä mahdollisiin oikeudenkäynteihin liittyviin palveluihin. Näitä tietoja ei tulisi antaa ainoastaan vanhemmille, vaan myös suoraan lapselle itselleen tämän ymmärtämällä tavalla.¹⁶³ Myös esimerkiksi erilaiset oikeudelliset termit on selitettävä niin, että lapsi pystyy täysin ymmärtämään niiden merkityksen¹⁶⁴ ja lapsen osallistuessa oikeuden istuntoon tulisi lapselle antaa mahdollisuus tutustua oikeussaliin ennakolta.¹⁶⁵ Lasta ei tule kuitenkaan rasittaa liiallisella tiedolla tai vastuulla, jolla voi olla kielteinen vaikutus tämän hyvinvointiin. Toisaalta tiedonsaanti on kuitenkin yksi lapsen keskeisistä oikeuksista, varsinkin kun miettii tämän ymmärryksen muodostumista. Ilman asianmukaisia tietoja on ymmärrettävästi vaikeaa tehdä kestäviä päätöksiä.

Lapsen tiedonsaantioikeus rikosprosessin asianomistajana on erityisen tärkeä, koska se mahdollistaa lapsen osallistumisen ja osallisuuden oikeusprosessiin omien oikeuksiensa mukaisesti. Tiedonsaanti on myös olennainen osa lapsen suojelua, sillä se auttaa häntä ymmärtämään tilannettaan ja prosessissa tehtävien ratkaisujen seurauksia, mikä voi puolestaan tukea lapsen psyykkistä ja oikeudellista turvallisuutta. Tämä oikeus liittyy läheisesti perustuslain 21 §:n mukaiseen oikeuteen oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin ja hyvään hallintoon, johon kuuluu myös asianmukainen tiedonsaanti.

4.4 Lapsen näkemykselle annettava painoarvo

4.4.1 Ikä ja kehitystaso

Kuten todettu, perustuslain 6.3 § edellyttää, että lapsia kohdellaan yhdenvertaisina yksilöinä, ja heillä on oikeus osallistua itseään koskeviin päätöksiin kehitystasonsa mukaisesti. Lasten

¹⁶² Huom! Termi on Lapsiystävällisen oikeudenkäytön suuntaviivojen mukainen. Asianmukaisempaa olisi käyttää termiä *huoltaja*, sillä lasta saattaa edustaa ja tukea asiassa muikin kuin tämän vanhempi. Viitataan tässä henkilöön, jolla ei välttämättä ole sen enempää oikeudellista tietotaitoa kuin lapsen vanhemmilla.

¹⁶³ Euroopan neuvoston ministerikomitea 2012, s. 20–21.

¹⁶⁴ *Ibid.*, s. 59.

¹⁶⁵ Heikkilä – Rantaeskola – Suikkanen-Malin 2018, s. 192.

oikeuksien komitean yleiskommentin mukaan lapsella ei tarvitse olla kattavia tietoja häneen vaikuttavien asioiden kaikista mahdollisista näkökohdista, vaan hänellä on oltava riittävät tiedot muodostaakseen asiasta oman näkemyksensä.¹⁶⁶ On kuitenkin huomioitava, että lapsen saamat tiedot, hänen kokemuksensa ja muut vastaavat seikat vaikuttavat lapsen näkemykselle annettavaan painoarvoon.¹⁶⁷ Käytännössä se, minkä ikäisen lapsen mielipiteelle voidaan antaa painoarvoa, on jokseenkin ongelmallista. Eri laeissa on otettu eri lähtökohtia ja ikärajoja.

Lapsiystävällisen oikeudenkäytön suuntaviivoissa käytetään ilmaisuja *ikä ja kehitystaso* sekä *ymmärtävät riittävästi*; lapselta ei vaadita käsiteltävänä olevan asian kaikkien osatekijöiden kokonaisvaltaista ymmärtämistä, vaan tällä tarkoitetaan tiettyä ymmärryksen tasoa.¹⁶⁸ Lapsi ei yleensä kykene hahmottamaan kaikkia juridisia tai monimutkaisia käsitteitä, mutta hänen olisi kuitenkin tärkeää ja mahdollista ymmärtää asian peruseriaatteet ja niiden vaikutus pääpiirteissään mielipiteensä ilmaisemiseksi. Lapsen ikä ja kehitystaso vaikuttavat siihen, kuinka lapsen ilmaisemat mielipiteet huomioidaan sekä siihen, miten lapset ylipäättään oireilevat rikoksen seurauksena.

Lähtökohtaisesti lapsen ikä ja kehitystaso on huomioitu jo lainsäädännön tasolla asettamalla erilaisia ikärajoja ja lasten suojelemiseksi säädettyjä erityiskohtia. Lapsen kuulemista, mielipiteen selvittämistä ja informointia koskevat oikeudelliset säännökset ovat tiiviissä yhteydessä kasvatustieteellisen, psykologisen ja psykiatrisen tutkimuksen tuloksiin. Tämä johtuu siitä, että oikeussäädösten laajuus ja joustavuus vaativat tulkintaa, joka pohjautuu tieteelliseen ymmärrykseen lapsen kehityksestä ja tarpeista.¹⁶⁹ Lapsen kehityksen arvioinnissa ei ole keskitytty yksinomaan biologiseen varttumiseen tai kognitiivisiin tekijöihin. Näiden rinnalla on tarkasteltu myös lapsen syy-seuraussuhteiden ymmärryksen kehittymistä, omaehtoisuuden ja henkisen itsenäisyyden muotoutumista sekä sitä, miten lapsen kognitiivinen ja emotionaalinen kehitys etenevät suhteessa toisiinsa. Näin muodostetaan kokonaisvaltainen kuva lapsen valmiuksista osallistua ja toimia erilaisissa oikeudellisissa prosesseissa.¹⁷⁰

Lapsen kuulemista koskevat oikeusohjeet on nivottu biologisen iän sijaan lapsen psykososiaaliseen ikään.¹⁷¹ Lapsen biologinen ja psykososiaalinen ikä ovat siis kaksi eri

¹⁶⁶ YK:n lapsen oikeuksien komitea, Yleiskommentti nro. 12, kohta 21.

¹⁶⁷ Pajulammi 2014, s. 210.

¹⁶⁸ Euroopan neuvoston ministerikomitea 2012, s. 80.

¹⁶⁹ Mahkonen 2001, s. 997.

¹⁷⁰ *Ibid.*, s. 998.

¹⁷¹ *Ibid.*, s. 997.

asiaa.¹⁷² Psykososiaalista kehitystä arvioitaessa terveydenhuollossa otetaan huomioon esimerkiksi lapsen ja vanhemman välinen vuorovaikutus, koulusta saadut tiedot sekä eri mittareilla kerätyt muut havainnot lapsen käyttäytymisestä.¹⁷³ Kehitystason arviointi vaatii kuitenkin asiantuntemusta, joka saattaa vaihdella käytännön toimijoiden, kuten viranomaisten ja oikeusprosessiin osallistuvien asiantuntijoiden keskuudessa.

Näissä lain asettamissa ikärajoissa voidaan nähdä epäjohtonmukaisuutta: miksi esimerkiksi lastensuojeluasioissa lapsen puhevalta on sidottu 12 vuoden ikään, kun taas lapsen yleinen puhevalta on 15 vuotta täyttäneellä lapsella.¹⁷⁴ Tämä herättää kysymyksen siitä, miksi eri konteksteissa lapsen kypsyyttä arvioidaan eri tavoin. Ikärajojen eroavaisuudet voivat luoda epäselvyyksiä ja vaikuttaa lasten oikeuksien toteutumiseen, mutta toisaalta tapauskohtainen arviointi on lapsen edun kannalta aiheellista. Lainsäädännöllisten ikärajojen vaihtelut voivat nähdäkseni epäselvyyksiin lapsen aseman ymmärtämisessä eri prosesseissa.

Olisi syytä pohtia, tulisiko lasta koskevia kuulemissääntöjä ja niiden ikärajoja tarkastella kriittisesti ja yhdenmukaistaa, jotta lapsilla olisi kaikissa tilanteissa yhdenmukainen mahdollisuus vaikuttaa itseään koskeviin asioihin. Nähdäkseni lapsen kehitystason huomioiminen vaatii yhtenäistä lähestymistapaa, jossa ikärajoja sovitetaan yhteen eri oikeuden osa-alueilla. Tämä edistäisi lapsen oikeuksien yhdenvertaista toteutumista ja suojelua.

Kotimaisessa lainsäädännössä sekä lapsen oikeuksien sopimuksessa on viitattu lapsen *ikään ja kehitystasoon* tämän näkemykselle annettavaan painoarvoon tätä koskevassa päätöksenteossa, kun taas lapsen oikeuksien sopimuksen 6 artiklassa puhutaan lapsen *kehittyvistä valmiuksista* tarjottaessa tälle asianmukaista ohjausta ja neuvoa liittyen sopimuksessa turvattujen oikeuksien käyttöön. Lapsen oikeuksien yleiskommentissa on lapsen ymmärryskykyyn katsottu biologisen iän ohella vaikuttavan lapsen tiedot, kokemus, ympäristö, sosiaaliset ja kulttuuriset odotukset sekä aikuisten antama tuki ja kannustus asiassa. Komitean mukaan kehitystason määrittely on hankalaa, mutta sillä lähtökohtaisesti tarkoitetaan lapsen valmiutta ilmaista näkemyksiään järkevästi ja itsenäisesti.¹⁷⁵ Puhuttaessa LOS 12 artiklan mukaisesta iästä ja kehitystasosta tulee

¹⁷² Mahkonen 2001, s. 991.

¹⁷³ Hietanen – Peltola 2022, 10 Psykkinen terveys ja psykososiaalinen kehitys.

¹⁷⁴ Eri lakeihin sisältyvistä ikärajoista ja niiden vertailusta ks. esim. Mahkonen 2001, s. 995.

¹⁷⁵ YK:n lapsen oikeuksien komitea, Yleiskommentti nro. 12, kohdat 28–31.

huomioida se, että näiden arviointi ei koske osallisuutta kokonaisuudessaan, vaan ainoastaan lapsen ilmaisemalle mielipiteelle tai sen ilmaisematta jättämiselle annettavaa painoarvoa.¹⁷⁶

LOS 6 artiklan kehittyvillä valmiuksilla viitataan ensinnäkin siihen, että lasten yksilöllistä kasvua kohti itsenäistä aikuisuutta tulee arvostaa ja tukea lapsuuden jokaisessa vaiheessa. Toiseksi, kehittyvillä valmiuksilla tarkoitetaan lapsen yksilöllistä kehitystä, jolloin vanhempien ei tule vaatia lapselta asioita, jotka eivät vastaa hänen ikäänsä ja kehitystasoaan.¹⁷⁷ Nurmen mukaan mitä lähempänä lapsi on 18 vuoden ikää, sitä enemmän hänen mielipiteilleen on annettava painoarvoa päätöksen osalta.¹⁷⁸ Toisaalta Aaltonen on muotoillut asian seuraavasti: mitä kypsempi lapsi on ja mitä johdonmukaisemmin hän esittää mielipiteensä ja osaa arvioida asian tärkeyttä, sitä suurempi merkitys lapsen mielipiteelle olisi annettava. Katson tämän vastaavan paremmin lainsäädännön lähtökohtia, sillä edellä esitetyn mukaisesti pelkkä ikä ei kerro riittävästi, vaan lapsen näkemyksen huomioinnissa käytetään aina sanapartta ikä ja kehitystaso, ei ainoastaan ikä tai kehitystaso yksistään. Onkin siis huomioitava, että jos varttuneemmankaan lapsen mielipide ei oikeudenkäyntiaineiston valossa vastaa hänen kokonaisvaltaista etuaan, voidaan päätyä lapsen mielipiteen vastaiseen lopputulokseen.¹⁷⁹

Uhridirektiiviä sovellettaessa on sen 1 artiklan 2 kohdan mukaan huolehdittava siitä, että lapsen etu otetaan ensisijaisesti huomioon ja arvioidaan yksilöllisesti. Lasten kanssa on ensisijaisesti sovellettava lapsikeskeistä lähestymistapaa, jossa otetaan asianmukaisesti huomioon lapsen ikä, kypsyys, näkemykset, tarpeet ja huolenaiheet. Direktiivin 10 artiklan mukaan lapsiuhria kuullessa on lapsen ikä ja kypsyys otettava asianmukaisesti huomioon.

Käytännössä lapsen edun arviointiin osallistuu useampi toimija: esitutkintaviranomainen, syyttäjä, sosiaaliviranomainen ja mahdollisesti terveydenhuollon ammattilainen, kuten lasten ja nuorten oikeuspsykiatrian yksikkö.¹⁸⁰ Tässä LASTA-seula -prosessiksi kutsutussa niin sanotussa esitutkinnan välivaiheessa lapsen tilanteen pohtiminen niin tutkinnan, suojelun, hoidon ja tuen kannalta on keskiössä.¹⁸¹

¹⁷⁶ Pajulammi – Hakalehto-Wainio 2013, s. 98.

¹⁷⁷ *Ibid.*, s. 109–110.

¹⁷⁸ Nurmi – Rantala 2011, s. 28.

¹⁷⁹ Aaltonen 2009, s. 242.

¹⁸⁰ Barnahus, LASTA-seula prosessin kuvaus sekä Monialainen yhteistyö.

¹⁸¹ *Ibid.* Laajemmin LASTA-seula -prosessista esimerkiksi Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen nettisivuilla <https://thl.fi/aiheet/vakivalta/tyon-tueksi/lasta-seula-malli-tiedon-jakamiseen-ja-monialaiseen-yhteistyohon>.

Vanhemman ja kenties kypsemmän alaikäisen asiassa on annettava enemmän painoarvoa hänen toiveilleen ja mielipiteilleen. Tämän lisäksi on tärkeää arvioida asian merkitys lapselle, kun harkitaan, miten hänen näkemyksensä vaikuttaa päätökseen.¹⁸² Painoarvo esimerkiksi huoltoasioissa voi muodostua kuitenkin aivan eri tavalla merkittäväksi kuin näkemys rikosasiassa. Prosessien tietyn asteisten samankaltaisuuksien takia tulisi kuitenkin pohtia, voiko hallintoprosesseissa käytettyjä arviointitapoja hyödyntää myös rikosasioissa.

Huomionarvoista alaikäisiin kohdistuvien väkivaltarikosten käsittelyssä on se, että nämä rikokset ovat virallisen syytteen alaisia rikoksia. Tämä tarkoittaa tässä kontekstissa sitä, että vaikka alaikäinen ei haluaisi oikeudellisia toimia häneen kohdistuneesta väkivaltarikoksesta, johtaa tämä siitä huolimatta esitutinnan käynnistymiseen¹⁸³ sekä syytteen nostamiseen syytekynnyksen ylittyessä.¹⁸⁴ Tämä ei tarkoita lapsen mielipiteen sivuuttamista, vaan on julkisen intressin¹⁸⁵ ja täten lapsen suojaamiseksi luotu sääntö.

4.4.2 Informed consent -periaate

Lapsen näkemyksen arvioinnissa etenkin lääketieteen saralla on käytetty myös niin kutsuttua informed consent -periaatetta. Markku Helinin mukaan ”juridisesti relevanttina ei pidetä mitä tahansa lapsen mielipidettä, vaan sillä tarkoitetaan informed consent -tyyppistä perusteltua, harkittua ja punnittua mielipidettä”, jossa lapsen kanta yksinään ei siis ole merkityksellinen.¹⁸⁶ Helinin mukaan kyse on tietoon perustuvan suostumuksen kriteereistä, joiden tulee täytyä, jotta lapsen voidaan katsoa antaneen tietoon perustuvan suostumuksensa häneen kohdistuviin lääketieteellisiin toimenpiteisiin.¹⁸⁷ Tämän perusteella viitataan periaatteeseen tutkielmassa myös tietoon perustuvaa suostumuksena, pitäen asiayhteydestä riippuen myös englannin kielisen termin mukana tapauksissa, joissa juuri siihen on viitattu.

Lapsen mielipiteelle annettavan painoarvon tietynlainen mittari, informed consent -periaate, on alun perin kehitelty lääketieteen parissa. Periaatteen taustalla on ns. Gillick-tapaus, jonka myötä kansainvälinen keskustelu alaikäisen oikeudesta päättää hoidostaan sai laajaa huomiota 1980-luvulla. Tapauksessa Yhdistyneen kuningaskunnan korkeimman oikeuden päätös linjasi, että alaikäisen kyky antaa suostumuksensa lääketieteellisiin toimenpiteisiin ei riipu yksinomaan

¹⁸² Hakalehto 2018, s. 48.

¹⁸³ Poliisihallitus 2019, s. 15–16.

¹⁸⁴ Jokela 2018, s. 263.

¹⁸⁵ Virolainen – Pölönen 2003, s. 405.

¹⁸⁶ Helin 2003, s. 68.

¹⁸⁷ Helin 1994, s. 90–92.

hänen iästään, vaan vaatii arviointia hänen kypsyyttään ja kykyään ymmärtää hoitopäätöksen seurauksia kohtaan. Tämän päätöksen seurauksena syntyi niin kutsuttu Gillick-kompetenssinperiaate, jonka mukaan alaikäiselle voidaan myöntää oikeus päättää hoitotoimenpiteistä, mikäli hänellä katsotaan olevan riittävä ymmärrys niiden vaikutuksista.¹⁸⁸

Lapsen itsemääräämisoikeus korostaa lapsen mahdollisuutta vaikuttaa itseään koskeviin päätöksiin omien kykyjensä mukaisesti. Alaikäisen osalta itsemääräämisoikeus on erityisen merkittävä, sillä se liittyy läheisesti lapsen osallisuuteen ja hänen oikeuteensa tulla kuulluksi. Itsemääräämisoikeus ei ole sidottu tiettyyn ikään, vaan arvio perustuu lapsen ikään ja kehitystasoon, mikä kuvastaa lapsen yksilöllisyyden huomioimista oikeudellisissa prosesseissa.

Suomessa alaikäisen itsemääräämisoikeudesta on säädetty laissa potilaan asemasta ja oikeuksista (785/1992, potilaslaki). Lain 7 § määrittää, että alaikäisellä on itsemääräämisoikeus, mikäli hän kykenee ikänsä ja kehitystasonsa perusteella päättämään hoidostaan. Itsemääräämisoikeutta ei siis ole sidottu laissa mihinkään tiettyyn ikään. Säännöstä täydentävät potilaslain 5 § ja sen perustelut, jotka korostavat oikean ja riittävän tiedon merkitystä itsemääräämisoikeuden käyttämisessä (informed consent).¹⁸⁹ Lisäksi laissa lääketieteellisestä tutkimuksesta (488/1999, tutkimuslaki) on pykälä koskien nimenomaisesti tietoon perustuvaa suostumusta. Lain 5a §:n mukaan ihmiseen kohdistuvaa lääketieteellistä tutkimusta ei saa suorittaa ilman tutkittavan tietoon perustuvaa suostumusta. Jotta tutkittavan antaman suostumuksen katsotaan olevan tietoon perustuva suostumus, on tiettyjen edellytysten täytyttävä. Näitä ovat muun muassa tutkittavalle annettavat tiedot, joiden perusteella hän voi ymmärtää lääketieteellisen tutkimuksen luonteen, tavoitteet, hyödyt, vaikutukset, riskit ja haitat. Nämä tiedot on laadittava myös kirjallisina, ja niiden on oltava tutkittavan saatavilla. Tietojen on oltava kattavia, tiiviitä, selkeitä, oleellisia ja maallikolle ymmärrettäviä ja ne on annettava riittävät tiedot omaavan tutkimusryhmän jäsenen toimesta keskustelemalla. Keskustelussa on varmistettava, että tutkittava on ymmärtänyt tiedot. Keskustelussa on kiinnitettävä huomiota erityisryhmien ja yksittäisten tutkittavien tiedontarpeisiin sekä tietojen antamisessa käytettäviin menetelmiin.

Tutkittavalle on annettava riittävästi aikaa tehdä päätöksensä lääketieteelliseen tutkimukseen osallistumisesta. Jos tutkittava ei tässä laissa säädetyn mukaisesti voi itse antaa tietoon perustuvaa suostumustaan, tiedot on annettava tämän lain mukaan hänen puolestaan

¹⁸⁸ Helin 1994, s. 90–91.

¹⁸⁹ *Ibid.*, s. 90–92.

suostumuksen antamiseen oikeutetulle henkilölle. Tietoon perustuvan suostumuksen antanut henkilö voi myös peruuttaa suostumuksensa lääketieteelliseen tutkimukseen osallistumisestaan missä vaiheessa tahansa. Suostumuksen peruuttamisesta ja tästä seuraavasta tutkimuksen keskeyttämisestä ei saa aiheutua kielteisiä seurauksia tutkittavalle.

Helin on liittänyt tämän periaatteen käytön lääketieteellisissä tapauksissa tilanteisiin, joissa lapsella on itsemääräämisoikeus asiassa. Esimerkiksi 15 vuotta täyttänyt nuori voi antaa suostumuksensa tietynlaisiin lääketieteellisiin toimenpiteisiin. Näissä tilanteissa on kuitenkin otettava huomioon myös vanhempien näkökulma ja siitä on keskusteltava heidän kanssaan.¹⁹⁰ Auvinen on tutkinut informed consent -periaatteen käyttöä huoltoriidoissa ja kehittänyt Helinin näkemyksen pohjalta kysymykset, joiden avulla voidaan arvioida, onko lapsella riittävä ymmärrys käsillä olevasta asiasta niin, että tämän ilmaisemalle mielipiteelle voitaisiin antaa juridista painoarvoa.

Kysymyksinä ovat:

- 1) Onko lapsi asian laatuun nähden riittävän päätöskykyinen?
- 2) Onko lapsi saanut asiasta riittävästi tietoa?
- 3) Miten huolellisesti lapsi on kyennyt harkitsemaan asiaa?
- 4) Onko lapsi voinut ilmaista toivomuksensa ilman pakkoa, taivuttelua ja manipulointia?¹⁹¹

Lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan päätöksen täytäntöönpanosta annetun lain (619/1996, ThL) 2 §:n tulkinnassa on käytetty avuksi tietoon perustuvan suostumuksen periaatetta. Pykälän mukaan, jos lapsi on täyttänyt 12 vuotta, täytäntöönpanoon ei saa ryhtyä vastoin lapsen tahtoa. Täytäntöönpanoon ei myöskään saa ryhtyä vastoin 12 vuotta nuoremman lapsen tahtoa, jos lapsi on niin kehittynyt, että hänen tahtonsa voidaan kiinnittää huomiota. Lapsen vastustuksen merkitystä arvioitaessa on kiinnitettävä huomiota erityisesti lapsen esittämiin perusteisiin vastustukselleen sekä siihen, voidaanko lapsen vastustuksen asiassa esille tulleet seikat huomioon ottaen katsoa perustuvan hänen itsenäiseen tahtoonsa.

¹⁹⁰ Opetus- ja kulttuuriministeriö 2011, s. 69.

¹⁹¹ Auvinen 2006, s. 389–. Ks. myös esim. Helin 2003, s. 68.

Helinin tulkintatavan mukaan riittävän kypsyyden saavuttaneelle lapselle annetaan 2 §:n nojalla merkittävä harkintavalta päättää, suostuuko hän täytäntöönpanoon vai ei. Tuomioistuimen on valvottava, ettei lapsen päätökseen ole kohdistettu epäasiallista painostusta. Jos lapsi kuitenkin ylittää hänelle annetun harkintavallan rajat, eikä hänen päätökselleen esitetä objektiivisesti järkeviä perusteita, lapsen mielipide voidaan jättää huomioimatta sillä perusteella, että hän ei ole harkinnut asiaa tarpeeksi huolellisesti sen vakavuuteen nähden. Tässä tulkinnassa lapsen tahdolla viitataan juuri informed consent -tyyppiseen perusteltuun kannanottoon. Lapsen harkintamarginaali taasen riippuu suuresti tämän iästä ja kehitystasosta. Vaikka lapsen ei voida katsoa saavuttaneen sellaista kypsyyttä, että hänellä olisi asiassa oikeus päättää omasta asiastaan, lapsen mielipiteellä saattaa silti olla huomattava merkitys ThL:n mukaisissa täytäntöönpanoasioissa.¹⁹²

Myös korkein oikeus on soveltanut informed consent -doktriinin lähtökohtia ratkaisussa KKO 2004:76, jossa käsillä oli lapsen tahdonilmaisun merkityksen arviointi. Tapauksessa KKO arvioi sitä, voitiinko 9- ja 12-vuotiaiden lasten katsoa vastustaneen heidän palauttamistaan isälleen Suomesta Amerikkaan. Ratkaisun perustelujen mukaan ”vastustava tahdonilmaisusinänsä ei riitä kieltäytymisperusteeksi, vaan merkitystä on sillä, onko lapsi saanut asiasta riittävästi tietoa, onko hän voinut harkita asiaa huolellisesti ja onko hän muodostanut ja ilmaissut tahtonsa aidosti ilman pakkoa, taivuttelua, manipulointia tai muuta sopimatonta vaikuttamista.” Menemättä syvemmälle tapauksen yksityiskohtiin tai sen lopputulemaan voidaan todeta, että tässä hallinnollisessa ratkaisussa on siis selvästi käytetty tietoon perustuvaan suostumukseen viittaavaa harkintaa. Myös Pajulammen ja Hakalehto-Wainion näkemyksen mukaan kriteeristöä voidaan käyttää suuntaa antavana työkaluna myös muissa kuin potilaslain tilanteissa asioissa, joilla voidaan katsoa olevan painavia ja pysyviä seurauksia lapsen elämän kannalta.¹⁹³

4.4.3 Tietoon perustuvan suostumuksen käyttö rikosoikeudessa

Helin on tarkastellut lapsen näkemykselle annettavaa painoarvoa myös objektiivisen perustelun kannalta, sillä kysymys siitä, milloin lapsi on asian laatuun nähden riittävän päätöksentekokykyinen, on erittäin vaikea ajatella objektiivisesti. Helin on päätenyt näkökulmaan, jonka mukaan, jos lapsen mielipide poikkeaa merkittävästi siitä, mikä

¹⁹² Helin – Linna – Rintala 1997, s. 62–63.

¹⁹³ Pajulammi – Hakalehto-Wainio 2013, s. 106.

objektiivisesti vaikuttaa järkevältä ja tavallisten ihmisten preferenssin mukaiselta, voidaan katsoa, että alaikäinen ei ole saavuttanut asian vaatimaa riittävää päätöksentekokykyä.¹⁹⁴

Tämän pohjalta voidaan pohtia tietoon perustuvan suostumuksen käyttöä myös rikosprosessissa: jos lapsen näkemys rikosprosessissa on objektiivisesti ajatellen järkevä, voitaisiin lapsen katsoa saavuttaneen asian vaatiman riittävän päätöksentekokyvyn tason. Asia on asetettava oikeisiin mittasuhteisiin ja kriteeristöä käytettävä lasten ikään ja kehitystasoon sopivaan tyyliin. Jos lapsen mielipiteen ilmaisu sivuutetaan täysin kriteereiden täyttymisestä huolimatta, voidaan kyseenalaistaa se, annetaanko lapselle edes tosiasiallista mahdollisuutta osallistua henkilöään koskevan asian käsittelyyn ja näin ollen oikeuksiensa käyttämiseen. Potilaslain sekä tutkimuslain esimerkit havainnollistavat, kuinka lainsäädännössä pyritään takaamaan alaikäiselle oikeus tehdä informoituja päätöksiä itseään koskevissa asioissa. Tämän myötä vastaavaa periaatetta voitaisiin soveltaa myös lapsen oikeuksien toteutumisessa rikosoikeudellisessa menettelyssä.

Lapsen näkemyksen selvittäminen ilman ystävien painostusta tai muita hänen mielipiteeseensä vaikuttavia tekijöitä voi olla hyvinkin haasteellista, vaikka selvää fyysistä tai henkistä traumaa ilmenisi. Kuten todettu, jos lapsella ei ole riittävästi tietoa päätöksensä kohteesta ja sen mahdollisista vaikutuksista, on hänen harkinta- ja päätöskykynsä merkitystä vaikea arvioida, tai ottaa huomioon häntä koskevassa menettelyssä. Tähän liittyy manipuloinnin käsite, jolla viitataan tässä yhteydessä lapsen mielipiteeseen vaikuttamista, sillä manipulointia voi olla esimerkiksi jonkun asian kertomatta jättäminen tai siitä valehtelu.¹⁹⁵ Toisaalta informed consent -periaatteen pohjalta luotujen kysymysten mukaisesti voidaan pohtia pakon, taivuttelun ja manipuloinnin liityntää tietynlaiseen painostukseen, nimittäin ystäväpiirin vaikutuksesta niin rikoksesta ilmoittamiseen sekä siitä rangaistuksen ja vahingonkorvausten vaatimiseen¹⁹⁶. Poliisihallituksen analyysin mukaan nuorisotyön näkökulmasta juuri kaveripiirin merkitystä nuorten rikollisuudelle ei huomioida riittävästi.¹⁹⁷ Lapset usein pohtivat omaa syyllisyyttään vaikeissa asioissa, joten on tärkeää tuoda esiin myös ne teot, joilla lapsi on suojellut itseään, kuten kertonut tapahtuneesta jollekin aikuiselle.¹⁹⁸ Nuoren saattaa vallata syyllisyydentunne,

¹⁹⁴ Helin 2003, s. 68.

¹⁹⁵ Auvinen 2006, s. 396.

¹⁹⁶ Kirjoittajan huomautus: Manipulointi ei näissä tapauksissa ole välttämättä tietoista ja tarkoituksellista vaikuttamista uhriin, mutta alaikäisten ystävyys-suhteiden myötä yksittäiset sanomisetkin voivat elämäkokemuksen perusteella vaikuttaa henkilön mielipiteeseen.

¹⁹⁷ Poliisihallitus 2024, Tiivistelmä / Keskeiset löydökset.

¹⁹⁸ Korpilahti– Kettunen – Nuotio – Jokela – Nummi 2019, s. 133.

vaikkei tämä olisi sinällään vaikuttanut rikoksen tapahtumiseen. Tämä tunne voi johtua siitä, että uhri haluaa saada tilanteen nopeasti hallintaansa ja löytää selityksen tapahtuneelle. Lisäksi uhri saattaa kokea uhriksi joutumisen nöyryyttävänä ja häpeällisenä.¹⁹⁹

Alaikäisen itsemääräämisoikeudella on erityisen merkittävä rooli tilanteissa, joissa alaikäinen kokee huoltajan osallistumisen päätöksentekoon kiusalliseksi, tai joissa alaikäisen ja huoltajan näkemykset ovat ristiriidassa. Tämä korostuu erityisesti tapauksissa, jotka liittyvät herkkiin aiheisiin. Mahdollistamalla riittävän kypsille alaikäisille oikeus tehdä päätöksiä ilman huoltajansa osallistumista, voidaan lääketieteellisessä kontekstissa madaltaa hoitoon hakeutumisen kynnyistä ja tukea alaikäisen etua. Saman voisi nähdä tapahtuvan rikosoikeuden parissa: lapsi kokee häneen kohdistuneen pahoinpitelyn kiusalliseksi ja ei halua puhua tapahtuneesta huoltajiensa edessä tai lapsen ja tämän huoltajan näkemys eroaa esimerkiksi vahingonkorvausvaatimusten osalta. Antamalla lapselle tarvittavat tiedot ja takaamalla tälle riittävä ymmärryksen taso, aikaa miettiä ratkaisuaan ja mahdollisuus kertoa näkemyksensä ilman asiatonta, tahallista tai tahatonta, vaikuttamista siihen toteutetaan lapsen etua.

Toisaalta täytyy kuitenkin huomioida se, että joskus asianomistajan edun mukaista voi olla tämän mielipiteen sivuuttaminen, jotta asia saadaan käsitellyksi.²⁰⁰ Esimerkkinä hypoteettinen tilanne, jossa nuori ei halua myötävaikuttaa rikoksen selvittämiseen eikä vaatia rangaistusta, mutta esitutkintaviranomainen ja syyttäjät katsovat yleisen syyteoikeuden perusteella olevan oikeudenmukaista syyttää epäiltyä tästä rikoksesta. Asianomistaja saattaa pelätä tekijää tai kokea, ettei hänellä ole ”voimia, aikaa tai taitoa ja asiantuntemusta vaikuttaa asian etenemiseen”²⁰¹. Osallisuus ylipäättään antaa myös oikeuden tehdä ”vääriä” valintoja, jotka tulee ottaa huomioon, ”ellei kysymys ole painavasta ja kauaskantoisesta asiasta, joka merkittävästi uhkaa lapsen etua”²⁰². Tällöin punnittavaksi tulisi juuri päätöksentekokykyisyys, riittävä tiedonsaanti ja vakaa harkinta.

Jo tutkimuslain 5a §:n sanamuoto *keskustelusta* viittaa siihen, ettei tietojen antaminen kertaalleen kuulustelun alussa ole riittävä toimi. Sovellettuna rikosprosessiin ja erityisesti esitutkintaan tulisi lapselle antaa tieto oikeuksistaan esitutkinnan alussa keskustelemalla sekä antamalla nämä tiedot myös kirjallisesti tässä yhteydessä. Pelkkä ilmoitus haastateltavan

¹⁹⁹ Kjällman 2004, s. 30.

²⁰⁰ *Ibid.*, s. 75.

²⁰¹ Hahto 2004, s. 75.

²⁰² Pajulammi – Hakalehto-Wainio 2013, s. 107.

oikeuksista ja kysymys ”ymmärsitkö” ei siis olisi riittävää, vaan esitutkintaviranomaisen tulisi keskustella näistä lapsen kanssa ja varmistaa todella tämän ymmärtäneen hänelle esitetyt asiat. Honkatukian mukaan kertaluontoisen asioista kertomisen sijaan tietoa pitäisi välittää pidemmän ajan kuluessa, jotta voidaan varmistua asianomistajan tiedon ymmärryksestä ja tämän taidosta käyttää saamiensa tietoja hyväkseen.²⁰³ Tämä koskee nähdäkseni niin esimerkiksi tietoja prosessin etenemisestä kuin myös uhrille tarjolla olevista palveluista ja tämän oikeuksista erilaisiin palveluihin. Näin pystytään varmistamaan tiedon tosiasiallinen sisäistäminen ja lapsen tietoon perustuva suostumus eri toimille. Oikeusministeriön kriminaalipoliittisen osaston mietinnössä on nostettu esiin viranomaisviestinnän kehittämiseksi esimerkiksi uhrin oikeuksista tiedottamisen tueksi laadittavat uudet esitteet ja lomakkeet sekä uhrille ja kansalaisille tarjottavan pääsyn tietoihin sähköisesti, mihin kuuluisi yhteistyö ja kampanjointi rikoksen uhrien tietoisuuden lisäämisestä.²⁰⁴ Tällainen toiminta tukisi uhrin keskustelussa saamia tietoja, sillä tietoihin olisi helppo palata uudelleen omalla ajalla.

Periaate korostaa päätöksenteon perustaksi annettavien tietojen ymmärrettävyyttä, riittävyttä ja asianmukaisuutta, jolloin lapsen käsityskyky ja tietoisuus tilanteesta muodostavat keskeisen arviointikriteerin. Tämä lähestymistapa tarjoaa konkreettisen viitekehyksen lapsen ymmärryksen ja kypsyyden arvioinnille myös oikeudellisissa yhteyksissä. Nähdäkseni periaatteen soveltaminen lapsen kuulemisessa edellyttäisi, että lapselle tarjotaan riittävä ja selkeästi esitetty tieto hänen oikeudellisesta asemastaan ja asian käsittelystä. Tämä auttaa varmistamaan, että lapsi ymmärtää paitsi häntä koskevan asian myös sen mahdolliset seuraukset. Tällöin hänen näkemyksensä voidaan arvioida tietoon perustuvana, mikä lisää sen painoarvoa päätöksenteossa. Näkemys tukee ajatusta, että lapsen kyky ymmärtää ja perustella näkemyksensä on olennainen tekijä arvioitaessa hänen mielipiteensä merkitystä suhteessa muihin prosessiin vaikuttaviin tekijöihin.

Tämä ajattelumalli yhdistyy myös lapsen edun periaatteeseen. On lapsen edun mukaista, että hänen näkemykselleen annetaan suurempi painoarvo silloin, kun hän kykenee ymmärtämään tilanteensa ja siihen liittyvät tekijät. Tämä ei kuitenkaan poista tarvetta tarkastella asiaa kokonaisvaltaisesti, huomioiden esimerkiksi huoltajien ja tuomarin näkökulmat sekä objektiiviset seikat, jotka voivat vaikuttaa lopulliseen arvioon.

²⁰³ Honkatukia 2011, s. 166.

²⁰⁴ Sarimo – Salmi 2016, Kuvailulehti.

Tietoon perustuva suostumus tarjoaa myös keinon asettaa rajoja lapsen näkemyksen painoarvolle tilanteissa, joissa hänen ymmärryksensä ei täytä vaadittuja kriteereitä tai hänen näkemyksensä poikkeaa merkittävästi siitä, mitä voidaan pitää yleisesti hyväksyttävänä tai järkevänä. Tällöin periaate toimii sekä lapsen suojelun että osallisuuden tukemisen välineenä, tasapainottaen yksilön oikeuksia ja yhteiskunnan intressejä.

Laajemmin tarkasteltuna, informed consent -periaatteen käyttöönotto voisi toimia osana systemaattista lähestymistapaa lapsen osallisuuden arvioinnissa rikosprosesseissa. Se auttaisi määrittämään lapsen mielipiteen painoarvon oikeudenmukaisesti, huomioiden niin hänen yksilölliset kykynsä kuin prosessin kokonaistavoitteet. Periaatteen käyttö voisi turvata lapsen oikeuksia rikosprosessissa varmistamalla, että lapsi tekee päätöksiä ja osallistuu prosessiin ymmärryksensä mukaisesti ja tietoisena oikeuksiensa merkityksestä. Periaatteen myötä lapsen erityispiirteiden arviointi, osallisuus ja tiedonsaanti sekä oikeusturva yhdistyisi luonnollisesti yhteen prosessiin.

5 Nuorten välinen väkivaltarikollisuus erityistarkastelussa

5.1 Tutkimukset nuoriin kohdistuvasta väkivallasta

Perustuslain 7 § suojaa ruumiillista koskemattomuutta, jota rikoslain kriminalisoinnit tukevat.²⁰⁵ Nuorten tekemien rikosten uhrin ovat usein myös nuoria.²⁰⁶ On ongelmallista, että lapsia pidetään herkemmin suojelun tarpeessa, kun taas nuorten oletetaan kantavan itse vastuu teoistaan²⁰⁷, sillä kansallinen ja kansainvälinen oikeus määrittelevät nuoret edelleen lapsiksi, mikä tarkoittaa, että heidän suojelemisensa tulisi olla yhtä tärkeää kuin nuorempien lasten.

Heiskanen ja Roivanen ovat tutkineet teoksessaan *Helsinki! Tutkimus helsinkiläisten turvallisuudesta ja Helsingin poliisin palvelukyvyistä* (2005) muun muassa helsinkiläisten rikosten uhrien näkemystä Helsingin poliisin palvelukyvyistä selvittämällä, miten autovarkauksien, asuntomurtojen, ryöstöjen ja pahoinpitelyiden kohteeksi joutuneet ovat kokeneet poliisilta saamansa palvelun. Tutkimuksen mukaan juuri pahoinpitelyrikosten uhrin olisivat tarvinneet muita enemmän apua ja tukea esimerkiksi rikostutkinnan etenemisestä, omista oikeuksista tutkintaprosessissa, rikosprosessin seuraavista vaiheista, erilaisista tukiverkostoista sekä vahingonkorvausten arviointitavoista ja hakemisesta. Tämän lisäksi oikeudellisen avun saamisesta ja vahingonkorvausten hakemisesta olisi kaivattu lisätietoa. Tutkimuksessa useimmiten juuri pahoinpitelyn uhrin kaipasivat eniten tietoa (27 % uhreista). Myös ryöstön kohteeksi joutuneet yhtyivät pahoinpitelyiden ja varkausrikosten uhrien näkemyksiin heidän kaipaamastaan tiedosta.²⁰⁸ Tämän tutkimustiedon kannalta on helppoa korostaa lapsen tiedonsaantioikeuden merkittävyyttä. On tosin huomioitava, että tutkimus on lähes 20-vuotta vanha ja se keskittyi ainoastaan yhden kaupungin aineistoon, mikä korostaa tarvetta laajemmalle ja ajankohtaisemmalle tutkimukselle.

Myös muu aiempi tutkimus väkivaltarikosten uhrien kokemuksista on alkanut vanhentua ja sen rajaukset ovat osittain puutteelliset oman tutkimukseni kannalta. Esimerkiksi Kainulaisen ja Saarikkomäen tutkimus *Rikosprosessi väkivaltarikosten uhrien näkökulmasta* vuodelta 2014 käsittelee väkivaltarikosten uhrien oikeudenmukaisuuden kokemuksia. Tämä tutkimus perustuu kuitenkin aineistoon, joka koostuu vuonna 2007 kirjattujen rikosilmoitusten täysi-

²⁰⁵ HE 309/1993 vp, s. 46.

²⁰⁶ Poliisihallitus 2024, s. 35.

²⁰⁷ Raitakari – Virokangas 2009, s. 9.

²⁰⁸ Heiskanen – Roivanen 2005, s. 147–148.

ikäisistä asianomistajista.²⁰⁹ Näin ollen juuri nuorten kokemusten osalta on tutkimusaukko, jota tulisi täyttää. Näistä puutteista huolimatta nämä tutkimukset voivat kuitenkin tarjota suuntaa antavaa tietoa uhrien näkemyksistä laajemminkin.

Honkatukian tutkimuksessa ensimmäinen uhreille suunnattu kysely osoitettiin tukipalvelun yhteydenottokeskustelun jälkeen siihen suostuville helmi-maaliskuussa 2009. Toinen suunnattiin uhreille, joilla oli koulutettu, vapaaehtoinen tukihenkilö Rikosuhripäivystyksestä. Kyselyt olivat pääpiirteittäin samanlaiset. Kyselyillä pyrittiin selvittämään, ketkä hakeutuvat rikosten uhreille tarkoitettuihin tukipalveluihin ja minkälaisen rikosten vuoksi apua haettiin. Lisäksi kartoitettiin, miten vastaajia on kohdeltu rikosprosessin aikana.²¹⁰

Tällä vuosikymmenellä tehtyä tutkimusta edustaa Elisa Silvennoisen *Lapsen oikeudet ja lapsiasianomistajan rooli esitutkinnassa*. Kyseinen tutkimus käsittelee kuitenkin alle 15-vuotiaan lapsen asemaa ja oikeuksia vain esitutkinnassa. Teoksessa on käsitelty kattavasti YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen kautta lapsen etua, osallistumisoikeutta, lapsen suojelun tavoitteita ja toteutumismahdollisuuksia suomalaisessa esitutkinnassa.²¹¹ Tutkimus on osoittautunut hyödylliseksi lähtökohdaksi tätäkin tutkielmaa tehtäessä, mutta tutkimusaukko on edelleen nähtävissä juuri 15–17-vuotiaiden osalta. Myöskään erityisesti lapsen perusoikeuksia korostavaa tutkimusnäkökulmaa ei ole hyödynnetty. Tilastollisesti nuoriin kohdistuvaa väkivaltaa on kuitenkin suhteellisen kattavasti.

Poliisihallituksen taktisen teema-analyysin mukaan suurin osa nuoriin kohdistuneesta väkivallasta on sisarusten tai toisten nuorten tekemää.²¹² Vuoden 2020 nuorten rikoskäyttäytymisen ja uhritutkimuksen mukaan muun kuin perheenjäsenen tekemän fyysisen väkivallan kohteeksi oli joutunut 20 % kyselyyn vastanneista 15–16 vuotiaista nuorista. Tutkimuksen mukaan yleisimmin fyysistä väkivaltaa nuoriin kohdistivat sisarukset (11 %), kaverit (11 %) tai muut tutut nuoret (7 %). Sen sijaan nuoriin kohdistivat harvemmin väkivaltaa tuntemattomat nuoret (4 %) tai seurustelukumppanit (2 %).²¹³ Vuoden 2024 nuorisorikollisuuskyselyn mukaan 45 %:ssa viimeisen 12 kuukauden aikana tapahtuneista

²⁰⁹ Kainulainen – Saarikkomäki 2014, s. 26.

²¹⁰ Honkatukia 2011, s. 19–20.

²¹¹ Silvennoinen 2020, s. 9.

²¹² Poliisihallitus 2024, s. 35.

²¹³ Kaakinen – Näsi 2021, s. 18–19.

väkivallanteoista uhri ja tekijä olivat toiselleen tuttuja nuoria.²¹⁴ Yleisimmin fyysistä väkivaltaa nuoriin kohdisti sisarukset (13 %) ja kaverit (9 %) tai muut tutut nuoret (6 %).²¹⁵

On kuitenkin huomioitava, että suuri osa nuortenkin välisestä rikollisuudesta voi jäädä piilorikollisuudeksi, eli siitä ei aina raportoida poliisille. Rikosuhritutkimuksen avulla on saatu selville kuudes- ja yhdeksäsluokkalaisten kokemaa väkivaltaa, joka ei välttämättä ole tullut poliisiin tietoon.²¹⁶ Tutkimuksen mukaan ”ikätovereiden välinen väkivalta ei usein tule esiin kysyttäessä väkivallan teoista yleisellä tasolla, sillä ikätoverien taholta koettu väkivalta koetaan normaalimmaksi tai hyväksyttävämmäksi, ja se arvioidaan herkästi vähemmän vakavaksi”²¹⁷. Vuoden 2024 nuorisoriikollisuuskyselyn mukaan vain 14 %:ssa viimeisen 12 kuukauden aikana tehdyissä pahoinpitelyissä uhri oli kertonut poliisille vähintään yhteen häneen kohdistuneesta pahoinpitelystä.²¹⁸

Kyselyn mukaan ”uhkaamalla varastamisen” kohteeksi oli viimeisen 12 kuukauden aikana joutunut 4 %:a kyselyyn vastanneista, elämänsä aikana 8 %:a, kun taas pahoinpitelyn uhriksi oli joutunut 11 %:a vastaajista, elämänsä aikana 25 %:a. Varkauksien kohdalla luvut olivat selkeästi korkeammat, sillä 12 kuukauden aikana varkauden uhriksi oli joutunut 15 %:a vastanneista ja elämänsä aikana luku oli jopa 35 %:a.²¹⁹ Uhrikokemusten hienoista lisääntymistä on nähtävissä lähes kaikkien tekotyyppejen osalta, eniten varkauksien kohdalla (2 %:a vuodesta 2020).²²⁰ Väkivallantekojen seurauksena 39 %:a kyselyyn vastanneista kertoi, että tästä oli aiheutunut vahinkoa ihmiselle ja/tai omaisuudelle. Kuitenkin vain viisi prosenttia pahoinpitelyjen uhreista ilmoitti tarvitseensa ensiapua ja kahdeksan prosenttia pahoinpitelyn uhreista joutui lääkäriin tai sairaalaan.²²¹ Kuitenkin 38 %:a väkivallan uhreista ilmoitti saaneensa vammoja, muttei tarvinnut niihin hoitoa.²²²

Suomessa tilastoidaan sairaaloissa tapahtunut lääketieteellinen hoito, jonka perusteella voidaan tutkia myös väkivallan uhrien vammoja. On kuitenkin huomioitava, että vakavimmat vammat tulevat tilastoiduiksi korkealla kattavuudella, kun taas lievempien vammojen tilastointi on

²¹⁴ Suonpää – Raeste – Saartenoja 2024, s. 20.

²¹⁵ *Ibid.*, s. 23.

²¹⁶ Mielityinen – Hautamäki – Hakala – Fagerlund – Ellonen 2023, s. 9.

²¹⁷ *Ibid.*, s. 32.

²¹⁸ Suonpää – Raeste – Saartenoja 2024, s. 28.

²¹⁹ *Ibid.*, s. 16–17. Termillä viitataan varkauteen, jossa on käytetty väkivaltaa tai sen uhkaa.

²²⁰ *Ibid.*, s. 18. Tutkittuja tekotyyppejä tässä kohtaa olivat varkaus, pahoinpitely, uhkaamalla varastaminen, väkivallan uhka ja kuritusväkivalta. Näistä kuritusväkivalta on ainoa, jossa selkeää muutosta huonompaan ei ole nähtävissä.

²²¹ Suonpää – Raeste – Saartenoja 2024, s. 22.

²²² *Ibid.*, s. 25.

todennäköisesti vähemmän kattavaa, sillä kaikissa tapauksissa ei edes hakeuduta hoitoon. Vuosina 2000–2017 juuri nuorten (13–17 vuotta) osuus alaikäisistä väkivallan uhreista, jotka ovat olleet sairaalassa yön yli tai olleet päiväkirurgisessa operaatiossa on ollut suurin (71 %). Näillä hoitajaksoilla 61 prosentissa oli kirjattu tekijä, joista ystävien tai tuttavien osuus nuorten osalta oli 20 prosenttia ja puolison tai partnereiden osuus 9 prosenttia.

Avohoidon puolella (käynti erikoissairaanhoidossa lääkärin tai sairaanhoitajan vastaanotolla) vuosien 2010–2017 välisenä aikana väkivallan uhreista 75 % oli nuoria. Näiden käyntien osalta 53 prosentissa käynneistä oli kirjattu tekijä, joka oli 22 prosentissa tapauksista nuorten ystävä tai tuttava. Puolisojen ja partnerien osuus tekijöistä oli avohoidossa viisi prosenttia. Suurin ryhmä molemmissa hoitokirjauksiin johtaneissa väkivallan seurauksena aiheutuneista vammoista tekijänä oli muu tai tuntematon tekijä.²²³

Väkivalta voi aiheuttaa nuorelle ensinnäkin eriasteisia fyysisiä vammoja, mutta huomattavia ovat myös pitkäaikaisseuraukset, kuten mielenterveyden häiriöt ja psyykkiset sairaudet, jotka ilmenevät useimmiten ensimmäisen kerran vasta muutaman viikon kuluessa traumakokemuksesta, useimmiten jopa kuukausia tämän jälkeen.²²⁴

Väkivalta uhkaa siis nuoren fyysistä ja psyykkistä koskemattomuutta. Vakavat väkivallanteot voivat vaarantaa nuoren oikeuden suojeluun ja turvalliseen elinympäristöön, sekä ääritapauksessa jopa oikeuden elämään. Käsiteltäessä nuoreen kohdistunutta väkivaltarikosta myös lapsen kohtaamistavalla voi olla vaikutusta hänen osallistumisoikeutensa ja mielipiteen ilmaisun kannalta, sillä jos lapsi ei koe menettelyä oikeudenmukaiseksi, voi hänen osallisuutensa ja luottamuksensa viranomaisiin järkkäytyä. Näin rikosprosessin aikana uhrin tarpeiden huomioiminen, kuten oikeus turvallisuuteen, informointiin ja tukihenkilön saantiin, liittyy vahvasti perusoikeuksien toteutumisen varmistamiseen.

5.2 Tapausanalyysi nuoren asianomistajan näkemyksen huomioon ottamisesta ja ymmärryksen varmistamisesta

5.2.1 Tutkimuksen perusoikeudellinen ja teoreettinen tausta

Lapsiin kohdistuva väkivalta on lapsillekin turvatun perusoikeuden henkilökohtaiseen koskemattomuuden loukkaus, jolta erityisesti aikuisia heikommissa asemassa olevia lapsia

²²³ Korpilahti–Kettunen – Nuotio – Jokela – Nummi 2019, s. 67–71.

²²⁴ *Ibid.*, s. 201 ja 208–209.

tulee suojella. Tietoisuuden lapsen oikeuksista on nähty ehkäisevän näihin kohdistuvaa väkivaltaa.²²⁵

Perusoikeuksien toteutuminen on keskeinen osa oikeusvaltion toimintaa, ja ne muodostavat lähtökohdan kaikelle julkiselle toiminnalle, johon myös rikosprosessi lukeutuu. Tutkielman toisessa luvussa käsitellyt kansalliset ja kansainväliset säädökset asettavat valtiolle velvoitteita turvata yksilön oikeudet erityisesti silloin, kun hän joutuu rikoksen uhriksi. Näistä velvoitteista erityisesti yhdenvertaisuus (PL 6 §), oikeus elämään, henkilökohtaiseen vapauteen ja koskemattomuuteen (PL 7 §), oikeusturva (PL 21 §) sekä lapsen oikeuksien erityinen suojelu (PL 6.3 §) korostuvat tilanteissa, joissa alaikäinen on asianomistajana.

Poliisin toiminnalla esitutkinnassa ja käräjäoikeuksien päätöksenteolla on erityinen merkitys perusoikeuksien toteutumisessa rikosprosessin aikana. Esitutkintavaiheessa poliisi vastaa paitsi asian selvittämisestä myös uhrin oikeusturvan ja prosessuaalisten oikeuksien turvaamisesta. Poliisin toiminnan tulee noudattaa perustuslain ja kansainvälisten sopimusten asettamia reunaehtoja, kuten oikeutta tiedonsaantiin, oikeudenmukaiseen kohteluun ja yksilöllisiin tarpeisiin vastaamiseen. Tämä korostuu erityisesti lapsiin kohdistuvissa väkivaltarikoksissa, joissa asianomistajan haavoittuva asema vaatii viranomaisilta erityistä sensitiivisyyttä ja osaamista.

Käräjäoikeuksien osalta perustuslain 21 §:n mukainen tuomioiden perusteluvelvollisuus muodostaa keskeisen elementin oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin toteutumisessa rikosprosessin loppuvaiheessa. Tämä velvollisuus varmistaa, että tuomioistuimen ratkaisu on läpinäkyvä, ymmärrettävä ja asianmukaisesti perusteltu, mikä on erityisen tärkeää lapsen etuun ja hänen oikeuksiinsa liittyvissä tapauksissa.

Oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin turvaaminen edellyttää myös, että lapsen on mahdollista osallistua prosessiin ja vaikuttaa häntä koskeviin asioihin lapsen oikeuksien sopimuksen 12 artiklan mukaisesti. Lapsella tulisi siis tarvittaessa olla käytettävissä oikeudellinen avustaja. Avustajan puuttuminen voi heikentää lapsen mahdollisuuksia tuoda esiin oma näkökulmansa ja saada tukea oikeudenkäyntiin liittyvien oikeudellisten ja henkilökohtaisten kysymysten ymmärtämisessä.

²²⁵ Korpilahti– Kettunen – Nuotio – Jokela – Nummi 2019, s. 98.

Näin ollen käräjäoikeuksien toiminta ei rajoitu pelkästään ratkaisun tekemiseen, vaan siihen liittyy laajempi velvollisuus varmistaa, että prosessin kaikki vaiheet noudattavat perustuslain ja kansainvälisten ihmisoikeusnormien vaatimuksia. Tämä korostuu erityisesti lapsiin kohdistuvissa väkivaltarikoksissa, joissa asianomistajan haavoittuva asema ja erityistarpeet asettavat tuomioistuimelle lisää vaatimuksia oikeudenmukaisen kohtelun ja oikeusturvan toteutumisessa.

Teoreettisena viitekehyksenä tutkimus asettuu raameihin, jossa valtio on velvollinen turvaamaan yksilön oikeudet oikeudellisissa prosesseissa esitutkinnasta tuomioistuinkäsittelyyn. Tutkimuksessa sovelletaan perusoikeuspositiivista näkökulmaa, joka korostaa valtion aktiivista roolia yksilön oikeuksien edistämässä ja turvaamisessa. Näiden näkökohtien pohjalta tarkastellaan, kuinka hyvin poliisin ja käräjäoikeuksien toiminta vastaa lapsen erityisasemaan liittyviä vaatimuksia väkivaltarikosten yhteydessä.

Tämä tutkimusosa on tutkielman ytimessä, sillä se tarkastelee konkreettisesti, miten lapsen oikeudet määritellään ja turvataan rikosprosessissa väkivaltarikosten osalta. Tämä lähestymistapa mahdollistaa lainsäädännön ja kansainvälisten sopimusten tarjoamien oikeuksien toteutumisen arvioinnin käytännössä. Analyysi yhdistää teoreettisen tarkastelun empiirisiin havaintoihin ja auttaa vastaamaan tutkimuskysymykseen havainnollistamalla oikeusprosessien vahvuuksia ja puutteita lapsen näkökulmasta.

Tutkimuksen materiaaleihin perustuvan sisällönanalyysin avulla tarkastellaan ja systematisoidaan sitä, millaista tukea ja millaisia ohjeita lapselle annetaan rikosprosessissa niin esitutkinnassa kuin käräjäoikeudessa lapsen oikeuksien toteutumisen turvaamiseksi. Tutkimuksessa keskitytään prosessuaalisen oikeudenmukaisuuden pohjalta siihen, miten lapsen oikeus tulla kuulluksi on toteutunut sekä millaisia ohjeita ja tukea lapselle on annettu eri prosessin vaiheissa ja miten nämä toimet ovat linjassa kansallisen lainsäädännön ja kansainvälisten sopimusten vaatimusten kanssa. Analyysissä kiinnitetään huomiota siihen, onko lapsen ja hänen huoltajiensa ohjaus tukipalveluiden piiriin toteutunut ja missä määrin nämä palvelut tukevat lapsen oikeuksien toteutumista. Käräjäoikeuden osalta erityisesti perusteluvollisuuden ja lapsen oikeuden avustajan käyttöön katsotaan olevan keskeisiä tekijöitä oikeudenmukaisuuden varmistamisessa.

Tutkimus tuo esiin käytännön suosituksia oikeusprosessien kehittämiseksi entistä lapsiystävällisemmiksi. Näin se tukee johtopäätöksiä, jotka eivät vain osoita nykyjärjestelmän puutteita, vaan antavat suuntaviivoja lapsen oikeuksien vahvistamiseen oikeusprosessissa.

Poliisihallituksen analyysitoimintojen tutkimuksen mukaan kouluikäiset ovat nuorista suurin ikäryhmä henkeen ja terveyteen kohdistuvien rikosten asianomistajista.²²⁶ Nuoret ovat jääneet uhritutkimuksessa paitsioon niin uhrin aseman kuin turvattomuuden suhteen.²²⁷ Tämän takia olen rajannut oman tutkimukseni ensinnäkin koskemaan juuri 15–17-vuotiaiden välisiä väkivaltarikoksia, eli tapauksia, jossa sekä epäilty tekijä että uhri kuuluvat tähän ikäluokkaan. Toiseksi rajaus on tältä osin aiheellinen, sillä 15 vuotta täyttäneet esiintyvät yleisemmin itse henkilökohtaisesti oikeudessa, kuin tätä nuoremmat. Heillä on oikeudenkäymiskaaren 12 luvun 1 §:n 3 momentin mukaisesti oikeus käyttää huoltajan tai muun laillisen edustajan ohella itsenäisesti puhevaltaansa henkilöään koskevassa asiassa.

5.2.2 Tutkimusaineisto

Tässä tutkimuksessa väkivaltarikokset on rajattu koskemaan rikoslain 21 luvun 5 §:n pahoinpitelyä, 6 §:n mukaista törkeää pahoinpitelyä sekä rikoslain 31 luvun 1 §:n ryöstöä ja tämän 2 §:n mukaista törkeää tekemuotoa ja näiden yrityksiä. Lisäksi mukaan on otettu RL 21:1–3 §:en mukaiset tapon ja murhan yritykset. Aineisto on kohdistettu edellä mainittuihin rikoksiin juuri teeman ajankohtaisuuden vuoksi. Tämän takia oleellista ei ole tutkia eri rikosnimikkeiden määriä, mutta nimikkeet ja niiden vakavuus otetaan huomioon muussa analysoinnissa.

Aloittaessani aineistonhaun Oikeusrekisterikeskuksesta (ORK), joka ylläpitää tietoja tuomioista ja muista oikeuslaitoksen päätöksistä, ongelmaksi muodostui se, ettei aineiston rajaaminen ollut mahdollista uhrin iän perusteella. ORK:lla ei ollut mahdollista kohdistaa hakuaan tekohetken mukaiseen ikään ja diaaritiedot on yleisesti ottaen listattu päärikosnimikkeen perusteella. Asiantuntijan kanssa käydyn sähköpostikeskustelun perusteella ”lista ei siten sisällä ratkaisuja, joissa on mahdollisesti esimerkiksi pahoinpitelyn yhteydessä käsitelty samalla jotain vakavampaa rikossyytettä”²²⁸. Diaaritiedot sain siis vuosina 2021–2023 Varsinais-Suomen kärjäoikeudessa vireille tulleista edellä luetelluista rikosasioista, joiden

²²⁶ Poliisihallitus 2024, s. 35.

²²⁷ Koskela 2009, s. 152.

²²⁸ ORK:n tiedonhallintapalvelun asiantuntijan kanssa käyty sähköpostikeskustelu 17.9.2024.

tuomioistuimeen vireilletulon hetkellä vastaaja ja asianomistaja ovat olleet korkeintaan 17-vuotiaita. Tämän tiedon jälkeen lisäksi pyyntöni RL 21:1–3 §:en mukaiset tapon ja murhan yritykset.

ORK:lta saatujen diaaritietojen perusteella tilasin Varsinais-Suomen käräjäoikeuden vuosien 2021–2023 vireille tulleiden asioiden ratkaisut edellä mainittujen tapausten osalta. Tuolla aikavälillä käräjäoikeudessa ratkaistuja tapauksia oli 30 kappaletta. Ratkaisuissa oli kuitenkin tutkimukseni kannalta suuri ongelma: uhrin ikä tekohetkellä ei selviä myöskään niissä kaikista ratkaisuista. Alkujaan tarkoituksena oli tutkia vain näitä tuomioita, mutta tutustuessani aineistoon, totesin sen riittämättömyyden oman näkökulmani kannalta. Näin ollen tapausten käsittely tapahtuu poikkeuksellisesti lähtien käräjäoikeuden ratkaisuista ja päättyen laajempaan analyysiin poliisin esitutkintamateriaalien perusteella.

Rekisteröintitapa aiheuttaa ongelmia tiedon läpinäkyvyyden ja kerättävyyden kannalta. Lapsiin kohdistuvan uhritutkimuksen kannalta olisi tärkeää, että rekistereistä saisi suodatettua tietoja uhrin tekohetken mukaisen iän perusteella. Kuten aiemmin todettu, LOS edellyttää, että lasten asema oikeudenkäynnissä huomioidaan erityisesti heidän ikänsä perusteella tekohetkellä. Jos tätä tietoa ei voida suodattaa, vaarana on, että lasten oikeuksien toteutumista ei pystytä valvomaan asianmukaisesti. Toisekseen tutkijat eivät ilman näitä tietoja kykene tehdä tarkkoja analyysyjä epäiltyjen ja asianomistajien iän vaikutuksista rikos- ja oikeusprosesseihin. Tämä voi vääristää johtopäätöksiä esimerkiksi nuorten rikollisuuden tai lasten aseman osalta oikeusjärjestelmässä.

Ongelma ei ole pelkästään tekninen, vaan myös oikeudellisesti merkityksellinen, koska se voi johtaa siihen, että yksilöiden oikeudet eivät toteudu täysimääräisesti tai, että tutkimus ja tilastointi eivät vastaa todellisuutta. Tämä korostaa järjestelmien kehittämisen tärkeyttä oikeudenmukaisen ja täsmällisen tiedon varmistamiseksi. Aiheeseen ei kuitenkaan ole laajemmin mahdollista paneutua tämän tutkimuksen puitteissa. Nämä tilastolliset ja analyttiset aineistosta tehtävät johtopäätökset ovat siis ainoastaan esimerkinomaisia, mutta ne voivat valaista mahdollisesti rikosprosessissa esiin nousevia ongelmia alaikäisten oikeuksien toteutumisesta.

Tämän myötä laajensin tutkimusaineistoni ratkaisuja koskeviin esitutkintapöytäkirjoihin. Ratkaisuja, jotka joko selkeästi soveltuivat rajaukseni (ikä kävi ilmi tuomiosta) tai mahdollisesti soveltuivat (ikää ei ollut tiedossa, mutta viitteitä uhrin iästä oli) oli 18 kappaletta.

Kahdeksassa tapauksessa näistä 18 käräjäoikeudessa käsitellystä asiasta ikä selvisi ratkaisuihin. Kuudessa tapauksessa ratkaisuihin ikä ei ilmennyt laisinkaan. Loppujen neljän tapauksen kohdalla se oli välillisesti luettavissa rivien välistä. Esimerkiksi eräässä pahoinpitelyssä nuorena henkilönä ratkaisusta ilmenee, että epäilty tekijä on pahoinpidellyt henkilön alaikäistä poikaa.²²⁹ Toiseen suuntaan taas viittasi tuomio, jossa varkautta koskevassa tapauksessa asianomistaja oli todistelun mukaan kysynyt jotain ”nuorelta pojalta”, jota oli epäilty tekijäksi.²³⁰

Ikärajan myötä sopimattomien tapauksien lisäksi poistin joukosta tapaukset, joissa syyte oli peruutettu (3 kpl). Näiden tietojen perusteella Lounais-Suomen poliisilaitokselta tilattavaksi tuli 23 esitutkintapöytäkirjaa, joista yksi oli salattu kokonaan ja se näin ollen rajautui tutkimuksen ulkopuolelle. Lopulta soveltuvia esitutkintapöytäkirjoja oli 15 kappaletta.

Taulukko 2: Tutkimusaineiston erittelyä. Erittelystä poistettu kolme Varsinais-Suomen käräjäoikeuden tuomiota, jossa syytteet on peruutettu ennen käsittelyä.

Varsinais-Suomen käräjäoikeudessa 2021–2023 vireille tulleet asiat (tuomiot)	Tuomiosta ilmenee asianomistajan ikä, kpl (pl. peruutetut syytteet)	Tuomiosta ei ilmene asianomistajan ikä, kpl (pl. peruutetut syytteet)	Tilatut esitutkintapöytäkirjat, kpl	Lopullisesti tutkielmaan soveltuvat esitutkintapöytäkirjat, kpl (pl. salattut 1 kpl)	Asianomistajien määrä soveltuvissa tapauksissa
30	8	10	23	15	16

Analyysiä varten on ensin luettu kaikki käräjäoikeuden asiakirjat kokonaisuudessaan läpi ja merkattu tutkimuskysymysten kannalta tärkeät kohdat. Sama on tehty esitutkintapöytäkirjojen asianomistajien kuulemisen osalta. Tämän jälkeen ilmoitukset taulukoitiin liitteisiin ja tämän luvun muihin osioihin tietoa kokoavaksi ja selventäväksi näkökohdaksi. Perustietoina esitutkintapöytäkirjoista kerättiin tutkittavana oleva rikos, rikoksen teko-aika sekä asianomistajan henkilötunnuksen alkuosa tämän iän määrittämiseksi. Osassa esitutkintapöytäkirjoista ja käräjäoikeuden tuomioista oli useampi tutkielman rajaukseen sopiva asianomistaja. Tämä on tarpeen tullen tuotu ilmi myös tutkielmassa.

²²⁹ Varsinais-Suomen käräjäoikeus R 23/3146.

²³⁰ Varsinais-Suomen käräjäoikeus R 22/3231.

5.2.3 Varsinais-Suomen käräjäoikeuden ratkaisut

Kuten mainittu, ongelmaksi käräjäoikeuden ratkaisuja luettaessa muodostui se, ettei kaikista ratkaisuista ilmennyt asianomistajan ikä. Ongelma juontaa juurensa kuitenkin jo tapausten kirjaamisesta ja tilastoinnista. Toinen ongelmakohta liittyi avustajan määräyksiin, joiden osalta ei ollut tarkkaa tietoa, millä perusteella avustaja oli määrätty. Tämä tuo esiin ongelman tuomioiden läpinäkyvyyden kannalta.

Kuten tutkielman kolmannessa luvussa on käyty läpi, voidaan ROL 2:1a §:n 2 kohdan nojalla määrätä asianomistajalle avustaja, jos sitä asianomistajan ja rikoksesta epäillyn välinen suhde huomioon ottaen on pidettävä perusteltuna. Käräjäoikeuden käsittelyissä tapauksissa yhdellätoista uhrilla kuudestatoista oli avustaja oikeudenkäynnissä. Näistä ainoastaan neljän kohdalla selvisi, että avustaja oli määrätty asianomistajalle²³¹. Mielenkiintoista tästä teki se, että kaikissa näissä neljässä syytekohtassa oli kyse normaalimuotoisista pahoinpitelyistä, joissa kaksi uhria tunsivat tekijänsä ja kaksi eivät.

Varsinais-Suomen käräjäoikeuden toimintaa avustajan määräämisessä näiden tuomioiden perusteella ei voida pitää yhdenmukaisena, sillä saman rikosnimikkeen osalta on tehty kaksi erilaista päätöstä neljän asianomistajan ja rikoksesta epäiltyjen suhteiden välillä. Näiden tapausten lisäksi joukossa oli mukana viisi erillistä pahoinpitelytapausta, joissa uhri ja tekijä tunsivat toisensa, mutta heille ei ollut määrätty avustajaa eivätkä he tällaista olleet edes itse hankkineet.²³² Vaikka nuorten välinen suhde usein tapauksissa olikin tuttavallinen, tulee huomioida, että saman ikäiset ja samalla alueella liikkuvat nuoret luonnollisesti yleisen elämäkokemuksen perusteella kohtaavat toisensa eri tilanteissa.

Voidaan myös pohtia törkeämpien rikosnimikkeiden osalta, onko oikeudenmukaista, että tapauksessa, jossa yhteen nuoreen kohdistui tapon yritys ja törkeä pahoinpitely, toiseen tapon yritys ja kolmanteen törkeä pahoinpitely, ei yhdellekään näistä asianomistajista ollut määrätty avustajaa. Asiakirjoista kuitenkin selvisi, että heillä oli avustajat, joiden kustannukset kuitenkin tulivat syytettyjen maksettavaksi.²³³ Vaikka uhrit eivät kyseisessä tapauksessa entuudestaan tunnistanee tekijöitä, olisi rikoksen tekonimikkeen perusteella ollut mahdollista nimetä

²³¹ Varsinais-Suomen käräjäoikeuden ratkaisut R 22/1774 (jossa kaksi asianomistajaa, asia jätetty sillensä, koska asianosaisilla ei enää ollut rangaistusvaatimusta tai muitakaan vaatimuksia, tuomion s. 10), R 23/2138 ja R 23/3307.

²³² Varsinais-Suomen käräjäoikeuden ratkaisut R 21/2194, R 21/3307, R 21/1724 ja R 23/3146.

²³³ Varsinais-Suomen käräjäoikeus, R 23/730.

nuorille avustajat. Etenkin, kun esitutkinnassa selvisi osan käyvän samaa koulua keskenään.²³⁴ Näin ollen avustajan määräämistä tulisi harkita vakavammin tällaisissakin tapauksissa, jotta lasten ja nuorten perustuslain mukainen yhdenvertaisuus vastaavanlaisissa tapauksissa toteutuisi täysimääräisesti.

Rikosoikeudellisessa oikeuskäytännössä ei samalla tavalla korostu lapsen etu, kuin esimerkiksi suoraan lapsia koskevissa huolto- ja tapaamisasioissa. Rikostuomioiden perusteluista ei ole pääsääntöisesti luettavissa lapsen edusta, mutta näitä perusteluja ei pahemmin korkeimman oikeudenkaan ratkaisuksista löydy. Yhdessä tutkimusaineiston tapauksessa käräjäoikeus oli kuitenkin nostanut erilaista punnintaa esiin lasten näkemysten huomioon ottamisesta. Varsinais-Suomen käräjäoikeuden tuomiossa on todettu, että ”kertomusten syntymiseen ja sisältöön voivat vaikuttaa esitutkinnassa tai oikeudessa esitettyjen kysymysten laatu sekä se, mistä yksityiskohdista kysymyksiä on esitetty ja mitä tietoa kuulustelussa on annettu.”²³⁵

Kyseisessä tuomiossa oli kyse kahdesta tapon yrityksestä ja kahdesta törkeästä pahoinpitelystä ja siinä on selkeästi arvioitu asianosaisten lausuntoja ja niille annettavia painoarvoja monelta eri kantilta. Tämä tuomio oli ainoa, jossa eri olosuhteita oli punnittu eri vaikuttimien näkökulmista, kuten todistajien ja vastaajien välisistä suhteista ja esitutkinnan tyylistä asianomaisten kertomuksien osalta.

Tapaus sai laajalti mediahuomiota sen vakavuuden takia, joten voidaan katsoa, että tällaisessa niin sanotussa merkittävämmässä tapauksessa on myös varmasti haluttu tuoda esiin kaikki näkökohdat kattavilla perusteluilla. Kun otetaan huomioon aiempi pohdinta lapsen näkemyksen selvittämisen haasteista, kuten manipuloinnin ja sosiaalisen paineen vaikutuksista, on selvää, että tällainen perusteellinen näkökulmien punninta olisi lapsen edun mukaista kaikissa tapauksissa. Tämä tukisi perustuslain turvaamia oikeuksia oikeusturvaan ja yhdenvertaisuuteen, kun jokainen tapaus saisi samanlaisen huolellisen käsittelyn riippumatta sen mediaseksikkyydestä tai julkisesta huomiosta. Näin myös informed consent -periaatteen mukaista lähestymistapaa voisi käyttää työkaluna, jonka avulla lapsen käsityksiä, päätöksentekokykyä ja niihin vaikuttavia olosuhteita, kuten sosiaalista painetta tai traumaattisia kokemuksia, voitaisiin arvioida tasapuolisemmin.

²³⁴ 5650/R/46502/22, s. 5.

²³⁵ Varsinais-Suomen käräjäoikeus 23/730, s. 25.

5.2.4 Lounais-Suomen poliisilaitoksen esitutkintapöytäkirjat

Kuten aiemmin luvussa 3 on Honkatukian tutkimuksen perusteella todettu, on avustajan saamisesta informoiminen vaihtelevaa.²³⁶ Tämä ilmenee myös Lounais-Suomen poliisin esitutkintapöytäkirjoista. Lasta kuultaessa käytetään pääsääntöisesti tutkimusnäyttöön perustuvaa NICH- haastattelurunkoa²³⁷, jolloin haastattelujen tulisi olla rakenteeltaan varsin samanlaisia. Myös itse kuulustelupöytäkirja on poliiseilla samansisältöinen.

Liitteessä 2 on nähtävissä asianomistajan kuulustelulomake, joka sisällytetään esitutkintapöytäkirjaan. Asianomistajaa koskevan kuulustelupöytäkirjan sivulla 1 on muun muassa kohta, johon voi täyttää asianomistajan edustajan tiedot, sekä kohta, jossa on mahdollisuus lisätä oikeudenkäyntiavustajan tiedot. Vaikka tietoja ei täyttäisi näihin kohtiin, jäävät ne silti itse kuulustelupöytäkirjaan esiin samaten kuin kuulustelupöytäkirjan kohdan neljä mukaiset ilmoitukset, joista ”ennen kuulustelua on ilmoitettu” on tutkimuskysymysten kannalta oleellinen. Näihin sisältyy asianomistajan asema esitutkinnassa (ETL 4:9 §), oikeus pyytää kuulustelutodistaja paikalle (ETL 7:11), mahdollisuus saada oikeudenkäyntiavustaja valtion varoista (ROL 2:1a §), oikeus saada valtion varoista korvausta rikoksella aiheutetuista vahingoista (rikosvahinkolaki 1204/2005, 1 §), oikeus käyttää avustajaa (ETL 4:10 §), mahdollisuus saada tukihenkilö (ROL 2:3 §), kielelliset oikeudet (ETL 4:12–13 §) sekä totuusvelvollisuudesta sekä perättömästä lausumasta viranomaismenettelyssä (ETL 7:6 § ja RL 15:2 §).

Lisäksi kuulustelukertomuksen lopussa, liitteen 2 toisella sivulla, on kohta ”tietoa rikoksen uhrin oikeuksista ja auttavista tahoista, jossa vaihtoehdot ovat ”Minulle on annettu esite: Tietoa rikoksen uhrin oikeuksista”, ”Minulla on jo tietoa rikoksen uhrin oikeuksista ja auttavista tahoista, en tarvitse esitettä”, ”Minua on informoitu muista auttavista tahoista: (tyhjä tila, johon kirjoittaa taho)” sekä ”En halua lisätietoa rikoksen uhrin oikeuksista tai auttavista tahoista”.

Aiemmin todetun mukaisesti rikoksen uhrille tulisi antaa nämä tiedot ymmärrettävästi ja useampaan otteeseen sekä niin suullisesti, kuin kirjallisesti. Esitutkintapöytäkirjoista ilmenee kuitenkin vaihtelevia käytäntöjä. Kaikissa kuulustelupöytäkirjoissa on merkattu kerrotuksi liitteen 2 mukaiset oikeudet, paitsi yhdestä puuttuu merkintä kielellisten oikeuksien kertomisesta. Itse kuulustelukertomuksessa, joka seuraa liitteen 2 ensimmäistä sivua käytännöt

²³⁶ Honkatukia 2011, s. 91.

²³⁷ Barnahus internetsivut, Esitutkinta ja lapsen haastattelu, Lapsen kuuleminen osana tutkintaa.

taas ovat erilaisia. Kaikissa kuulustelukertomuksissa on jonkin näköinen merkintä siitä, että asianomistajalle on kerrottu häntä koskevat oikeudet ja velvollisuudet. Joissain tämä on tehty laajemmin, toisessa kuitattu vain yhdellä lauseella.

Kirjallisia Poliisihallituksen ohje asianomistajalle tehtävistä ilmoituksista oli kuulustelupöytäkirjojen merkintöjen mukaan annettu kuudelle asianomistajalle kuudestatoista. Määrä on huolestuttavan pieni ottaen huomioon ne toimintatavat, joita tässä tutkielmassa on nostettu esiin. Tiedonannon tulisi olla keskustelevaa, sen tulisi tapahtua useammin kuin kerran ja erilaiset ohjeet, oikeudet ja velvollisuudet tulisi saada suullisen tiedoksiannon lisäksi myös kirjallisina, jotta niihin voi palata sopivampana ajankohtana. Lapsen oikeuksien komiteakin on katsonut, että lapsen tuloksellisen osallistumisen mittarina on se, että osallistuminen on prosessi, ei kertaluontoinen tapahtuma.²³⁸ Kirjallisen ohjeen antaminen kaikille toimisi näin ollen osallisuuden ja yhdenvertaisuuden turvaajana sekä konkreettisenä työkaluna lapsen oikeuksien toteuttamiseksi tässäkin mielessä.

Näistä merkinnöistä ei nähdäkseni voida kuitenkaan tehdä suoria johtopäätöksiä siitä, miten uhrin oikeuksista on tälle kerrottu. Uskon, että kyseessä on erilaiset kirjaamistavat, vaikka lähtökohtaisesti sisällöt ja tavat annettavista tiedoista olisivat suhteellisen samansisältöisiä. Lapsen oikeuksista kertomisen ja sen kirjaamisessa esiintyvät epätarkkuudet kuitenkin osoittavat, että lapsen etu ei aina saa sitä painoarvoa, joka sille on muodollisesti säädetty. Tämä herättää kysymyksen siitä, kuinka hyvin oikeusjärjestelmä kykenee vastaamaan lapsen erityistarpeisiin. Sekä sosiaalihuoltolain 32 §:n että lastensuojelulain 20 §:n mukaan lapsen mielipiteen selvittämisen tapa ja pääasiallinen sisältö on kirjattava lasta koskeviin asiakasasiakirjoihin. Tämän pohjalta voidaan miettiä, tulisiko myös rikosprosessin yhteydessä kirjata nämä asiat samalla mittapuulla. Näin voitaisiin varmistua myös jälkikäteen paremmin lapsen oikeuksien menettelyllisestä oikeusturvasta.

Tämän lisäksi uhrin mahdollisesta avustajasta tai edustajasta on kuulustelupöytäkirjan ensimmäisellä sivulla ilmoitettu vaihtelevasti. Lähes poikkeuksetta kuulustelupöytäkirjan etusivulla ei näistä henkilöistä ollut merkintää, mutta kuulustelupöytäkirjan edetessä saattoi käydä ilmi, että kuulustelussa oli paikalla myös nuoren huoltaja, huoltajat tai avustaja. Toisinaan myös kuulustelutodistaja, sosiaaliohjaaja ja sairaanhoitaja ovat olleet mukana kuulusteluissa. Poliisihallituksen ohjeen mukaan huoltajan käyttäessä lapsen puhevaltaa, tulee

²³⁸ YK:n lapsen oikeuksien komitea, Yleiskommentti nro. 12, kohta 133.

huoltaja merkitä poliisin järjestelmissä ja kuulusteluissa asianomistajan edustajaksi.²³⁹ Tämä säännös ei siis täysimääräisesti toteudu ainakaan kuulustelupöytäkirjoissa. Esitutkintapöytäkirjoissa yleisesti on kuitenkin merkattuna lapsen huoltajat.

Positiivista oli nähdä, että yhdessä esitutkintapöytäkirjassa, jossa oli kaksi eri nuorta asianomistajaa, molempien huoltajan tai huoltajien kuulustelupöytäkirjasta viimeiseltä sivulta oli rakesitettu kohta ”kerrottu auttavista tahoista ja ohjattu niiden piiriin”.²⁴⁰ Eräässä tapauksessa asianomistaja oli poikkeuksellisesti kuultu asianomistajana videolle, sillä häntä epäiltiin yhdestä rikoksesta ja kuulustelut pidettiin samalla kertaa. Tässä tapauksessa suoraan itse kuulustelukertomuksesta ilmeni, että nuorelle oli kerrottu RIKU:sta.²⁴¹ Näiden lisäksi ainoastaan yhdessä tapauksessa oli nuoren osalta hyödynnetty kuulustelukertomuksen viimeisen sivun merkintöjä ja tässä vastaus oli ”minulla on jo tietoa rikoksen uhrin oikeuksista ja auttavista tahoista, en tarvitse esitettä”.²⁴² Kolmessatoista kuulustelussa viimeisen sivun osio auttavista tahoista oli kuulustelupöytäkirjasta kuitenkin jätetty tyhjäksi tiedoista.

Edellä esitetty on jokseenkin huolestuttava ilmiö. Koska auttavista tahoista ilmoittaminen ei useimmiten käy ilmi kuulustelupöytäkirjasta muuten, eikä kaikissa tapauksissa ole annettu kirjallista tietoa uhrin oikeuksista ja velvollisuuksista, olisi erittäin tärkeää, että esitutkintaviranomainen kirjaisi nämä tiedot joko suoraan kuulustelun yhteyteen tai tälle viimeiselle sivulle, jossa mahdollisuus tähän on tarjottu. Näillä tiedoilla ei voida varmistua siitä, että jokainen uhri saisi tarvitsemansa tiedot niin suullisesti kuin kirjallisesti ja että hän tämän lisäksi ymmärtäisi oikeutensa.

Allekirjoittamalla kuulustelupöytäkirjan allekirjoittaa uhri samalla myös fraasin ”Minulle on kerrottu oikeuteni ja velvollisuuteni ja olen ymmärtänyt ne”, joka ilmenee muodossa tai toisessa kaikissa kuulustelupöytäkirjoissa. Voidaanko uhrin ymmärryksestä kuitenkaan varmistua tällä tavalla? Nähdäkseni tähän teemaan olisi syytä kiinnittää tarkempaa huomiota esitutkintaviranomaisessa ja varmistaa, että uhrin saavat kuulustelutilanteen lisäksi mukaansa myös kirjallisen version oikeuksistaan ja velvollisuuksistaan. Näin ymmärryksen tulisi ainakin periaatteessa olla suojatumpi oikeus.

²³⁹ Poliisihallitus 2019, s. 20.

²⁴⁰ 5650/R/46502/22, s. 41.

²⁴¹ 5650/R/8401/23, s. 47.

²⁴² 5650/R/6188/21, s. 9.

6 Lopuksi

Tässä tutkielmassa tarkasteltiin, miten lapsen perus- ja ihmisoikeudet toteutuvat rikosprosessissa lapsen ollessa väkivaltarikoksen uhrina. Perustuslain 22 § velvoittaa valtion turvaamaan kansalaisten perusoikeudet, mukaan lukien lasten oikeudet, kaikissa hallinnollisissa ja oikeudellisissa prosesseissa. Tämä turvaamisvelvollisuus tarkoittaa, että valtion on huolehdittava siitä, ettei lapsen oikeuksia loukata rikosprosessissa. Lapsen oikeuksien huomioiminen rikosprosessissa on erityisen tärkeää, koska lapsi on haavoittuvassa asemassa ja tarvitsee erityistä suojelua. Perustuslain mukaisesti valtion on varmistettava, että lapsen oikeus tulla kuulluksi, oikeus oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin ja oikeus henkilökohtaiseen turvallisuuteen toteutuvat kaikissa rikosprosessin vaiheissa.

Turvaamisvelvoitteen myötä tarkastelun kohteina olivat lapsen rooli häntä koskevan rikosasian käsittelyssä, lapsen näkemyksen arviointi rikosprosessin eri vaiheissa sekä kysymys siitä, miten lapsen oikeusasemaa asianomistajana voidaan parantaa. Tarkoituksena oli selvittää, miten lapsen oikeudet näkyvät menettelyssä ja päätöksenteossa erityisesti uhrin näkökulmasta. Erityistä huomiota kiinnitettiin siihen, miten lapsen ymmärryksestä ja sen vaikutuksesta varmistutaan, sekä siihen, ohjataan lasta ja hänen läheisiään heille tarjottavien tukipalveluiden piiriin.

Tutkimuksessa on hyödynnetty oikeusdogmaattista ja empiiristä tutkimusotetta. Lainsäädännön ja kansainvälisten sopimusten, kuten YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen ja Euroopan ihmisoikeussopimuksen, analyysin lisäksi aineistona on käytetty poliisin esitutkintapöytäkirjoja ja käräjäoikeuden ratkaisuja, jotka tuovat empiirisen näkökulman lapsen oikeuksien toteutumiseen käytännössä.

Tutkimuksen ensimmäinen tutkimuskysymys koski sitä, miten lapsen oikeudet määritellään ja turvataan rikosprosessissa erityisesti väkivaltarikosten yhteydessä. Tarkastelu osoitti, että lainsäädännössä lapsen oikeuksia turvaavat erityisesti perustuslain säännökset yhdenvertaisuudesta, oikeudesta elämään ja koskemattomuuteen sekä oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin. Kansainvälisellä tasolla YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen ja Euroopan ihmisoikeussopimuksen säännökset tukevat lapsen erityisaseman huomioimista rikosprosessissa.

Lapsiasianomistajan perusoikeuksien osalta lainsäädäntö tunnustaa lapsen erityisaseman ja edellyttää, että lapsen etu asetetaan etusijalle kaikissa häntä koskevissa päätöksissä.

Käytännössä lapsen edun käsittely jää kuitenkin usein pintapuoleiseksi, eikä sen sisältöä aina perustella riittävästi. Tämä voi osin johtua lapsen edun käsitteen määrittelemisen vaikeudesta. Tiivistetysti voidaan todeta, että lapsen etu on tästä huolimatta ainakin muodollisesti pyritty turvaamaan esitutkinnassa ja oikeuskäsittelyssä: lapsille kerrotaan heidän oikeuksistaan, heillä on erilaisia henkilöitä, jotka heitä voivat tukea prosessin aikana ja myös heidän vanhempiaan voidaan tukea. Myös erilaisia rikoksen uhrille kehitettyjä esitteitä ja materiaaleja on olemassa, mutta ongelmana on erilaiset toimintatavat, joiden myötä kaikki eivät saa näitä tietoja yhdenvertaisesti, sekä lainsäädännön lähtökohdat, jotka vaikuttavat lapsen näkemyksen huomioon ottamiseen.

Lapsen kuulemista koskevat säännökset ovat suhteellisen kattavat, mutta lainsäädännön ikärajoihin ja niiden määrittelyyn tulisi kiinnittää huomiota yhdenmukaisuuden nimissä. Mahdollisten uudistusten yhteydessä olen samoilla linjoilla kuin Mahkonen yli 20 vuotta sitten: huomiota on kiinnitettävä niin säädösten sisäiseen rationaalisuuteen kuin myös normien ja todellisuuden väliseen suhteeseen.²⁴³ Lapsen ikää ja kehitystasoa arvioitaessa pitäisi pystyä tukeutumaan yhdenmukaiseen näkemykseen siitä, milloin ja missä laajuudessa lapsen mielipiteelle annetaan painoarvoa häntä koskevassa asiassa, oli se sitten lastensuojelullinen tai rikosoikeudellinen.

Tutkimuksen toisessa kysymyksessä keskityttiin lapsen rooliin rikosprosessissa ja siitä nouseviin haasteisiin. Lapsen asema asianomistajana on monimutkainen, sillä se vaatii lapsen edun, osallisuuden ja suojelun näkökohtien yhteensovittamista. Erityisesti lapsen kuuleminen ja näkemysten selvittäminen edellyttävät oikeuden ja viranomaisten herkkyyttä ja ammattitaitoa, jotta lapsen oikeus osallistua ja saada häntä koskevaan asiaan liittyvät tiedot toteutuvat asianmukaisesti.

Tutkielman myötä ilmeni, että lapsen oikeus tulla kuulluksi ja hänen näkemyksiensä vaikutus lopputulokseen eivät aina tule riittävän selkeästi esille päätöksenteossa. Korkeimman oikeuden ratkaisuisissa lapsen edun ensisijaisuuden arviointi lapsen oikeuksien sopimuksen näkökulmasta on ollut poikkeuksellista. Lapsen etuun viittaaminen ei yksinään riitä osoittamaan, että tapauksen käsittelyssä olisi harkittu lapsen edun sisältöä sopimuksen tarkoittamalla tavalla.²⁴⁴ Lapsen oikeuksien komitea on suositellut Suomelle, että tuomioistuimet perustelisivat lapsia koskevat ratkaisunsa niin, että niistä ilmenee mistä lapsen etu kyseisessä asiassa koostuu, miten

²⁴³ Mahkonen 2001, s. 1000.

²⁴⁴ Hakalehto-Wainio 2013b, s. 311.

sitä on arvioitu, miten sitä on punnittu muihin intresseihin nähden sekä miten lapsen näkemykset on selvitetty ja otettu huomioon.²⁴⁵

Perusteluvollisuus on todettu myös lapsiystävällisen oikeudenkäytön suuntaviivoissa, sillä sen mukaan on tärkeää, että lapset ymmärtävät päätöksen luonteen ja laajuuden sekä sen vaikutukset. Edelleen suuntaviivojen mukaan lapsen asianajajan tai muun sopivan henkilön, kuten vanhemman tai sosiaalityöntekijän, olisi selitettävä päätökset lapselle.²⁴⁶ Tuomioistuimen perusteluvollisuuden myötä myös tapaukset, joissa lapsen näkemystä ei kuulla ja/tai oteta huomioon, on nekin perusteltava lapsen edun näkökulmasta.²⁴⁷

Perusteluvollisuus on kuitenkin paitsioon jäävä toimi, sillä ilman asianmukaista avustusta, ei lapsen voida olettaa ymmärtävän tuomiota, sen perusteluja ja vaikutuksia. Prosessuaalisen oikeudenmukaisuuden ja oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin toteutuminen edellyttävät, että lapsen edun punninta suhteessa muihin intresseihin on selkeästi perusteltu. Tämä vaatii erityistä huomiota lapsen näkökulman selvittämiseen ja sen vaikutusten näkyvyyteen päätöksenteossa.

Menettelyllisen oikeudenmukaisuuden osalta uhrien kokemukset näyttäytyvät positiivisempaan kielteisenkin lopputuleman jälkeen, mikäli uhrien henkilökohtaisiin tilanteisiin ja kokemuksiin kiinnitetään huomiota, mikä ilmenee huomaavaisuutena, kohtaamistaitoina, asiallisena neuvomisena ja oikeuksista informoisena.²⁴⁸ Keskittymällä näihin konkreettisiin asioihin, voidaan lapsen oikeuksien toteutumista rikosprosessissa parantaa huomattavasti.

Kolmas tutkimuskysymys tarkasteli tapoja parantaa lasten oikeusasemaa rikosprosessissa. Empiirinen aineisto osoitti, että lapsen oikeudet eivät toteudu aina riittävästi käytännössä, vaikka lainsäädännön ja kansainvälisten sopimusten tasolla periaatteet ovat selkeitä. Esimerkiksi oikeudellisen avun piiriin saattaminen sekä lapsen ja tämän huoltajien informointi on ajoittain puutteellista, ainakin paperilla.

Tutkielman empiirinen osio analysoi poliisin esitutkintapöytäkirjoja ja kärjäoikeuden ratkaisuja. Tämän analyysin tarkoituksena oli havainnollistaa, miten lapsen oikeudet toteutuvat käytännössä. Tämä aineistopohjainen tarkastelu auttoi konkretisoimaan teoriapohjaisten havaintojen sovellettavuutta ja toi esiin kehityskohteita, jotka eivät aina tule esille pelkästään

²⁴⁵ YK:n lapsen oikeuksien komitea, Yleiskommentti nro. 14, kohta 6.

²⁴⁶ Euroopan neuvoston ministerikomitea 2010, s. 185.

²⁴⁷ Hakalehto 2018, s. 49.

²⁴⁸ *Ibid.*, s. 165–166.

oikeuslähteisiin tai aikaisempaan tutkimukseen nojaten. Empiirisen ja teoreettisen tarkastelun yhdistelmä loi kattavan pohjan arvioida, toteutuuko prosessuaalinen oikeudenmukaisuus lapsiuhrien tapauksissa.

On tärkeää pohtia, miten ja milloin lapsiuhreille ja heidän huoltajilleen kerrotaan asioista. Olennaista on tarjota apua useasti, sillä uhrin psyykkinen ja emotionaalinen tila voi vaihdella nopeasti, ja kriisitilanteen aiheuttamat muistiongelmät sekä keskittymisvaikeudet voivat johtaa siihen, että hän kokee jääneensä vaille riittävää informaatiota.²⁴⁹ Katson, ettei tämä koske ainoastaan uhria, vaan tässä tapauksessa myös uhrin huoltajia perustuslain 19.3 §:n mukaisesti.

Tukipalveluiden käytön ohjaus, lapsiystävällinen kuulemistilanteiden järjestäminen sekä lapsen edun täysimääräinen huomiointi ovat edelleen kehittämiskohteita, joiden osalta voidaan kuitenkin pohtia, onko koskaan valmista. Näiden toteutuminen on keskeistä, jotta lapsi voi osallistua häntä koskevaan päätöksentekoon aidosti ja hänen oikeutensa toteutuvat mahdollisimman laajasti.

Rikosoikeudellisen prosessin voidaan katsoa olevan varsin monimutkainen lapsiuhrien näkökulmasta, eikä lapsen ymmärryksestä tai tiedonsaannin laadusta voida aina olla varmoja. Tukipalveluiden käyttöön ohjaaminen sekä lapsen kuulemistilanteiden järjestäminen lapsiystävällisesti ovat keskeisiä seikkoja, jotka kaipaavat kehittämistä. Avun saaminen on keskiössä lapsiin kohdistuvissa rikoksissa heidän oikeuksiensa mahdollisimman täysimääräisen toteutumisen kannalta. Oli se sitten avustajan käyttö, Rikosuhripäivystyksen tarjoama tukihenkilö tai vanhempien tukeminen. Suomessa rikosten uhreille on taattu useita oikeuksia, mutta auttamisjärjestelmä ja viranomaiskäytännöt nojaavat oletukseen, että uhrilta löytyy riittävä toimintakyky omien oikeuksiensa ajamiseen. Järjestelmä edellyttää, että uhrilla on valmius hakeutua palvelujen piiriin, navigoida viranomaisprosesseissa ja toimia tehokkaasti yhteistyössä viranomaisten kanssa.

Lapsen oikeudet voidaan turvata paremmin vahvistamalla lapsiystävällisiä toimintatapoja kaikissa rikosprosessin vaiheissa, kuten viranomaisten koulutuksen lisääminen koskien lasten kuulemista ja kohtaamista. Informoidun suostumuksen periaatteen soveltaminen rikosprosessissa voisi parantaa lapsen osallisuutta ja tukea lapsen oikeusturvaa.

²⁴⁹ Hintikka 2011, s. 27 ja Kainulainen – Saarikkomäki 2014, s. 88.

Huittisen tekemän tutkimuksen mukaan lapsiin kohdistuvia väkivaltarikoksia tutkivat poliisit ovat kokeneet tarvitsevansa lisäkoulutusta esimerkiksi lapsen kuulemiseen sekä lapsille esitettävien oikeuksien ja velvollisuuksien kertomiseen.²⁵⁰ Erityisen lapsen kuulemiskoulutuksen oli vuoteen 2019 mennessä käynyt 71 %:a näistä poliiseista.²⁵¹ Tällaisen koulutuksen tulisi kuitenkin olla pakollista kaikille lasten kanssa työskenteleville, erityisesti lapsiin kohdistuvan väkivallan tutkijoille. Laki ei tätä suoraan velvoita, mutta ETL:n edellyttäessä erityisesti perehtyneen tutkijan käyttöä, tulisi tätä pohtia erityisesti oikeudenmukaisuuden ja lapsen oikeuksien turvaamisen kannalta.

Tutkielma nostaa esiin tarpeen lisätutkimukselle, joka keskittyisi erityisesti lapsiuhrien kokemuksiin rikosprosessin aikana. Esimerkiksi lapsen näkemyksen huomioimisen vaikutuksia päätöksenteossa tai tukipalveluiden saatavuutta ja laatua voisi tarkastella syvällisemmin. Lisäksi olisi hyödyllistä tutkia, miten viranomaisten koulutus ja käytännöt vaikuttavat lapsen oikeuksien toteutumiseen.

Tutkielma osoittaa, että lapsen oikeudet lapsena ja rikoksen uhrina eivät aina toteudu täysimääräisesti rikosprosessissa, erityisesti väkivaltarikosten kohdalla. Lapsen rooli häntä koskevassa rikosasiassa on monin tavoin haasteellinen, sillä hänen näkemyksensä huomioiminen ja niiden arviointi vaativat erityistä herkkyyttä ja asiantuntemusta. Tämä korostuu erityisesti, kun pyritään varmistamaan, että lapsen etu ohjaa kaikkia päätöksenteon vaihteita.

Lapsiuhrien oikeusaseman parantaminen edellyttää sekä kansallisten että kansainvälisten ohjeiden vahvempaa soveltamista käytännössä. Vaikka lapsen oikeuksien kehittyminen on edistynyt merkittävästi, rikosprosessin lapsiuhrien erityistarpeet vaativat edelleen jatkuvaa tarkastelua ja kehittämistä. Myös tämän takia budjettivallan käytössä on tärkeää huolehtia siitä, että valtion talouspoliittiset ratkaisut eivät rajoita perus- ja ihmisoikeuksia. Valtion on otettava huomioon, että resurssien jakaminen ei saa vaarantaa lasten oikeuksia missään tilanteessa.²⁵² Kaikkien näiden toimenpiteiden avulla voidaan edistää lapsiuhrien oikeuksien toteutumista mahdollisimman täysimääräisesti ja varmistaa prosessuaalinen oikeudenmukaisuus myös kaikkein haavoittuvimmassa asemassa oleville.

²⁵⁰ Huittinen 2019, s. 23.

²⁵¹ *Ibid.*, s. 22.

²⁵² Näin on todennut myös Nieminen 2006, s. 136.